

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА**  
**«ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЇ, БЕЗПЕКИ І ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ**  
**АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ»**

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**ЛОБКО ВАЛЕНТИНА ВІКТОРІВНА**

УДК 340.1

**ДИСЕРТАЦІЯ**  
**МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**  
**НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

08 – Право

081 – право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії  
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,  
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

\_\_\_\_\_ В.В. Лобко

Науковий керівник (консультант):

**Богущий Павло Петрович**, доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової  
лабораторії військового та міжнародного гуманітарного права Державної наукової  
установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових  
наук України», заслужений юрист України

Київ – 2025

## АНОТАЦІЯ

*Лобко В.В.* Механізм правового забезпечення національної безпеки України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», м. Київ, 2025.

Дисертація є першим комплексним науковим дослідженням механізму правового забезпечення національної безпеки України, у якому визначено поняття, структуру механізму правового забезпечення національної безпеки України, здійснено його інституційно-функціональну характеристику, розкрито нормативну, інституційну складові, особливості юридичних процедур і правових режимів, розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення механізму правового забезпечення національної безпеки України на основі аналізу національного законодавства та держав-членів НАТО.

Обґрунтовано, що механізмом правового забезпечення національної безпеки України є системна єдність встановлених правом нормативів, а також інституційної діяльності держави та відповідних юридичних процедур щодо здійснення в умовах демократичного цивільного контролю правового впливу на суспільні відносини, стратегічні комунікації у сфері національної безпеки з метою захисту національних інтересів від потенційних і реальних загроз.

У змісті механізму правового забезпечення національної безпеки виокремлено нормативно-правову, інституційну складові та юридичні процедури.

Нормативно-правовою складовою механізму правового забезпечення національної безпеки України розглядається уся сукупність нормативно-правових актів, які здійснюють правове регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки, утворюють певну систему та містять нормативи, що встановлюють правила поведінки, статуси, визначають повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки, порядок їх діяльності щодо захисту

національних інтересів від потенційних і реальних загроз національній безпеці.

Інституційну складову механізму правового забезпечення національної безпеки України утворюють державні інститути, призначенням яких є правове забезпечення національної безпеки, тобто діяльність щодо правового регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки та застосування норм права відповідно до повноважень, визначених законодавством.

Юридичними процедурами у механізмі правового забезпечення національної безпеки України розглядається встановлений законодавством порядок діяльності державних інститутів щодо правового забезпечення національної безпеки – здійснення правового регулювання та правозастосування. Юридичні процедури у механізмі правового забезпечення національної безпеки України відповідають необхідним для забезпечення національної безпеки правовим режимам.

Діяльнісна характеристика пов'язана з особливими правовими режимами, що застосовуються в механізмі правового забезпечення національної безпеки України. Такими правовими режимами є: правовий режим надзвичайного стану, правовий режим воєнного стану, санкційний правовий режим, правовий режим антитерористичної операції, правовий режим демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони, а також – міжгалузеві правові режими, якими для механізму правового забезпечення національної безпеки є адміністративно-правовий режим та режим кримінально-правового забезпечення національної безпеки.

Правове регулювання, де виокремлюється правотворчість, правозастосування здійснюються відповідно до юридичних процедур, що полягають у визначеному законодавством порядку діяльності державних інститутів у механізмі правового забезпечення національної безпеки України.

Доведено, що механізм правового забезпечення національної безпеки України є залежним від права національної безпеки, демонструє динаміку цієї галузі права, виявляє його дію та засновується на конституційних положеннях.

Встановлено, що дослідження механізму правового забезпечення національної безпеки України ґрунтується на міждисциплінарному, системному, інституціонально-функціональному, праксеологічному, аксіологічному, діяльнісному наукових підходах.

Для досягнення мети і завдань у дослідженні використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, методи аналізу і синтезу, описовий метод, порівняльний метод, формально-логічний метод.

Визначено принципи механізму правового забезпечення національної безпеки України, якими розглядаються: принцип верховенства права, законності, демократизму, дотримання прав і свобод, доцільності, раціональності. Досліджено теоретичні засади принципів механізму правового забезпечення національної безпеки України.

Механізм правового забезпечення національної безпеки України виконує низку важливих функцій, а саме: регулятивну, охоронну, інформаційну, прогностичну, превентивну, відновлювальну. Кожна з означених функцій має свою специфіку, але разом вони визначають комплексне регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки та правозастосування.

Структура механізму правового забезпечення національної безпеки формує його зміст. Зміст механізму правового забезпечення національної безпеки, окрім нормативно-правової складової, розкривається через його інституційно-функціональну характеристику, що визначає єдність і цілісність структури.

Нормативно-правовою основою механізму правового забезпечення національної безпеки є Конституція України. Важливими серед нормативно-правової складової національної безпеки необхідно розглядати конституційні законодавчі акти «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони», «Про оборону України» тощо, а також документи стратегічного планування. Нормативно-правова складова механізму правового забезпечення національної безпеки також охоплює положення й інших нормативно-правових

актів, норми яких визначають порядок реалізації повноважень органів державної влади щодо забезпечення національної безпеки.

Конституція України містить найбільш важливі нормативні та інституційні положення, які стосуються формування й діяльності механізму правового забезпечення національної безпеки.

Законодавство у механізмі правового забезпечення національної безпеки України є результатом правотворчої діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки, утворює певну систему. Водночас законодавство про національну безпеку виконує незамінну системоутворюючу функцію щодо формування та дії механізму правового забезпечення національної безпеки.

Законодавство визначає правила, що утворюють юридичні процедури діяльності інститутів механізму правового забезпечення національної безпеки.

Механізм правового забезпечення національної безпеки передбачає прийняття та реалізацію нормативно-правових документів стратегічного планування. Планування заходів щодо забезпечення національної безпеки є важливим процесом, що має ознаки спеціальної юридичної процедури, яка діє виключно стосовно механізму забезпечення національної безпеки. Дієвість нормативно-правових актів стратегічного планування можливо суттєво підвищити у спосіб запропонованого структурування таких документів.

Встановлено, що інституційно-функціональна характеристика механізму правового забезпечення національної безпеки України полягає у визначенні інституційних особливостей державних органів, які утворюють його інституційну складову, у поєднанні з функціональними ознаками.

Інститути механізму правового забезпечення національної безпеки виконують правотворчу діяльність, а також здійснюють правозастосування, де необхідно виокремити правоохоронну функцію та здійснення правосуддя у сфері національної безпеки.

Водночас інституційно-функціональна характеристика механізму правового

забезпечення національної безпеки залежить від вирішення проблеми правових режимів, які є необхідними для ефективного правового забезпечення національної безпеки, та, які визначають особливості нормативної, інституційної складових, а також відповідних юридичних процедур.

Доведено, що діяльність сектору безпеки і оборони є ключовою складовою механізму правового забезпечення національної безпеки та полягає у системній реалізації призначення такого механізму. Державні інститути, які становлять сили безпеки, в умовах реальних загроз національній безпеці України воєнного характеру залучаються до виконання завдань оборони та на цей період входять до складу сил оборони. У цьому виявляється системна дія механізму правового забезпечення національної безпеки щодо подолання загроз національній безпеці, захисту національних інтересів. Правове забезпечення національної безпеки здійснюють окремі суб'єкти сектору безпеки і оборони у процесі правового регулювання, правотворчості та правозастосування, відповідно до призначення таких державних інститутів. Натомість усі суб'єкти сектору безпеки і оборони, реалізуючи визначені їхнім статусом повноваження, здійснюють правове регулювання власної статусної діяльності у спосіб видання необхідних нормативно-правових актів (внутрішній аспект правового регулювання), або ж встановлюють відповідно до визначених законом повноважень певні правила поведінки у сфері національної безпеки (зовнішній аспект правового регулювання).

Механізм правового забезпечення національної безпеки України зазнає впливу реальних загроз національній безпеці, найбільш небезпечною з яких у сучасних умовах є збройна агресія російської федерації проти України, що суттєво актуалізує вирішення проблеми формування та організації діяльності системи військової юстиції. Система військової юстиції демонструє інституційні та функціональні особливості змісту і дії механізму правового забезпечення національної безпеки є невіддільною від механізму правового забезпечення

національної безпеки у воєнній сфері, тобто від механізму правового забезпечення воєнної безпеки.

Механізм правового забезпечення національної безпеки України перебуває у стані трансформації з урахуванням визначеного Конституцією України європейського та євроатлантичного векторів розвитку. Кожна держава має унікальний механізм правового забезпечення національної безпеки, що формувалася історично з урахуванням специфічних внутрішніх і зовнішніх викликів, загроз. Україна має можливість аналізувати досвід інших держав і адаптувати його, у разі прийнятності, до власних потреб та реалій.

Обґрунтовано, що Україна у побудові та організації діяльності механізму правового забезпечення національної безпеки має орієнтуватися на досвід держав-членів НАТО щодо вирішення таких завдань: упровадження, дотримання принципу верховенства права; протидії корупції у секторі безпеки і оборони; створення ефективної системи військової юстиції; розробка ефективних стратегій та тактик; здійснення ефективного міжнародного співробітництва; упровадження ефективного демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони; здійснення кодифікації військового законодавства (законодавства про оборону); забезпечення якісного рівня соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей. Упровадження сучасних підходів щодо організації діяльності механізму правового забезпечення національної безпеки України вимагає фахового та об'єктивного правового аналізу та відповідних ресурсів, серед яких питання бюджетування не є другорядним.

Дисертація є самостійно виконаним, цілісним і завершеним науковим дослідженням. Сформульовані в роботі положення та наукові висновки є результатом особистого дослідження та обґрунтування автора на основі критичного аналізу наукових джерел та нормативно-правових актів.

Ключові слова: національна безпека і оборона України, право національної безпеки України, правове забезпечення національної безпеки України, механізм

забезпечення національної безпеки України, механізм правового забезпечення національної безпеки України, правові режими забезпечення національної безпеки, правотворчість, правоохоронна діяльність, воєнна безпека, сектор безпеки і оборони, система військової юстиції.

## SUMMARY

*Lobko V.V.* Mechanism of legal protection of national security of Ukraine. Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law – State Scientific Institution "Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine", Kyiv, 2025.

The dissertation is the first comprehensive scientific study of the mechanism of legal support for the national security of Ukraine, which defines the concept and structure of the mechanism of legal support for the national security of Ukraine, carries out its institutional and functional characteristics, reveals the normative, institutional components, features of legal procedures and legal regimes, and develops practical recommendations for improving the mechanism of legal support for the national security of Ukraine based on an analysis of national legislation and NATO member states.

It is substantiated that the mechanism of legal support for the national security of Ukraine is the systemic unity of the norms established by law, as well as the institutional activity of the state and the relevant legal procedures for exercising, under democratic civil control, legal influence on public relations, strategic communications in the field of national security in order to protect national interests from potential and real threats.

The content of the mechanism of legal support for national security distinguishes the regulatory, institutional components and legal procedures.

The regulatory and legal component of the mechanism of legal support for the national security of Ukraine is considered to be the entire set of regulatory and legal acts



that carry out the legal regulation of public relations in the field of national security and contain standards that establish rules of conduct, statuses, determine the powers of subjects of national security, the procedure for their activities in protecting national interests from potential and real threats to national security.

The institutional component of the mechanism of legal support for national security of Ukraine is formed by state institutions, the purpose of which is the legal support of national security, that is, activities related to the legal regulation of public relations in the field of national security and the application of legal norms in accordance with the powers defined by law.

Legal procedures in the mechanism of legal support for national security of Ukraine consider the procedure established by law for the activities of state institutions related to the legal support of national security – the implementation of legal regulation and law enforcement. Legal procedures in the mechanism of legal support for national security of Ukraine correspond to the legal regimes necessary for ensuring national security.

The activity characteristic is connected with special legal regimes applied in the mechanism of legal support of national security of Ukraine. Such legal regimes are: the legal regime of a state of emergency, the legal regime of martial law, the legal regime of sanctions, the legal regime of an anti-terrorist operation, the legal regime of democratic civilian control over the security and defense sector, as well as inter-branch legal regimes, which for the mechanism of legal support of national security are the administrative-legal regime and the regime of criminal-legal support of national security.

Legal regulation, primarily the implementation of law-making, as well as law enforcement are carried out in accordance with legal procedures, which consist in the procedure for the activities of state institutions in the mechanism of legal support of national security of Ukraine, determined by law.

It is proved that the mechanism of legal support of national security of Ukraine is dependent on national security law, demonstrates the dynamics of this branch of law, reveals its effect and is based on constitutional provisions. It has been established that the

study of the mechanism of legal support of national security of Ukraine is based on interdisciplinary, systemic, institutional-functional, praxeological, axiological, activity-based scientific approaches.

To achieve the goal and objectives of the study, general scientific and special methods of scientific knowledge were used: dialectical, methods of analysis and synthesis, descriptive method, comparative method, formal-logical method.

The principles of the mechanism of legal support of national security of Ukraine are determined, which consider: the principle of the rule of law, legality, democracy, observance of rights and freedoms, expediency, rationality. The theoretical foundations of the principles of the mechanism of legal support of national security of Ukraine are investigated.

The mechanism of legal support for national security of Ukraine performs a number of important functions, namely: regulatory, protective, informational, prognostic, preventive, restorative. Each of the above functions has its own specifics, but together they provide comprehensive regulation of social relations in the field of national security and law enforcement.

The structure of the mechanism of legal support for national security forms its content. The content of the mechanism of legal support for national security, in addition to the regulatory and legal component, is revealed through its institutional and functional characteristics, which determine the unity and integrity of the structure.

The regulatory and legal basis of the mechanism of legal support for national security is the Constitution of Ukraine. Important among the regulatory and legal component of national security should be considered constitutional legislative acts "On National Security of Ukraine", "On the National Security and Defense Council", "On the Defense of Ukraine", etc., as well as strategic planning documents. The regulatory and legal component of the mechanism of legal support of national security also includes provisions of other regulatory and legal acts, the norms of which determine the procedure for exercising the powers of state authorities to ensure national security.

The Constitution of Ukraine contains the most important regulatory and institutional provisions relating to the formation and operation of the mechanism of legal support of national security.

Legislation in the mechanism of legal support of national security of Ukraine is the result of the law-making activity of state authorities in the field of national security, forms a certain system. At the same time, national security legislation performs an indispensable system-forming function in the formation and operation of the mechanism of legal support of national security.

Legislation determines the rules that form the legal procedures for the activities of the institutions of the mechanism of legal support of national security.

The mechanism of legal support of national security involves the adoption and implementation of regulatory and legal documents of strategic planning. Planning of measures to ensure national security is an important process that has the features of a special legal procedure that operates exclusively in relation to the mechanism of ensuring national security. The effectiveness of regulatory and legal acts of strategic planning can be significantly increased in the manner of the proposed structuring of such documents. It has been established that the institutional and functional characteristics of the mechanism of legal support of national security of Ukraine consist in determining the institutional features of state bodies that form its institutional component, in combination with functional features.

The institutions of the mechanism of legal support of national security perform law-making activities, as well as carry out law enforcement, where it is necessary to distinguish the law enforcement function and the administration of justice in the field of national security. At the same time, the institutional and functional characteristics of the mechanism of legal support of national security depend on solving the problem of legal regimes that are necessary for effective legal support of national security, and that determine the features of the regulatory, institutional components, as well as the relevant legal procedures.

It has been proven that the activities of the security and defense sector are a key component of the mechanism of legal support for national security and consist in the systematic implementation of the purpose of such a mechanism. State institutions that constitute the security forces, in conditions of real threats to the national security of Ukraine of a military nature, are involved in the implementation of defense tasks and for this period are included in the defense forces. This demonstrates the systemic action of the mechanism of legal support for national security in overcoming threats to national security and protecting national interests. Legal support for national security is carried out by individual subjects of the security and defense sector in the process of legal regulation, lawmaking and law enforcement, in accordance with the purpose of such state institutions. In turn, all subjects of the security and defense sector, implementing the powers determined by their status, carry out legal regulation of their own status activities by issuing the necessary regulatory and legal acts (internal aspect of legal regulation), or establish, in accordance with the powers determined by law, certain rules of conduct in the field of national security (external aspect of legal regulation).

The mechanism of legal support for national security of Ukraine is exposed to real threats to national security, the most dangerous of which in modern conditions is the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which significantly actualizes the solution of the problem of formation and organization of the activities of the military justice system. The military justice system demonstrates institutional and functional features of the content and action of the mechanism of legal support for national security and is inseparable from the mechanism of legal support for national security in the military sphere, that is, from the mechanism of legal support for military security.

The mechanism of legal support for national security of Ukraine is in a state of transformation, taking into account the European and Euro-Atlantic vectors of development defined by the Constitution of Ukraine. Each state has a unique mechanism of legal support for national security, which was formed historically taking into account specific internal and external challenges and threats. Ukraine has the opportunity to

analyze the experience of other states and adapt it, if acceptable, to its own needs and realities.

It is substantiated that Ukraine, in building and organizing the activities of the mechanism of legal support for national security, should be guided by the experience of NATO member states in solving the following tasks: implementation, observance of the principle of the rule of law; combating corruption in the security and defense sector; creating an effective system of military justice; developing effective strategies and tactics; implementing effective international cooperation; implementing effective democratic civilian control over the security and defense sector; implementing the codification of military legislation (defense legislation); ensuring a high-quality level of social protection for military personnel and members of their families. The implementation of modern approaches to organizing the activities of the mechanism for legal support of Ukraine's national security requires professional and objective legal analysis and appropriate resources, among which the issue of budgeting is not secondary.

The dissertation is an independently performed, holistic and completed scientific research. The provisions and scientific conclusions formulated in the work are the result of the author's personal research and justification based on a critical analysis of scientific sources and regulatory legal acts.

Keywords: national security and defense of Ukraine, national security law of Ukraine, legal support for national security of Ukraine, mechanism for ensuring national security of Ukraine, mechanism for legal support for national security of Ukraine, legal regimes for ensuring national security, lawmaking, law enforcement, military security, security and defense sector, military justice system.

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:*

1. Лобко В. В. Удосконалення та підвищення ефективності правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 13–19. URL: <https://doi.org/10.32782/39221348>
2. Лобко В. В. Сучасний стан та проблеми правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 30–36. URL: <https://doi.org/10.32782/39221384>
3. Лобко В. В. Захист національної безпеки як підстава для обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 29–34. URL: <https://doi.org/10.32782/39221426>
4. Лобко В. В. Механізм правового забезпечення національної безпеки і система військової юстиції. *Право.UA*. 2025. № 2. С. 75–81. URL: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.2.12>

*які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:*

5. Лобко В. В. Система забезпечення національної безпеки та її структура. *Інноваційні досягнення сучасних наукових досліджень* : матеріали науково-практичної конференції (м. Полтава, 27-28 серпня 2021 року). Херсон : Видавництво “Молодий вчений”, 2021. С. 56–58.
6. Лобко В. В. Законодавче забезпечення національної безпеки України. *Реформування правової системи країни в умовах світової інтеграції* : матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 10–11 грудня 2021 року). Херсон : Видавництво “Молодий вчений”, 2021. С. 40–42.
7. Лобко В. В. Поняття національних інтересів. *Наука, освіта і суспільство: актуальні наукові дослідження* : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 25–26 лютого 2022 року). Херсон : Видавництво “Молодий вчений”, 2022. С. 87–89.

8. Лобко В. В. Поняття та ступінь правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Міждисциплінарні наукові дослідження в реаліях сьогодення* : матеріали науково-практичної конференції (м. Вінниця, 25–26 листопада 2022 року). Одеса : Видавництво “Молодий вчений”, 2022. С. 39–41.

9. Лобко В. В. Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки в Україні. *Проблеми законодавства в умовах світової кризи* : матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 09–10 грудня 2022 року). Одеса : Видавництво “Молодий вчений”, 2022. С. 11–13.

10. Лобко В. В. Забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. *Наука сьогодення: процеси глобалізації та трансформації* : матеріали науково-практичної конференції (м. Рига, Латвійська Республіка, 21–23 квітня 2023 року). Рига : Baltija Publishing, 2023. С. 61–63.

11. Лобко В. В. Шляхи удосконалення правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Науковий простір в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали науково-практичної конференції (м. Львів, 29–30 червня 2023 року). Одеса : Видавництво “Молодий вчений”, 2023. С. 30–32.

12. Лобко В. В. Механізм правового забезпечення національної безпеки у сфері оборони України. *Проблеми правового забезпечення оборони України* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 травня 2024 року) / упоряд.: П. П. Богуцький, Ю. В. Гаруст, Л. В. Заславська, В. Г. Пилипчук. Київ ; Одеса : Фенікс, 2024. 328 с. С. 298–301.

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                   |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ВСТУП .....                                                                                                                       | 18  |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ .....                      | 27  |
| 1.1. Поняття, структура та функції механізму правового забезпечення національної безпеки України .....                            | 27  |
| 1.2. Методологія дослідження механізму правового забезпечення національної безпеки України .....                                  | 43  |
| 1.3. Принципи механізму правового забезпечення національної безпеки України .....                                                 | 51  |
| Список використаних джерел до розділу 1 .....                                                                                     | 59  |
| РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ .....                         | 65  |
| 2.1. Конституційні основи механізму правового забезпечення національної безпеки України.....                                      | 65  |
| 2.2. Законодавство у механізмі правового забезпечення національної безпеки України .....                                          | 77  |
| 2.3. Документи стратегічного планування у механізмі правового забезпечення національної безпеки України.....                      | 90  |
| Список використаних джерел до розділу 2 .....                                                                                     | 102 |
| РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....                                | 113 |
| 3.1. Інституційно-функціональна характеристика механізму правового забезпечення національної безпеки.....                         | 113 |
| 3.2. Сектор безпеки і оборони та система військової юстиції у механізмі правового забезпечення національної безпеки України ..... | 131 |



|                                                                                                                                                         |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 3.3. Інституційне удосконалення механізму правового забезпечення національної безпеки України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції ..... | 151 |
| Список використаних джерел до розділу 3 .....                                                                                                           | 169 |
| ВИСНОВКИ .....                                                                                                                                          | 184 |
| ДОДАТКИ .....                                                                                                                                           | 191 |

## ВСТУП

**Обґрунтування вибору теми дослідження.** Розвиток України як демократичної, правової держави неможливий без ефективного механізму правового забезпечення національної безпеки, що потребує відповідних наукових розробок. Дослідження механізму правового забезпечення національної безпеки вимагає здійснення аналізу нормативно-правових актів, призначення інститутів державної влади, юридичних процедур щодо реалізації їх повноважень, існуючих механізмів правового забезпечення національної безпеки в інших державах, насамперед у державах-членах НАТО, напрямів адаптації механізму правового забезпечення національної безпеки України до механізмів правового забезпечення національної безпеки держав-членів НАТО з урахуванням європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Діяльнісна характеристика визначає необхідність розглядати наукову проблему сутності та структури механізму правового забезпечення національної безпеки України у контексті світоглядного підходу, розкривати як теоретичні, так і прикладного значення питання, що обумовлено правовою природою цього складного феномена.

Діяльність щодо забезпечення національної безпеки є багатогранною, має декілька рівнів – економічний, політичний, воєнний, інформаційний, правовий тощо. Механізм правового забезпечення національної безпеки стосується виключно існуючих правових засобів та ресурсів, а саме: визначених правом правил поведінки, статусів, інститутів та відповідних юридичних процедур, які у своїй єдності дозволяють реалізувати нормативно-правові приписи щодо досягнення мети – забезпечення національної безпеки.

Важливі правові аспекти національної безпеки розглядали у своїх працях такі вчені, як: О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань – філософсько-правові, В.Г. Пилипчук, П.П.Богуцький, І.М. Доронін, В.А. Ліпкан – загальнотеоретичні,

В.О. Антонов З.Д. Чуйко – конституційно-правові, Є.В. Кобко, І.В. Наконечна, В.Й. Пашинський – адміністративно-правові, О.А. Чуваков, М.І. Карпенко – кримінально-правові, та інші; питання організації діяльності системи військової юстиції досліджували такі вчені, як М.В. Беланюк, В.О. Вдовитченко, Є.О. Загородній, Ю.Є. Полянський, О.В.Шамара.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Робота виконана відповідно до науково-дослідної роботи «Теоретичні та організаційно-правові засади становлення системи військової юстиції та розвитку законодавства у сфері оборони України», зареєстрованої в РК УкрІНТЕІ № 0123U100417 від 21.01.2023 р., підставами для виконання якої є: рішення Вченої ради НДШП– протокол № 3 від 22 березня 2022 р.; Тематичний план, затверджений Постановою Президії Національної академії правових наук України № 132/5 від 25.08.2023 р. зі змінами, внесеними Постановою Президії Національної академії правових наук України № 135/2 від 24.11.2023 р.; експертний висновок Експертної ради НАН України від 01.12.2022 р. № 121/55; Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021 – 2025 роки, якою визначено пріоритетні напрями фундаментальних досліджень у сфері національної безпеки і оборони; Стратегія розвитку Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» на 2021-2025 роки, затверджена постановою Бюро президії НАПрН України від 12 серпня 2021 р. № 192/2-Б.

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється у встановленні ознак і змісту механізму правового забезпечення національної безпеки України, здійсненні аналізу його нормативно-правової, інституційної складових, а також юридичних процедур, які стосуються реалізації інститутами державної влади визначених законодавством повноважень щодо правового забезпечення національної безпеки України.

**Мета і завдання дослідження.** *Мета* дисертаційного дослідження полягає у визначенні правової природи та складових механізму правового забезпечення національної безпеки України, розкритті його нормативно-правової та інституційно-функціональної характеристик на основі аналізу національного законодавства у сфері національної безпеки з урахуванням інституційного удосконалення у процесі європейської, євроатлантичної інтеграції України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- визначити поняття, структуру та функції механізму правового забезпечення національної безпеки України, встановити співвідношення механізмів правового забезпечення національної безпеки та правового регулювання у сфері національної безпеки;
- запропонувати методологію дослідження механізму правового забезпечення національної безпеки України;
- розкрити принципи механізму правового забезпечення національної безпеки України;
- дослідити конституційні основи механізму правового забезпечення національної безпеки України;
- здійснити аналіз законодавства та документів стратегічного планування у механізмі правового забезпечення національної безпеки України;
- розкрити зміст інституційно-функціональної характеристики механізму правового забезпечення національної безпеки України;
- виокремити місце і роль сектору безпеки і оборони, системи військової юстиції у механізмі правового забезпечення національної безпеки України;
- охарактеризувати особливості механізму правового забезпечення національної безпеки у державах-членах НАТО та визначити напрями інституційного удосконалення механізму правового забезпечення національної безпеки України з урахуванням європейського, євроатлантичного векторів розвитку України.

*Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо правового забезпечення національної безпеки України.*

*Предметом дослідження є механізм правового забезпечення національної безпеки України.*

**Методи дослідження.** Використання у процесі дослідження наукових підходів: міждисциплінарного, праксеологічного, аксіологічного, системного, діяльнісного та інституціонально-функціонального надало можливість здійснити комплексну характеристику механізму правового забезпечення національної безпеки України.

Методологічну основу наукової роботи складають такі методи: діалектичний, методи аналізу і синтезу, описовий метод, порівняльний метод, формально-логічний метод.

Діалектичний метод використано для розкриття правових статусів органів державної влади, що відносяться до інституційної складової механізму правового забезпечення національної безпеки України, а також – принципів і функцій механізму правового забезпечення національної безпеки України; формально-логічний – для аналізу законодавчих актів у сфері національної безпеки, норм права, спрямованих на забезпечення національної безпеки. За допомогою порівняльного методу здійснено узагальнення зарубіжного досвіду правового забезпечення національної безпеки держав-членів НАТО та виявлення проблеми його адаптації в Україні. За допомогою методу аналізу і синтезу здійснено дослідження змісту механізму правового забезпечення національної безпеки України як цілого, так і його елементів, а також функцій механізму правового забезпечення національної безпеки України. У контексті механізму правового забезпечення національної безпеки використано описовий метод, який сприяв розумінню національних інтересів і загроз, що впливають на забезпечення національної безпеки.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, закони України, документи стратегічного планування у сфері національної безпеки. Емпірична основа дослідження – суспільні відносини щодо правового забезпечення національної безпеки, аналітичні та довідкові відомості про дію механізму правового забезпечення національної безпеки.

**Наукова новизна отриманих результатів** полягає в тому, що дисертація є першим комплексним науковим дослідженням механізму правового забезпечення національної безпеки України, у якому визначено поняття, структуру механізму правового забезпечення національної безпеки України, здійснено його інституційно-функціональну характеристику, розкрито нормативно-правову, інституційну складові, особливості юридичних процедур та правових режимів, розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення механізму правового забезпечення національної безпеки України з урахуванням досвіду держав-членів НАТО. Зокрема, у дисертаційному дослідженні:

*уперше:*

- визначено поняття механізму правового забезпечення національної безпеки України як системну єдність встановлених правом нормативів, а також інституційної діяльності держави та відповідних юридичних процедур щодо здійснення в умовах демократичного цивільного контролю правового впливу на суспільні відносини, стратегічні комунікації у сфері національної безпеки з метою захисту національних інтересів від потенційних і реальних загроз;

- визначено і охарактеризовано структуру механізму правового забезпечення національної безпеки України, яка містить:

- нормативно-правову складову – сукупність нормативно-правових актів, які здійснюють правове регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки та містять нормативи, що встановлюють статуси, визначають правила поведінки, повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки, порядок їх

діяльності щодо захисту національних інтересів від потенційних і реальних загроз національній безпеці;

інституційну складову – державні інститути, призначенням яких є правове забезпечення національної безпеки, тобто діяльність щодо правового регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки та щодо застосування норм права відповідно до повноважень, визначених законодавством;

юридичні процедури – встановлений законодавством порядок діяльності державних інститутів щодо правового забезпечення національної безпеки, здійснення правового регулювання та правозастосування;

- визначено принципи, функції механізму правового забезпечення національної безпеки України;

- доведено, що механізм правового забезпечення національної безпеки України є залежним від права національної безпеки, демонструє динаміку цієї галузі права, виявляє його дію;

- встановлено, що дослідження механізму правового забезпечення національної безпеки України ґрунтується на міждисциплінарному, системному, інституціонально-функціональному, праксеологічному, аксіологічному, діяльнісному наукових підходах, а для досягнення мети і завдань дослідженні використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, методи аналізу і синтезу, описовий метод, порівняльний метод, формально-логічний методи;

*удосконалено:*

- поняття і зміст правового забезпечення національної безпеки України, правотворчості, правозастосування, правоохоронної діяльності у механізмі правового забезпечення національної безпеки;

- застосування у механізмі правового забезпечення національної безпеки особливих правових режимів: правового режиму надзвичайного стану, правового режиму воєнного стану, санкційного правового режиму, правового режиму

антитерористичної операції, міжгалузевих правових режимів, якими для механізму правового забезпечення національної безпеки є адміністративно-правовий режим та режим кримінально-правового забезпечення національної безпеки, а також правовий режим демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони;

- наукову позицію стосовно конституційних основ механізму правового забезпечення національної безпеки, відповідно до якої Конституція України містить найбільш важливі нормативні та інституційні положення, які стосуються формування й діяльності механізму правового забезпечення національної безпеки;

- висновок про те, що законодавство про національну безпеку виконує незамінну системоутворюючу функцію щодо формування та дії механізму правового забезпечення національної безпеки;

- положення про дієвість нормативно-правових актів стратегічного планування у сфері національної безпеки, якісний рівень яких можливо суттєво підвищити у спосіб певного структурування таких документів;

*набули подальшого розвитку:*

- співвідношення механізму забезпечення національної безпеки та механізму правового забезпечення національної безпеки;

- дослідження змісту правового регулювання та правозастосування у механізмі правового забезпечення національної безпеки України;

- діяльнісна характеристика сектору безпеки і оборони в механізмі правового забезпечення національної безпеки України;

- пропозиції щодо адаптації механізму правового забезпечення національної безпеки України до стандартів держав-членів НАТО.

**Практичне значення одержаних результатів.** Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані:



- у науково-дослідній діяльності – для подальших науково-теоретичних досліджень правової природи, змісту механізму правового забезпечення національної безпеки України;

- у правотворчій діяльності – для удосконалення положень національного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки, для узгодженості національного законодавства з правом ЄС та законодавством держав-членів НАТО;

- у правозастосовній сфері – для удосконалення діяльності органів державної влади, що входять до інституційної складової механізму правового забезпечення національної безпеки України;

- у навчальному процесі – при викладанні правових навчальних дисциплін, а також при викладанні інших суміжних дисциплін.

**Особистий внесок дисертанта.** Дисертація є самостійно виконаним, завершеним науковим дослідженням. Сформульовані в роботі положення та наукові висновки є результатом особистого дослідження та обґрунтування автора на основі аналізу наукових джерел та нормативно-правових актів.

**Апробація матеріалів дисертації.** Основні положення та результати дисертаційної роботи було оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Інноваційні досягнення сучасних наукових досліджень» (м. Полтава, 27-28 серпня 2021 р.); «Реформування правової системи країни в умовах світової інтеграції» (м. Дніпро, 10-11 грудня 2021 р.); «Наука, освіта і суспільство: актуальні наукові дослідження» (м. Київ, 25-26 лютого 2022 р.); «Міждисциплінарні наукові дослідження в реаліях сьогодення» (м. Вінниця, 25-26 листопада 2022 р.); «Проблеми законодавства в умовах світової кризи» (м. Дніпро, 09-10 грудня 2022 р.); «Наука сьогодення: процеси глобалізації та трансформації» (м. Рига, Латвійська Республіка, 21-23 квітня 2023 р.); «Науковий простір в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (м. Львів, 29-30 червня 2023 р.); «Проблеми правового забезпечення оборони України» (м. Київ, 28 травня 2024 р.).

**Публікації.** Основні наукові результати дисертації опубліковано в дванадцяти наукових працях, серед яких: чотири статті у наукових фахових виданнях України, вісім тез, що опубліковані у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

**Структура та обсяг дисертації.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновку, списків використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 193 сторінки, з них основного тексту – 158 сторінок. Список використаних джерел містить 227 найменувань, які викладено на 32 сторінках, додатки – на 3 сторінках.

## **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

### **1.1. Поняття, структура та функції механізму правового забезпечення національної безпеки України**

Концепт механізму правового забезпечення національної безпеки України поєднує статичні та динамічні характеристики, які визначаються правом національної безпеки та демонструють його дію. Статичні ознаки механізму правового забезпечення національної безпеки мають певною мірою умовне значення, оскільки його діяльнісна характеристика є визначальною у розумінні змісту та призначення.

Діяльнісна характеристика пов'язана з особливими правовими режимами, що застосовуються в механізмі правового забезпечення національної безпеки України.

Механізм правового забезпечення національної безпеки поєднує право національної безпеки та безпосередньо національну безпеку у частині, що стосується заснованої на праві діяльності, спрямованій на захист національних інтересів від потенційних і реальних загроз.

Діяльність щодо забезпечення національної безпеки є багатогранною, має декілька рівнів – економічний, політичний, воєнний, інформаційний, правовий тощо. Механізм правового забезпечення національної безпеки стосується виключно існуючих правових засобів та ресурсів, а саме: визначених правом правил поведінки, статусів, інститутів та відповідних процедур, які у своїй єдності дозволяють реалізувати нормативно-правові приписи щодо досягнення мети – забезпечення національної безпеки [1].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» під національною безпекою розуміється «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [2].

О.В. Лемак справедливо зазначає, що забезпечення національної безпеки, як функція держави, має бути цілісним з позицій правового забезпечення, організації та управління національною безпекою і водночас чітко розмежовувати напрями (сфери, об'єкти) свого захисту як для більш раціонального використання державних ресурсів, так і для можливості їх аналізу та контролю з боку громадянського суспільства [3, с. 64].

І.М. Доронін запропонував визначати забезпечення національної безпеки основною функцією держави. Науковець наголошує, що для демократичної правової держави ХХІ століття функціями є ті напрями її діяльності, що відображають головне призначення держави, зміст функцій держави в аспекті забезпечення безпеки у певній сфері суспільної діяльності дають можливість здійснити їхню класифікацію за певним критерієм, що полягає у забезпеченні конкретного виду безпеки у певній сфері діяльності [4, с. 2].

Як зазначає П.П. Богуцький, державні інститути є активними рушійними чинниками забезпечення національної безпеки, через діяльність яких національна безпека набуває свого змістовного значення [5, с. 30].

Забезпечення національної безпеки досягається в процесі свідомої цілеспрямованої діяльності органів державної влади, спрямованої на запобігання можливого порушення нормального функціонування системи в результаті дії зовнішніх і внутрішніх загроз [6, с. 12].

В.Й. Пашинський наголошує, що забезпечення безпеки можливе тільки в процесі взаємодії суб'єктів правовідносин, які врегульовані правовими нормами. Забезпечення безпеки не лише неможливе без права, а сама безпека як суспільне явище є сутнісною рисою права [7, с. 81]. Забезпечення національної безпеки пов'язане із захистом життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави. Для реалізації завдання забезпечення безпеки всіх суб'єктів держава створює систему національної безпеки, яка повинна захищати права та свободи людини й громадянина, права і законні інтереси різних соціальних груп і суспільства,

національні інтереси держави і народу від внутрішніх та зовнішніх загроз [7, с. 16].

Забезпечення національної безпеки постає виключно системною діяльністю, передбачає як протидію потенційним і реальним загрозам, так і попередження їх виникненню, а також створення сприятливих умов для розвитку держави.

Загрозу національній безпеці можуть створювати певні дії, явища, процеси, події, що безпосередньо спрямовані на підриг державного суверенітету і територіальній цілісності держави та/або здатні зашкодити життю, здоров'ю, майну громадян, завадити безперебійному наданню критично важливих функцій держави, завдати фізичної чи економічної шкоди підприємствам, організаціям, об'єктам критичної інфраструктури, стати на заваді реалізації національних інтересів [8].

Складовою системи забезпечення національної безпеки є її правове забезпечення. Сутність та зміст правового забезпечення національної безпеки не знайшли належної наукової розробки у сучасній юриспруденції [9].

На думку Є.О. Харитонова діяльність держави є лише однією з форм правового забезпечення, що зумовлює необхідність розрізняти державне та недержавне (громадське) правове забезпечення [10, с. 40].

Правове забезпечення розглядається як цілеспрямована дія на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [11, с. 327].

В.Й. Пашинський зазначає, що правове забезпечення – це цілеспрямована діяльність уповноважених державою органів щодо правового врегулювання суспільних відносин, їх реалізації, охорони і захисту з метою забезпечення прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин [7, с. 166].

С.А. Дроботов, досліджуючи конституційно-правове забезпечення національної безпеки, розглядає його у двох аспектах, «по-перше, як сукупність визначених державою імперативів провадження політики в сфері забезпечення національної безпеки, державних гарантій та встановлених меж реалізації органами

державної влади своїх повноважень в означеній сфері. По-друге, як процес організації, інституціонального устрою, реалізації органами державної влади своїх функцій в сфері забезпечення національної безпеки в окремих її сегментах та сферах у відповідності до встановлених Конституцією України зон відповідальності» [12, с. 28].

На думку М.М. Прохоренка, правове забезпечення – це сукупність організаційно-правових заходів стосовно нормативного врегулювання, належного застосування та реалізації правових норм з метою забезпечення законності в діяльності органу державної влади [13, с. 362].

Правове забезпечення необхідно розглядати з огляду на висловлені наукові позиції, як систему правових заходів щодо цілеспрямованої діяльності інститутів державної влади для досягнення певної, заснованої на праві соціально значущої мети. Система правових заходів у контексті правового забезпечення поєднує правотворчу, правозастовну діяльність та засновується на принципах, важливих для досягнення тієї чи іншої соціально значущої мети [14].

Правове забезпечення у своєму змісті містить чіткі нормативні, інституційні та функціональні ознаки, які реалізуються відповідно до юридичних процедур у правовому регулюванні, правовому застосуванні.

Під правовим забезпеченням національної безпеки України необхідно розуміти системну діяльність щодо встановлення правил поведінки, визначення статусів певних державних інститутів, застосування такими інститутами держави норм права відповідно до принципів національної правової системи та визначених юридичних процедур з метою забезпечення захисту національних інтересів України від потенційних і реальних загроз.

Правове забезпечення національної безпеки має на меті створення надійного правового фундаменту для захисту суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та інших важливих національних інтересів від загроз воєнного та невоєнного походження [15].

П.П. Богуцький переконливо доводить, що правове забезпечення національної безпеки є багаторівневою діяльністю, і такою багаторівневою є його система, яка враховує особливості різновидів національної безпеки, передбачає у своїй нормативно-правовій складовій конституційні положення про національну безпеку, вимагає прийняття відповідних законодавчих актів про інституційні компоненти такої багаторівневої системи та інших нормативно-правових актів, які є достатніми для ефективної діяльності усіх інститутів держави, що утворюють механізм забезпечення національної безпеки [5, с. 264].

Важливим з урахуванням висловленого є встановлення співвідношення механізму забезпечення національної безпеки та механізму правового забезпечення національної безпеки.

Т.І. Тарахонич зазначає, що правовий механізм – це певна конструкція, яка передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, які дають можливість досягти конкретну юридичну ціль з дотриманням відповідної процедури [16, с. 13].

У своєму дисертаційному дослідженні З.Д. Чуйко зазначає, що зміст поняття механізму забезпечення національної безпеки розкривається через єдність його комплексних елементів: систему, яка включає в себе конституційні норми та конкретизуючі норми поточного конституційного законодавства, процесуальні акти, правовідносини (правова основа) і цілеспрямовану діяльність (сукупність узгоджених дій (їх форм, методів, способів, засобів) органів державної влади, до компетенції яких входить вирішення питань щодо забезпечення безпеки людини і громадянина, держави і суспільства та структур громадянського суспільства (органів місцевого самоврядування, громадських організацій, політичних партій), що мають на меті реалізацію і захист національних інтересів (інституційний механізм) [17].

На думку Є.В. Кобка механізм забезпечення національної безпеки складається з двох взаємопов'язаних механізмів: механізму реалізації інтересів в

умовах відсутності (або нейтралізації) загроз та механізму функціонування публічно-правових суб'єктів [18, с. 95].

О.Г. Данильян та О.П. Дзьобань констатують, «що механізм забезпечення національної безпеки – це спосіб забезпечення, відповідного потребам особистості, держави й суспільства і адекватного досягнутому рівню розвитку суспільства, систематизованого й цілісного відображення світу в різних видах і формах, яке визначає характер і спрямованість діяльності, безпечного функціонування та розвитку соціальної системи та її суб'єктів. Можна констатувати, що сутністю механізму забезпечення національної безпеки є весь комплекс конкретних дій суб'єктів соціальної системи, спрямований на досягнення бажаного рівня безпеки» [19, с. 470]. Залежно від сфер діяльності механізми забезпечення національної безпеки науковці типологізують на правові, економічні, політичні тощо [19, с. 471].

Важко погодитись з висловленою думкою авторитетних учених про визначення типів механізму забезпечення національної безпеки. Адже типологія передбачатиме встановлення відмінних ознак цілісного механізму забезпечення національної безпеки, що має відобразитися на його змісті, призначенні, дії.

Якщо йдеться про забезпечення різних видів національної безпеки, то єдність механізму матиме відмінність не стільки змістовного походження, скільки телеологічного. Механізм забезпечення, до прикладу, економічної безпеки різнитиметься не типом самого механізму, а сутнісною діяльністю, спрямованою на забезпечення економічної безпеки. Вирішальним у характеристиці механізму забезпечення національної безпеки у будь-якому випадку є забезпечення захисту важливих національних інтересів, видові ознаки матимуть додаткову характеристику.

Механізм правового забезпечення національної безпеки, своєю чергою, є важливою інтегральною складовою механізму забезпечення національної безпеки, однак має широку сферу охоплення, зосереджуючись на нормативно-правових аспектах регулювання безпекових відносин, на застосуванні нормативно-правових



приписів в інституційній діяльності певних державних органів відповідно до визначених правом процедур.

Механізм правового забезпечення національної безпеки створює правову основу для функціонування всієї системи національної безпеки, встановлює правові режими та процедури прийняття рішень у сфері національної безпеки.

Важливо відзначити, що механізм правового забезпечення національної безпеки встановлює легітимність, законність діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, межі їх повноважень та відповідальності, визначає правові форми та методи реагування на загрози національній безпеці [1].

Механізм забезпечення національної безпеки, окрім правової компоненти, включає також організаційний, інституційний, фінансово-економічний, інформаційний та інші компоненти, які у своїй сукупності забезпечують комплексний підхід до захисту національних інтересів. Ці компоненти хоча і функціонують у межах правового поля, але мають власні специфічні методи та інструменти реалізації безпекових завдань.

Ефективність функціонування механізму забезпечення національної безпеки значною мірою залежить від узгодженості та координації, що містить механізм правового забезпечення національної безпеки. Механізм правового забезпечення національної безпеки повинен бути достатньо гнучким, щоб забезпечувати можливість оперативного реагування на нові виклики та загрози національній безпеці, але водночас достатньо стабільним, щоб гарантувати правову визначеність та передбачуваність діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки.

Це вимагає постійного вдосконалення як правового регулювання, так і практичних заходів реагування на загрози. При цьому важливо забезпечити баланс між необхідністю ефективного захисту національних інтересів та дотриманням демократичних принципів і прав людини.

Варто підкреслити, що механізм правового забезпечення національної безпеки повинен відповідати міжнародним стандартам та зобов'язанням держави у

сфері безпеки, що особливо актуально в умовах глобалізації та посилення міжнародної співпраці у протидії транснаціональним загрозам. Це вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами та стандартами у сфері безпеки.

Отже, співвідношення механізму забезпечення національної безпеки та механізму правового забезпечення національної безпеки характеризується складною системою взаємозв'язків та взаємозалежностей. Механізм правового забезпечення національної безпеки виступає як невід'ємна складова загального механізму забезпечення національної безпеки, забезпечуючи його нормативно-правову основу та легітимність функціонування.

Слушною є думка І.В. Наконечної, яка зазначає: «...правове забезпечення та відповідний механізм – це різні явища правової дійсності, адже правове забезпечення в цілому можна розглядати як результат забезпечувального процесу (діяльності), а відповідний механізм – організацію, структуру забезпечувального процесу (або діяльності) і відповідний порядок його руху в об'єктивній дійсності» [20, с. 90]. Проте тут важливо, що правове забезпечення – це діяльність і результат діяльності, а механізм упорядковує діяльність, визначає інститути, які здійснюють певну діяльність, чіткі нормативи та процедури для досягнення стану правового забезпечення.

Механізм правового забезпечення національної безпеки має складний характер, що своєю чергою обумовлюється наявністю відповідної структури.

М.В. Панченко пропонує наступний підхід до структури правового механізму:

- 1) група базових науково-практичних складових елементів (правові принципи функціонування правового механізму; норми права та нормативно-правові акти);
- 2) група складових елементів, що обумовлюють практичний вияв правового механізму (інституційна складова);
- 3) група процедурних та процесуальних складових елементів [21, с. 212].

Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки, – зазначає О.В.Лемак, – є специфічним видом правових механізмів, який має особливу, складну природу, що зумовлена самою сутністю категорії національної безпеки. Зміст поняття конституційно-правового механізму забезпечення національної безпеки розкривається через єдність його комплексних елементів:

1) правова основа – система, яка включає в себе норми Конституції, законів та підзаконних актів, які регулюють правовідносини у сфері забезпечення національної безпеки;

2) інституційна основа – сукупність державних та недержавних органів, спеціальних установ та організацій суб'єктів забезпечення національної безпеки, до компетенції яких входить вирішення питань щодо забезпечення національної безпеки в різних напрямках життєдіяльності суспільства [22, с. 163].

Такий підхід можна розглядати продуктивним, проте варто звернути увагу на ту обставину, що механізм правового забезпечення національної безпеки тісно пов'язаний з системою правового забезпечення національної безпеки. Система правового забезпечення національної безпеки урівноважує механізм забезпечення національної безпеки внаслідок дії права національної безпеки. Науковці справедливо звертають увагу на ту обставину, що право національної безпеки приводить діяльність державного механізму у відповідність з вимогами верховенства права, Конституції та заснованого на конституційних положеннях законодавства [23, с. 178]. Відтак для чіткого та збалансованого функціонування будь-якої системи правового забезпечення необхідним є певний механізм правового забезпечення, що особливо важливо для забезпечення національної безпеки. Такий зв'язок є об'єктивним та визначається призначенням права у сфері національної безпеки.

Структура механізму правового забезпечення національної безпеки по суті формує його зміст. Зміст механізму правового забезпечення національної безпеки розкривається через його інституційно-функціональну характеристику, що

передбачає єдність відповідних складових, компонентів.

У змісті механізму правового забезпечення національної безпеки необхідно виокремити нормативно-правову, інституційну складові та юридичні процедури [1].

Принагідно зауважимо, що нормативно-правове забезпечення національної безпеки означає процес створення та підтримки належних організаційно-функціональних аспектів системи національної безпеки за допомогою регулювального впливу нормативно-правових інструментів [24, с. 56].

Нормативно-правова складова механізму правового забезпечення в контексті нормативної складової системи правового забезпечення національної безпеки визначає правові статуси усіх суб'єктів, які діють у сфері національної безпеки [23, с. 172]. Водночас нормативно-правова складова механізму правового забезпечення національної безпеки містить встановлені нормативно-правовими актами певні правила поведінки, передбачає не лише статуси, але й відповідальність.

Нормативно-правова складова механізму правового забезпечення національної безпеки включає, насамперед, положення законодавства про національну безпеку та про забезпечення національної безпеки.

Нормативно-правову складову механізму правового забезпечення національної безпеки утворюють норми права, що регулюють відносини у сфері забезпечення національної безпеки [1].

Нормативно-правовою основою механізму правового забезпечення національної безпеки є Конституція України. Важливими серед нормативно-правової складової національної безпеки необхідно розглядати конституційні законодавчі акти «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони», «Про оборону України» тощо, а також документи стратегічного планування. Нормативно-правова складова механізму правового забезпечення національної безпеки також охоплює положення й інших нормативно-правових

актів, норми яких визначають порядок реалізації повноважень органів державної влади у сфері національної безпеки.

Якість функціонування механізму правового забезпечення значною мірою залежить від якості правотворчої діяльності.

Функцію правотворчості у сфері національної безпеки виконують орган законодавчої влади – Верховна Рада України, Президент держави як її глава, вищий державний орган виконавчої влади – Кабінет Міністрів України, а також у межах, встановлених Конституцією та законами – центральні органи виконавчої влади, органи військового управління, інші визначені законом державні органи.

Важливе значення для характеристики змісту механізму правового забезпечення національної безпеки мають акти застосування права. У загальному розумінні акт застосування норм права – індивідуальне рішення уповноваженого суб'єкта (органу держави чи посадової особи), яке є результатом розгляду юридичної справи. Це документ, що на основі правових норм конкретизує права та обов'язки визначених суб'єктів права чи визначає міру відповідальності певних осіб за скоєне ними правопорушення [25].

П.М. Рабінович розподіляє наступні види актів застосування права: 1) за галузевою приналежністю застосування норми: конституційно-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові тощо; 2) за юридичною формою: постанови, укази, розпорядження, рішення, накази, ухвали, вироки тощо; 3) за соціальною функцією у правовому регулюванні: регулятивні, охоронні; 4) за деонтичним статусом індивідуальних приписів: дозволяючі, зобов'язуючі, забороняючі; 5) за характером юридичних наслідків: правоконстатуючі, правовстановлюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі; 6) за формою зовнішнього виразу: письмові, усні, конклюдентні; 7) за суб'єктами прийняття: акти глави держави, інших органів влади: законодавчої, виконавчої, судової, контрольно-наглядової, громадських об'єднань; 8) залежно від елемента юридичної норми, яка

застосовується: акти застосування диспозицій, акти застосування санкцій [26, с. 144–145].

Подібне широке розуміння актів застосування права для механізму правового забезпечення національної безпеки має певне значення. Однак головною ознакою актів правозастосування в даному випадку є прийняття відповідно до визначеної законодавством юридичної процедури та в межах повноважень державними органами обов'язкових для учасників суспільних відносин рішень.

Інституційну складову механізму правового забезпечення національної безпеки утворюють державні інститути, призначенням яких є правове забезпечення національної безпеки, тобто діяльність щодо правового регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки та застосування норм права відповідно до повноважень, визначених законодавством.

Основу інституційної складової механізму правового забезпечення національної безпеки утворює сектор безпеки і оборони, де виділяються сили безпеки і сили оборони.

Юридичними процедурами у механізмі правового забезпечення національної безпеки є встановлений законодавством порядок діяльності державних інститутів щодо правового забезпечення національної безпеки – здійснення правового регулювання та правозастосування [1].

К.В. Николина зазначає, що юридична процедура самостійний різновид соціальної процедури, регламентується відповідними процедурними нормами права, має офіційний правовий характер, складається із певної послідовності дій суб'єктів юридичної процедури, в результаті чого досягається певний результату вигляді зміни правової дійсності [27, с. 7].

Діяльнісна характеристика пов'язана з особливими правовими режимами, що застосовуються в механізмі правового забезпечення національної безпеки України. Правовий режим – це умови існування права у просторовому вимірі, у процесі активного впливу права на суспільні відносини [5, с. 124].

Юридичні процедури у механізмі правового забезпечення національної безпеки містять необхідні для забезпечення національної безпеки правові режими, метою яких є захист національних інтересів від потенційних і реальних загроз. Юридичні процедури встановлюють певні алгоритми дій інститутів механізму правового забезпечення національної безпеки відповідно до визначених законодавством про національну безпеку правових режимів.

Правові процедури забезпечують за необхідності вихід права національної безпеки за межі його системи, взаємодію з іншими соціальними інститутами, серед яких надважливе значення для права національної безпеки має взаємодія права і держави [23, с. 31].

Механізм правового забезпечення національної безпеки виконує ряд важливих функцій, а саме: регулятивну, охоронну, інформаційну, прогностичну, превентивну, відновлювальну. Кожна з них має свою специфіку, але разом вони забезпечують як комплексне регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки, так і правозастосування. Відтак функції механізму правового забезпечення національної безпеки засвідчують реалізацію державою функцій правотворчості та правозастосування у сфері національної безпеки.

Право традиційно називають регулятором суспільних відносин, і це дає підстави акцентувати увагу саме на його регулятивній функції [28, с. 222]. Насамперед, право виконує регулятивну функцію, яка полягає в упорядкуванні суспільних відносин через встановлення чітких правил поведінки.

Призначення регулятивної функції права в тому, щоб закріпити суспільні відносини, що виникли, а у разі потреби породжувати нові відносини, необхідні для повноцінного соціального розвитку, надаючи їм характер правових відносин, і це дає підстави акцентувати увагу саме на регулятивній його функції [29, с. 50].

Звернемося до регулятивної функції права національної безпеки, від якого механізм правового забезпечення національної безпеки є залежним та демонструє його динаміку. Регулятивна функція права національної безпеки розглядається як

основна та полягає у нормативно-правовому ранжуванні національних цінностей та національних інтересів, визначенні статусів і правомірної поведінки соціальних акторів у сфері національної безпеки [23, с. 27]. Також П.П. Богуцький наголошує на особливості регулятивної функції права національної безпеки, а саме: право національної безпеки, як правило, не здійснює регулювання відносин з приводу конкретних прав і свобод людини, а визначає необхідні та достатні умови для існування таких правовідносин, де реалізуються права, свободи, законні інтереси, виконуються відповідні юридичні обов'язки.

Водночас, регулятивна функція механізму правового забезпечення національної безпеки встановляє правовий статус державних органів, межі допустимої поведінки.

Інституційний механізм (складові) сектору безпеки і оборони на основі приписів права національної безпеки реалізують повноваження щодо охорони, захисту національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз [23, с. 29].

Потрібно зазначити, що регулятивна функція механізму правового забезпечення національної безпеки діє постійно, а охоронна – при використанні кримінально-правового, адміністративно-правового та санкційного правових режимів, на чому необхідно зупинитися окремо. Саме ці правові режими забезпечують реалізацію охоронної функції. Охоронна функція напряму пов'язана з принципом законності та формує відносини, які охороняються, закріплюються правом національної безпеки, кримінальним, адміністративним, військовим правом.

Інформаційна функція є одним з важливих напрямів діяльності інституційної складової механізму правового забезпечення національної безпеки. Інформаційна функція реалізується у правових стратегічних комунікаціях, що виникають та існують на підставі відповідних національних інтересів.

Зауважимо, що участь інститутів держави (правоохоронні органи, органи прокуратури, органи правосуддя не є виключенням) у діяльності щодо досягнення



загальної мети, якою у сфері національної безпеки є захист національних інтересів, здійснюється внаслідок відповідних правових стратегічних комунікацій [5, с. 270]. Водночас, як зазначає П.П. Богуцький, правові стратегічні комунікації національної безпеки насамперед свідчать про дію права національної безпеки, а тому зазнають постійного впливу механізму правового забезпечення національної безпеки [5, с. 270–271].

Інформаційна функція дозволяє визначитись щодо соціальних цінностей, які знаходяться під охороною права національної безпеки.

Превентивна функція механізму правового забезпечення національної безпеки реалізується через встановлення заборон, обмежень та санкцій, які утримують потенційних правопорушників від протиправних дій.

Науковці вірно наголошують на тому, що важливе значення у здійсненні превентивної функції відіграє діяльність державної влади стосовно нормативно-правового визначення та подолання потенційних загроз, зосередження зусиль сектору безпеки і оборони на виявленні загроз національній безпеці, вжитті своєчасних та повних заходів для їх подолання [23, с. 29].

Превентивна функція механізму правового забезпечення національної безпеки залежна від принципу дотримання прав і свобод людини. Превентивна функція реалізується через здійснення заходів щодо недопущення порушень прав та свобод людини.

Відновлювальна функція механізму правового забезпечення національної безпеки забезпечує відновлення порушених прав та інтересів, повернення суспільних відносин у правове русло. Реалізація відновлювальної функції можлива, зокрема, завдяки скасуванню прийнятого нормативно-правового акта. Відновлювальна функція не тотожна компенсації, правовідновленню, відшкодуванню. Поняття «відновлення» – родове щодо них і розуміється ширше, як здатність відновлювати нормальні суспільні відносини, психологічну рівновагу їх учасників [30, с. 831], демонструє здатність відновлювати безпековий стан.

Відтак, механізм правового забезпечення національної безпеки виконує функції, які спрямовані на досягнення стану національної безпеки, забезпечення захисту національних інтересів від потенційних і реальних загроз.

У здійсненні характеристики механізму правового забезпечення національної безпеки важливо розглянути його співвідношення з механізмом правового регулювання.

Під механізмом правового регулювання розуміють єдину систему правових засад, за допомогою яких здійснюється результативне правове впорядкування суспільних відносин та подолання перепон, які стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [31].

Більшість науковців до структури, зокрема, механізму адміністративно-правового регулювання, відносять такі основні елементи: 1) норми адміністративного права; 2) адміністративно-правові відносини; 3) реалізацію прав та обов'язків; 4) акти застосування адміністративно-правових норм [32, с. 22].

Механізм правового регулювання та механізм правового забезпечення національної безпеки між собою взаємопов'язані. Їхні відмінні ознаки полягають у функціональному призначенні.

Поняття «механізм правового забезпечення» має ширший зміст, оскільки окрім правового регулювання включає діяльність щодо забезпечення правореалізації, правозастосування.

Суб'єкти механізму правового регулювання та механізму правового забезпечення мають однакові ознаки в частині, що стосується правотворчої діяльності. Однак значна група суб'єктів механізму правового забезпечення на відміну від механізму правового регулювання мають повноваження щодо застосування норм права. Зміст механізму правового забезпечення полягає, як зазначалось, не лише у правотворчості, а й в правозастосуванні, що є особливою формою реалізації права.

Механізм правового регулювання та механізм правового забезпечення розраховані на патерналістський підхід до вирішення завдань забезпечення національної безпеки. Патерналізм у сфері національної безпеки виступає як система соціальної легітимації державного впливу на суспільні відносини, стратегічні комунікації. Звуження (усунення) державного патерналізму ставить питання щодо пошуку іншого фактору соціальної легітимації [23, с. 144], що по суті є проблемою, яка не знаходить свого ефективного вирішення та не може знайти такого вирішення без участі держави.

Проведений аналіз дозволяє визначити механізм правового забезпечення національної безпеки України як системну єдність встановлених правом нормативів, а також інституційної діяльності держави та відповідних юридичних процедур щодо здійснення в умовах демократичного цивільного контролю правового впливу на суспільні відносини, стратегічні комунікації у сфері національної безпеки з метою захисту національних інтересів від потенційних і реальних загроз.

## **1.2. Методологія дослідження механізму правового забезпечення національної безпеки України**

Механізм правового забезпечення національної безпеки України являє собою досить складний юридичний феномен. З механізмом правового забезпечення національної безпеки України пов'язані, як зазначалось, інші правові феномени, а саме: правове забезпечення національної безпеки, право національної безпеки, юридичні процедури, правовий режим, система правового забезпечення національної безпеки тощо.

Науковці справедливо зазначають, що будь-які наукові розвідки національної безпеки не мають перспективи без встановлення онтологічних ознак соціальних явищ і феноменів, які безпосередньо впливають на формування та забезпечення безпекового середовища існування людини і суспільства [5, с. 71]. Онтологічною

основою механізму правового забезпечення національної безпеки України є праворозуміння, що по суті також розглядається онтологічною основою права національної безпеки. На думку П.П. Богуцького ціннісно-нормативна концепція праворозуміння є визначальною для права національної безпеки [5, с. 81], а відтак, на наше переконання, і – для механізму правового забезпечення національної безпеки України, який є залежним від права національної безпеки та демонструє його дію. Варто зауважити, що вивчення будь-якої юридичної проблеми тільки тоді може претендувати на істину, коли воно здійснюється за допомогою правильно обраної методології [33, с. 19].

П.М. Рабінович виокремлює три загальнометодичні постулати:

- об'єктивна обумовленість обраних методів дослідження його предметом;
- необхідність встановлення єдиної істини, вірогідність якої можна довести й перевірити за допомогою певного об'єктивного критерію;
- неодмінним показником прийнятності, евристичності певного дослідницького підходу (і методу) слугує його спроможність сприяти виявленню, розкриттю соціальної сутності явищ, що вивчаються [26, с. 184].

Вбачається, що феномен механізму правового забезпечення національної безпеки потребує відповідного опрацювання та вирішення з використанням міждисциплінарного, праксеологічного, аксіологічного, системного, діяльнісного та інституціонально-функціонального підходів.

Міждисциплінарний підхід важливий при реагуванні на сучасні виклики безпеки. Міждисциплінарний підхід полягає в інтеграції знань з різних наукових дисциплін для вирішення складних проблем, зокрема таких, як правове забезпечення національної безпеки. Цей науковий підхід дозволяє розглядати проблему не в рамках однієї галузі, а через поєднання різних галузевих напрямків наукового дослідження.

На підтвердження вказаної позиції науковці, зазначають, що національна безпека вимагає застосування міждисциплінарного підходу для досягнення власної

цілісності, формування власної системи з окремих цілісних компонентів, серед яких правова компонента виступає генеруючою. Водночас, правова складова національної безпеки трансформується через усю її різнорівневу змістовність, виокремлюючи певні системні правові комплекси екологічного, техногенного, економічного, фінансового, інформаційного, воєнного, безпосередньо державного та суто правового характеру [5, с. 88].

Застосування міждисциплінарного підходу допомагає отримати більш комплексне розуміння явища, враховуючи його політичні, економічні, соціальні, правові та інші аспекти. Міждисциплінарний підхід у дослідженні механізму правового забезпечення національної безпеки України демонструє його ефективність та важливість для глибокого і комплексного розуміння проблем безпеки, зважаючи на сучасні загрози. Завдяки залученню різних дисциплін, міждисциплінарний підхід є більш гнучким і може швидше адаптуватися до нових загроз та викликів.

Міждисциплінарний підхід полягає в об'єднанні знань з різних галузевих юридичних наук, що є ключовим для комплексного аналізу механізму правового забезпечення національної безпеки. Це дозволяє виявляти нові загрози, враховувати вплив різних факторів і пропонувати шляхи їх правового вирішення.

Праксеологічний підхід – це підхід, що акцентує увагу на раціональній організації та ефективності діяльності в контексті досягнення певних цілей. Він базується на аналізі конкретних дій і процесів, спрямованих на вирішення практичних завдань, зокрема в сфері національної безпеки. У цьому підході основна увага приділяється результативності, оптимальності та доцільності дій.

Як зазначає В.М. Чайка, праксеологічний підхід забезпечує ефективне управління діяльністю через її всебічний самоаналіз, самооцінку, цілеспрямоване моделювання умов і засобів удосконалення на основі синтезу теоретичних знань та емпіричного досвіду. Теорія праксеології відображає залежність результатів роботи, насамперед, від попередньої ретельної підготовки до її виконання, ступеня

підготовленості дій у широкому розумінні, що охоплює оволодіння знаннями, свідомий вибір засобів, методів аналізу і регулювання, критерії емоційного і практичного оцінювання результатів [34, с. 177].

Праксеологічний підхід надає можливість розкрити сутність механізму правового забезпечення національної безпеки України, як певної сукупності нормативно-правових актів, що упорядковують правову діяльність органів державної влади, інститутів державної влади, які здійснюють дану правову діяльність, чіткі нормативи та процедури для досягнення стану правового забезпечення.

Ціла низка концепцій системного підходу орієнтовані виключно на об'єкти, які взаємодіють фізично (система як «комплекс взаємодіючих елементів») або на логіко-математичний аналіз (система як «множинність з відносинами») [35, с. 90]. Водночас у правовій сфері системний підход зорієнтований на сприйняття права та його явищ як певних систем, що взаємодіють та утворюють власне цілісну систему, якою по суті і є право.

Як зазначає Н.Г. Клименко застосування системного підходу у досліджуваному контексті дозволяє розглянути науковий феномен як сукупність взаємопов'язаних системних елементів, визначити їх властивості та зв'язки, а також виявити суперечності, порівняти досягнуті результати із передбачуваними та розробити практичні рекомендації щодо підвищення його дієвості [36].

Використання системного та міждисциплінарного наукових підходів дозволить всебічно дослідити механізм правового забезпечення національної безпеки, скласти про нього цілісне уявлення, а також його значення для вирішення завдань щодо забезпечення національної безпеки України

Важливе значення для досягнення мети дослідження має інституціонально-функціональний науковий підхід щодо визначення складових механізму правового забезпечення національної безпеки України, особливостей інституційної складової, реалізації функцій відповідними інститутами державної влади.

Звертаючись до інституціонально-функціонального підходу, ми проходимо послідовний, методологічно вивірений шлях, який пролягає через пізнання і розуміння основ інституціоналізму та функціоналізму. Проте, звичайно, феноменологія інституціоналізму і функціоналізму, відокремлена від розуміння сутності інститутів як певних груп нормативів, що виконують на основі правових приписів ті чи інші соціальні функції, не дозволяє сформулювати і відтак застосовувати інституціонально-функціональний підхід як важливий засіб пізнання права національної безпеки [5, с. 100].

Інституціонально-функціональний підхід забезпечив об'єктивне відображення інституційних характеристик усіх складових механізму правового забезпечення національної безпеки та, зокрема, системи військової юстиції. Так, система військової юстиції чітко демонструє власні інституційні особливості та водночас особливості реалізації правоохоронної функції, функції правосуддя у сфері оборони з вирішенням важливих завдань щодо забезпечення воєнної безпеки.

Інституціонально-функціональний підхід є важливим для оцінки правового забезпечення національної безпеки через призму конкретних дій тих чи інших суб'єктів, які є складовими механізму забезпечення національної безпеки. Інституціонально-функціональний підхід дозволяє оцінити ефективність інститутів механізму правового забезпечення національної безпеки в процесі реалізації ними визначених законом функцій, що дає змогу виявити слабкі місця у механізмі забезпечення національної безпеки загалом та визначити шляхи стосовно їх усунення.

Ціннісна характеристика механізму правового забезпечення національної безпеки України досить значуща на сьогодні особливо в умовах воєнного стану. За допомогою ціннісного або ж аксіологічного підходу є можливість розкрити сутність нормативно-правової складової механізму правового забезпечення національної безпеки.

Аксіологічний підхід акцентує увагу на тому, що безпека держави не може розглядатися лише як проблема, що стосується військової або економічної безпеки, а насамперед як захист і підтримка ключових цінностей, таких як свобода, права людини, демократія, національна ідентичність, соціальна справедливість та моральні принципи. Аксіологічний підхід підкреслює, що національна безпека не обмежується лише питаннями захисту території чи економічної стабільності, але також включає захист цінностей, які є основою існування держави та суспільства. Цей підхід дозволяє зберігати національну ідентичність, культурну спадщину, соціальну єдність і моральні принципи, що є важливими елементами національної безпеки. Однак його застосування вимагає уважного балансу між різними поглядами на цінності та їхнім практичним втіленням [37, с. 17]. На основі аксіологічного підходу здійснюється обґрунтування ціннісного значення механізму правового забезпечення національної безпеки, розкривається його ціннісний потенціал.

У межах осмислення сутності механізму правового забезпечення національної безпеки України важливим є також діяльнісний методологічний підхід. В. М. Горшенєв розглядає діяльнісний підхід з позицій його зовнішньої організації, зосереджуючись на дослідженні організаційних сторін, а також сукупності правових форм діяльності органів держави й громадських організацій. [38, с. 142].

При цьому зміст діяльності розкривається за допомогою низки взаємопов'язаних елементів, які становлять незмінну основу діяльності, зберігають її властивості навіть за умов зовнішніх змін, надають діяльності рис сталості [39, с. 19].

Правове забезпечення національної безпеки постає виключно системною діяльністю, передбачає як протидію потенційним і реальним загрозам, так і попередження їх виникненню, а також створення сприятливих умов для розвитку держави. Сама національна безпека також має діяльнісну складову. У свою чергу



механізм правового забезпечення національної безпеки стосується національної безпеки у тій частині, яка заснована на дії права, тобто є правовою діяльністю.

Діяльнісний та аксіологічний підходи у дослідженні механізму правового забезпечення національної безпеки поєднуються, зосереджуючи увагу на важливості дій та цінностей, що впливають на формування безпекової політики. Вони допомагають зрозуміти, які дії є необхідними для забезпечення правом національної безпеки, а також визначити основні цінності, на яких має базуватися національна безпека та які захищаються правом.

Для досягнення мети і завдань у дослідженні використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, методи аналізу і синтезу, описовий метод, порівняльний метод, формально-логічний метод.

Діалектичний метод повною мірою засновується розумінні діалектики як філософського вчення про всезагальний зв'язок і розвиток світу, про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення [40, с. 218].

У контексті правового забезпечення національної безпеки діалектичний метод пізнання дозволяє аналізувати складні соціально-політичні процеси, що впливають на безпеку держави, а також надає можливість дослідити та розкрити особливості складових механізму правового забезпечення національної безпеки України. Діалектичний метод сприяє вирішенню питання щодо формування та розвитку механізму правового забезпечення національної безпеки України, завдяки якому правові явища і поняття, що досліджуються, розглядаються у єдності та суперечності їх протилежностей.

Порівняльно-правовий (компаративістський, порівняльний) метод є одним із найбільш поширених у юридичній сфері, застосовується у науковому дослідженні більшості явищ правової дійсності.

За допомогою порівняльного методу узагальнено зарубіжний досвід правового забезпечення національної безпеки, зокрема, держав-членів НАТО, виявлено проблемні аспекти його адаптації в Україні. Порівняльний метод

використано для аналізу безпекових стратегій України у порівнянні з іншими державами, які мають схожі безпекові виклики. Це сприяє визначенню, які стратегії є найбільш ефективними та які положення стратегічного значення можна запозичити для покращення ситуації стосовно механізму правового забезпечення національної безпеки в Україні.

Методи аналізу та синтезу розглядаються у єдності, адже вони є діалектично пов'язаними та певною мірою неподільними. Сутність методу аналізу (від грец. – «розкладання») зводиться до поділу цілого на окремі частини, що дає змогу більш деталізовано вивчити та дослідити явище (тобто частина цілого досліджується окремо) [41, с. 45].

Аналіз – метод пізнання, при якому предмет дослідження (об'єкт, властивості тощо) розкладається на окремі складові частини [42, с. 40].

Зазначений метод представляє собою певні логічні операції, які дають змогу досліджувати явище загалом на основі об'єднання взаємопов'язаних елементів в одне ціле. За його допомогою розкривається зміст понять, які складають предмет дослідження, здійснюється класифікація досліджуваних загальнотеоретичних категорій, формулюються проміжні та загальні висновки. Слід припустити, що метод аналізу та синтезу представляє собою засіб узагальнення отриманих проміжних результатів, а також формування висновків на підставі проведених наукових пошуків [43, с. 24].

За допомогою методу аналізу і синтезу під час дослідження розкрито особливості механізму правового забезпечення національної безпеки України.

Описовий метод полягає у детальному викладі та характеристиці об'єктів дослідження, його використовують для окреслення тих чи інших понять, явищ, а в контексті дослідження [44, с. 8]. У контексті механізму правового забезпечення національної безпеки описовий метод допомагає зрозуміти специфіку загроз, чинників та інститутів, що впливають на безпеку держави.

Застосування описового методу та методу аналізу і синтезу дає можливість оцінити стан дослідження проблеми механізму забезпечення національної безпеки України, охарактеризувати компетенції інститутів державної влади у сфері правового забезпечення національної безпеки України.

Формально-логічний метод передбачає застосування форми права гранично без зайвого суб'єктивізму, що дозволяє зрозуміти логіку норми права, її побудову. Цей метод застосовується при здійсненні класифікацій у науці, періодизації правових явищ, визначенні юридичних дефініцій [45, с. 64].

Формально-логічний метод дає змогу визначити характеристики нормативної, інституційної складових механізму правового забезпечення національної безпеки, деталізувати ознаки юридичних процедур, пояснити логіку взаємодії складових механізму правового забезпечення національної безпеки як системної цілісності.

Отже, у дослідженні механізму правового забезпечення національної безпеки України використано різні наукові підходи та методи, які дозволяють розкрити та глибше зрозуміти складність і багатогранність безпекових викликів, можливості впливу права на складні процеси діяльності щодо забезпечення національної безпеки, захисту національних інтересів від загроз воєнного та невоєнного характеру. Використані у дослідженні наукові підходи та методи, що утворюють методологію проведеного дослідження механізму правового забезпечення національної безпеки, дозволили предметно розглянути специфіку та різні аспекти цього складного правового феномену у контексті вирішення завдань щодо якісного правового забезпечення національної безпеки.

### **1.3. Принципи механізму правового забезпечення національної безпеки України**

Механізм правового забезпечення національної безпеки України формується і діє відповідно до певних принципів. У світоглядному розумінні принципи

механізму правового забезпечення національної безпеки України – це засадничі ідеї, які знайшли відображення у праві, насамперед, у законодавстві, та відповідно до яких здійснюється складний процес діяльності щодо правового забезпечення національної безпеки. Принципи механізму правового забезпечення національної безпеки мають наскрізний характер, пронизують усю діяльність щодо правового забезпечення національної безпеки та стосуються усіх складових цього складного механізму.

У загальнотеоретичному розумінні поняття «принцип» вживається у різних значеннях:

1) основні засади вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо);

2) внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [46, с. 110–111].

Поняття принципу є значно ширшим, ніж його нормативне, законодавче вираження, на чому наголошують науковці та виокремлюють три компоненти, що входять до змісту поняття принципу: наявність певних уявлень щодо сфери правосвідомості; закріплення відповідних положень у діючому законодавстві; реалізація принципів права у конкретній сфері суспільних відносин [47, с. 250].

А.М. Колодій, розглядаючи принципи права, зазначав, що це ідеологічна категорія, а це означає, що вони, як і право загалом, є формою суспільної свідомості, яка здійснює ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру, тобто виконує функцію загального закріплення суспільних відносин, що і дає можливість розглядати їх з позиції певних ідей, керівних засад. Важливою ознакою принципів права є спосіб їх матеріалізації у праві. Загальновідомо, що розрізняють два способи вираження принципів права: безпосереднє формулювання їх у нормах права

(текстуальне закріплення) і виведення принципів права зі змісту нормативно-правових актів (змістовне закріплення) [48, с. 43].

М.І. Козюбра зауважує, що генезис принципів права пов'язаний не з нормативно-державним волевиявленням, а є, як і право, продуктом людської діяльності [49, с. 144].

Принципи механізму правового забезпечення національної безпеки мають спільні ознаки з принципами права національної безпеки та з принципами забезпечення національної безпеки.

В.О. Антонов відніс до принципів забезпечення національної безпеки такі: забезпечення прав і свобод людини і громадянина; верховенство права та дотримання законності; забезпечення балансу життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави; своєчасність і адекватність прийняття заходів захисту національних інтересів від реальних і потенційних загроз; надання пріоритету договірним (мирним) засобам у розв'язанні конфліктів; розмежування повноважень у розв'язанні конфліктів; розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією держави та іншими структурами в системі забезпечення національної безпеки; адекватне оперативне реагування на надзвичайні ситуації; дотримання норм міжнародного права і належне виконання взятих державою на себе зобов'язань; повага України до суверенітету та територіальної цілісності інших держав; участь України у міжнародних миротворчих структурах безпеки, у тому числі у світовому розподілі сфер відповідальності щодо підтримання миру та міжнародної безпеки; постійне підтримання миру та міжнародної безпеки; постійне підтримання на належному рівні професіоналізму суб'єктів системи забезпечення національної безпеки; відповідальність суб'єктів системи забезпечення національної безпеки за прийняття рішень у сфері національної безпеки Української держави [50, с. 259–260].

Закон України «Про національну безпеку України» визначив основні принципи формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [2].

Державна політика України щодо забезпечення національної безпеки визначає важливі інтереси держави, суспільства та її громадян. Її цілями та цінностями є необхідність розробки та використання інструментів національної політики України та сучасних та ефективних механізмів та засобів боротьби з внутрішніми та зовнішніми загрозами для держави [51].

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством, а також і нормами моралі, традиціями, звичаями тощо [52].

Механізм правового забезпечення національної безпеки є залежним від права національної безпеки, демонструє динаміку цієї галузі права, виявляє його дію.

Основоположним принципом права національної безпеки, а отже і механізму правового забезпечення національної безпеки, є принцип верховенства права, дія якого має підсилюватися, знаходити розкриття та певну конкретизацію у принципі конституційної законності. Верховенство права у сфері національної безпеки виявляється у визначенні та підпорядкуванні праву спрямованої на забезпечення

національної безпеки діяльності усіх суб'єктів, у тому числі держави з її потужним інституційним механізмом [23, с. 81].

Як наголошує С.П. Головатий верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [53, с. 81].

Принцип верховенства права набуває ціннісного змісту в контексті правового забезпечення національної безпеки. Так, 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України, що суттєво позначилось на функціонуванні механізму правового забезпечення національної безпеки України. Адже верховенство права представляє собою цілісну систему елементів, а запровадження воєнного стану впливає на зміст та «верховенство» окремих елементів цієї системи. Водночас захист національної безпеки має регулюватися законодавством виключно з метою створення безпекових умов для підтримання демократії та верховенства права. Закономірно постає питання щодо дії механізму правового забезпечення національної безпеки, щодо глибини втручання держави у сферу приватних інтересів, повноважень органів державної влади та обмеження прав і свобод людини в період воєнного стану відповідно до принципу верховенства права за необхідності захисту національних інтересів від воєнних загроз.

М.І. Козюбра трактує принцип верховенства права як одну з найвищих демократичних цінностей, яка здатна убезпечити людей від волонтаризму держави та інших публічних і громадських інститутів, забезпечити стабільність і динамізм в умовах глобалізованого світу, гарантувати безпеку громадян перед новими викликами [54].

На думку О.В. Петришина наразі в межах загальнотеоретичної правової дисципліни принцип верховенства права доцільно розглядати принаймі у двох аспектах:

- по-перше, в широкому значенні – принцип правової організації державної влади в суспільстві, так би мовити, в сенсі «верховенства права над державою». Саме так цей принцип тлумачиться за межами континентальної моделі правової держави за посередництвом англomовної конструкції верховенства (панування) (rule of law);

- по-друге, у вузькому розумінні, а саме в контексті співвідношення однорідних правових категорій – права та закону в системі регулювання суспільних відносин, їх ролі та місця в забезпеченні правопорядку, тобто в сенсі «верховенства права над законом» [55, с. 75].

Зазначений підхід до розкриття змісту принципу верховенства права у контексті механізму правового забезпечення національної безпеки є цілком прийнятним.

Важливим принципом права національної безпеки, який також виходить із принципу верховенства права та є його логічним продовженням, слід розглядати охорону, гарантування прав і свобод людини відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини [23, с. 24]. Вказаний принцип варто розглядати однією із засадничих ідей механізму правового забезпечення національної безпеки.

Сучасне розуміння прав людини світовою спільнотою сформульовано у Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН у грудні 1948 року, а також у низці інших документів ООН, об'єднаних у Міжнародному біллі про права людини. Білль включає такі документи, як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) та ін. Важливе значення має також Європейська Конвенція про захист прав людини (1950 р.) [56, с. 14].

Верховенство права передбачає законність, основу на визнанні і беззастережному прийнятті найвищої цінності людини, її убезпеченні від свавілля



владних інституцій та їх посадових осіб, тобто законність, яка у вітчизняній літературі досить часто іменується правозаконністю [57, с. 365].

Принцип законності у механізмі правового забезпечення національної безпеки набуває особливої актуальності в контексті сучасних викликів та загроз національній безпеці, оскільки визначає правові межі діяльності органів державної влади та створює підґрунтя для ефективного правового захисту національних інтересів.

Принципу законності у механізмі правового забезпечення національної безпеки має відповідати принцип доцільності, зміст якого означає відповідність правових рішень стратегічним цілям захисту національних інтересів, які є необхідними та достатніми для досягнення таких цілей.

Принцип доцільності виступає критерієм ефективності правотворчої та правозастосовної діяльності у безпековій сфері, забезпечуючи вибір оптимальних рішень в умовах існуючих загроз національній безпеці.

Іншим аспектом принципу доцільності є його співвідношення із принципом законності. Принцип законності підкреслює обов'язковість виконання законів, які вже містять у собі суспільну доцільність. Проте виникають ситуації, коли динамічний характер загроз національній безпеці роблять норму права застарілою або неефективною, викликаючи конфлікт між законністю та доцільністю. У таких випадках важливо знайти рішення, яке б у межах закону максимально відповідало меті, реаліям часу та умовам.

Принцип доцільності визначає результативність механізму правового забезпечення національної безпеки України, адже без його врахування та застосування неможливо на практиці досягти цілей та завдань, які стоять перед механізмом правового забезпечення національної безпеки України.

У сфері національної безпеки, де рішення часто мають безпосередній вплив на державний суверенітет, територіальну цілісність і життя громадян,

раціональність є базовим принципом, що визначає підхід до формування, аналізу та імплементації стратегічних рішень.

Принцип раціональності у механізмі правового забезпечення національної безпеки полягає у науковому обґрунтуванні, у можливості доведення будь-якого твердження або висновку, що використовується для прийняття рішень у сфері безпеки. Це означає, що кожне положення, кожна стратегія чи прогноз мають бути обґрунтованими, аргументованими та підтвердженими емпіричними даними. Цей принцип стверджує можливість побудови несуперечливої та логічної картини правової реальності. Під впливом цього принципу домінуючим стає нормативне розуміння права, або, іншими словами, позитивістський тип праворозуміння [58, с. 87].

Отже, принципами механізму правового забезпечення національної безпеки України є принципи: верховенства права, законності, дотримання прав та свобод людини, доцільності, раціональності. Принципи механізму правового забезпечення національної безпеки України формують цілісну систему елементів та діють синхронізовано, відповідно до мети, якою є забезпечення національної безпеки.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1:

1. Лобко В. В. Механізм правового забезпечення національної безпеки і система військової юстиції. *Право.UA*. 2025. № 2. С. 75–81. URL: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.2.12>
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 02.08.2024).
3. Лемак О. В. Забезпечення національної безпеки як функція держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 64–67.
4. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2020. 539 с.
5. Богуцький П. П. Концептуальні засади права національної безпеки України : монографія. Київ – Одеса : Фенікс, 2020. 376 с.
6. Степаненко Н. В., Безкровний А. В. Законодавчі основи забезпечення національної безпеки України. *Legal Bulletin*. 2022. С. 10–17. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2022-03-10-17> (дата звернення: 02.08.2024).
7. Пашинський В. Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 520 с.
8. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. *Стратегічна панорама. Спеціальний випуск*. 2022. С. 45–53. URL: <https://doi.org/10.53679/2616-9460.specialissue.2022.05> (дата звернення: 06.12.2024)
9. Лобко В. В. Механізм правового забезпечення національної безпеки у сфері оборони України. *Проблеми правового забезпечення оборони України : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 травня 2024 року) / упоряд.: П. П. Богуцький, Ю. В. Гаруст, Л. В. Заславська,*

В. Г. Пилипчук. Київ ; Одеса : Фенікс, 2024. 328 с. С. 298–301.

10. Харитонов Є. О. Концепт «Правове забезпечення» в контексті правової адаптації до умов внутрішнього ринку Європейського союзу. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2015. Т. 16. С. 35–43.

11. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченко, О. В. Петрушина. Харків : Право. 2002. 432 с.

12. Дроботов С. А. Конституційно-правове забезпечення національної безпеки в Україні. *Journal «Science Rise: Juridical Science»*. 2020. № 2 (12). С. 24–29.

13. Прохоренко М. М. Правове забезпечення: теоретико-правовий аналіз. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України : матеріали науково-практичної конференції* (м. Київ, 25–26 листопада 2016 року). Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 25–26.

14. Лобко В. В. Система забезпечення національної безпеки та її структура. *Інноваційні досягнення сучасних наукових досліджень : матеріали науково-практичної конференції* (м. Полтава, 27–28 серпня 2021 року). Херсон : Видавництво “Молодий вчений”, 2021. С. 56–58.

15. Лобко В. В. Поняття та ступінь правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Міждисциплінарні наукові дослідження в реаліях сьогодення : матеріали науково-практичної конференції* (м. Вінниця, 25–26 листопада 2022 року). Одеса : Видавництво “Молодий вчений”, 2022. С. 39–41.

16. Тарахонич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 12–18.

17. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 20 с.

18. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2023.

419 с.

19. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. 776 с.

20. Наконечна І. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки в умовах євроінтеграції: питання теорії і практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2023. 412 с.

21. Панченко М. В. Правовий механізм забезпечення гідної праці державних службовців України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2019. 455 с.

22. Лемак В. О. Конституційно-правові основи забезпечення національної безпеки в Угорщині : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.02. Ужгород, 2017. 224 с.

23. Богуцький П. П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики : навчальний посібник / Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України». Київ – Одеса : Фенікс, 2023. 252 с.

24. Правове регулювання національної безпеки : навчальний посібник / О. Г. Боднарчук, О. І. Боднарчук, М. В. Глух, А. В. Гарбінська-Руденко. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. 202 с.

25. Бобровник С. В. Акт застосування норм права. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-43520> (дата звернення: 20.12.2024).

26. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Вид. 9-е. Львів : Край, 2007. 191 с.

27. Николина К. В. Юридична процедура: поняття, ознаки, види, місце в системі правових категорій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 24 с.

28. Сінькевич О. Регулятивна функція галузі конституційного права України: сучасні тенденції. *Конституційне право*. 2020. № 7. С. 221–226.

29. Коваленко А. А. Особливості регулятивної функції фінансового права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 38. С. 50–53.

30. Олейников С. М. Функції юридичної відповідальності. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. Т. 3: *Загальна теорія права*. Харків, 2017. С. 829–833.
31. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. URL: <https://e-pidruchniki.com/content/ponyattya-mehanizmu-pravovogo-regulyuvannya.html> (дата звернення: 01.06.2023).
32. Стукаленко О. В. Нотатки до розуміння категорії «механізм правового регулювання». *Правова держава*. 2017. № 26. С. 20–25.
33. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 260 с.
34. Чайка В. М. Основні підходи до розробки концепції і системи підготовки майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2013. Вип. 2. С. 174–181.
35. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.
36. Клименко Н. Г. Підходи, принципи та методи дослідження державного регулювання діяльності недержавних інституцій у контексті забезпечення національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: [http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7\\_2020/54.pdf](http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/54.pdf) (дата звернення: 22.12.2024).
37. Бандура О. О. Праксеологія права як складова філософії права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 11–23.
38. Калашник О. М. Механізм правового регулювання цивільних відносин як об'єкт наукових досліджень: генеза та сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2(14). С. 136–149.
39. Тихомиров О. О. Діяльнісний підхід у дослідженнях забезпечення інформаційної безпеки: об'єкти і суб'єкти. *Теоретико-методологічні засади*

забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави. 2012. № 2 (9). С. 18–24.

40. Гладкий С. Методологія та організація наукових досліджень : навчально-методичний посібник. Полтава, 2016. 240 с.

41. Корнійченко А. Методологія дослідження адміністративно-правового механізму запобігання булінгу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 4 (24). С. 43–48.

42. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

43. Філатов В. Загальнонаукові та спеціальноправові методи дослідження моделі перехідного правосуддя. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 23–29.

44. Безгинський Б. Г. Методологічне дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 7–10.

45. Мічурін Є. О. Методологія науки цивільного права. *Вісник Харківського національного університету імені*. 2019. Вип. 28. С. 60–66.

46. Волошин Ю. О. Принцип. *Юридична енциклопедія : в 6 т. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана*, 2003. Т. 5. С. 110–111.

47. Дербак А. П., Дербак В. І. Фундаментальні принципи функціонування правової держави в Україні як критерій взаємовигідного співробітництва з країнами єс: філософсько-правові засади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Вип. 72. Ч. 2. С. 247–251.

48. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46.

49. Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.

50. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
51. Лобко В. В. Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки в Україні. *Проблеми законодавства в умовах світової кризи* : матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 09–10 грудня 2022 року). Одеса : Видавництво “Молодий вчений”, 2022. С. 11–13.
52. Конституція України : Закон України від 28.червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.12.2024).
53. Головатий С. П. «Верховенство права» не працює. Коментар до тексту документа Венеційської Комісії «Доповідь про правовладдя». *Право України*. 2019. № 11. С. 39–82.
54. Козюбра М. І. Верховенство права в Україні. <https://npu.edu.ua/media/kunena/attachments/legacy/files/03.pdf> (дата звернення: 28.12.2024).
55. Петришин О. В. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. URL: [https://library.nlu.edu.ua/POLN\\_TEXT/SENMK/Petryshyn\\_74%20-%2084.pdf](https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/Petryshyn_74%20-%2084.pdf) (дата звернення: 28.12.2024).
56. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2(33). С. 9–22.
57. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
58. Мельничук О. С. Класичні та некласичні принципи методології сучасного права та держави. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4 (82). Т. 2. С. 85–90.



## **РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

### **2.1. Конституційні основи механізму правового забезпечення національної безпеки України**

Конституція України містить найбільш важливі нормативні та інституційні положення, які стосуються формування й діяльності механізму правового забезпечення національної безпеки.

Аналіз відповідних статей Конституції України дозволяє глибше зрозуміти правові основи, на яких базується механізм правового забезпечення національної безпеки держави, адже Конституція є по суті основою нормативно-правової складової механізму правового забезпечення національної безпеки.

Зокрема, у статті 1 Конституції України визначено як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу [1]. Це в свою чергу передбачає чіткий механізм правового забезпечення формування, існування та функціонування держави.

Водночас у статті 2 Конституції України встановлено, що суверенітет України поширюється на всю її територію, Україна є унітарною державою, територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною [1]. Зазначені нормативно-правові вимоги визначають конституційні основи суверенності України як держави, встановлюють фундаментального значення положення щодо правового забезпечення захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави.

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Науковці, звертаючись до змісту статті 3 Конституції України, цілком вірно зазначають: «При реалізації законів, що регламентують особливі режими, необхідно

чітко дотримуватися фундаментального конституційного принципу – права і свободи людини є найвищою соціальною цінністю. Ігнорування цього принципу при відновленні конституційного порядку призводить до порушення закріпленого принципу, згідно з яким людина, її права і свободи є найвищою цінністю. Обов’язок визнавати, дотримуватися і захищати права і свободи людини і громадянина охоплює як нормотворчість, так і правореалізацію на всіх її стадіях і в будь-яких формах» [2, с. 155].

Забезпечення та утвердження прав і свобод людини є основним обов’язком держави, адже до життєво важливих інтересів України належить реальне забезпечення прав і свобод громадян та безпеки особи [3, с. 95].

Без сумніву загрози національній безпеці України – явища, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів і збереження національних цінностей України [4, с. 65]. Проте людиноцентризм Конституції України у контексті механізму правового забезпечення національної безпеки передбачає, що право здійснює вплив на вирішення завдань щодо подолання загроз національній безпеці, де першочерговими є заходи стосовно захисту життя, здоров’я людини, забезпечення безпеки людини в умовах соціальної організації суспільства.

Конституція визнає, що кожна людина має невід’ємне право на життя. Обов’язок держави – захищати життя людини [1, ст. 27]. Право на життя належить людині від народження і захищається державою. Це в свою чергу означає, що без забезпечення безпеки життєдіяльності людини правове забезпечення національної безпеки втрачає свій сенс. Право людини на безпеку засновується на положеннях ст.3 Конституції України та є основоположним правом людини у механізмі правового забезпечення національної безпеки.

Відповідно до частини 2 статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава

відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав, свобод людини є головним обов'язком держави [1].

У статті 17 Конституції України встановлено, що захист суверенітету і територіальної цілісності нашої держави, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави. Натомість у частині 1 статті 17 Конституції України визначено, що забезпечення національної безпеки є справою всього Українського народу. Конституція України у такий спосіб підвищує значущість діяльності щодо забезпечення національної безпеки до максимального рівня, що відповідає загальному суспільному значенню, стосується усього Українського народу [1].

Як зазначає В.Й. Пашинський, Конституцією України закладено розподіл повноважень між органами державної влади в забезпеченні цілей та завдань національної безпеки та оборони держави [5, с. 388]. У частині 2 статті 17 Конституції України [1] закріплено, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України, натомість частина 3 цієї ж статті встановлює, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Зауважимо, що у механізмі правового забезпечення воєнної безпеки інституційну основу утворюють сили оборони, проте державні інститути, які забезпечують державну безпеку, можуть здійснювати у передбачених законом випадках протидію загрозам воєнного характеру.

Варто звернути особливу увагу на визначення конституційних основ зовнішньої політики України, як передумови забезпечення національної безпеки, синхронізації відповідних положень національного та міжнародного права. Так, відповідно до статті 18 Конституції України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного

співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права [1].

Конституція України регулює основи правового порядку, що є необхідною ознакою у характеристиці механізму правового забезпечення національної безпеки, дії принципу законності. Адже відповідно до статті 19 Конституції України [1] правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, а також обов'язок органів державної влади та їх посадових осіб дотримуватись законності при здійсненні своїх повноважень. Відтак, будь-які заходи щодо забезпечення національної безпеки не можуть здійснюватися державою та її інститутами за межею права, що загалом відповідає принципу верховенства права.

Відповідно до пункту 17 частини 1 статті 92 Конституції України держава за допомогою законів визначає основи національної безпеки, організації Збройних Сил України та забезпечення громадського порядку [1]. Відповідні законодавчі акти прийняті Верховною Радою України та у такий спосіб сформовано певну структуру нормативно-правової складової механізму правового забезпечення національної безпеки.

Зауважимо, що Конституція визначає внутрішню або ж власну безпеку, встановлюючи певний рівень захисту конституційних положень, які безпосередньо стосуються національної безпеки, оскільки актуальними залишаються спроби нелегітимної модернізації Конституції та факти підміни конституційних норм політичною доцільністю. Адже Конституція виступає не тільки правовим, а й політичним документом [6, с. 71].

У механізмі правового забезпечення національної безпеки конституційно-правовий статус Президента України є визначальним стосовно інституційної вертикалі та найважливіших заходів щодо забезпечення національної безпеки.

Відповідно до статті 102 Конституції України [1] Президент є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання

Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Також у статті 106 Конституції України [1] закріплено принцип єдиноначальності, згідно з яким Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України.

Слушно зауважує П.П. Богуцький про те, що нормативно-правова компонента правового забезпечення національної безпеки України ґрунтується на положеннях Конституції щодо оборони держави, на визначенні стратегічного напрямку розвитку, яким є курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію України. Зазначений курс України утворює основу державної політики забезпечення національної безпеки загалом і воєнної безпеки насамперед. Гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, відповідно до положень Конституції України, є Президент держави [7, с. 274].

У механізмі правового забезпечення національної безпеки Президент України діє в межах своїх повноважень, встановлених Конституцією. Відповідно до статті 106 Конституції Президент України:

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави
- призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;
- зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності
- є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

- має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України

- Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

- очолює та формує Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України

- вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

- приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [1].

Також не менш важливим є те, що Президент держави має право законодавчої ініціативи, що дозволяє йому порушувати питання щодо реалізації конституційних положень, приведення чинного законодавства відповідно до Конституції України та надає можливість впливати на законотворчий процес.

Не менш значущим для механізму правового забезпечення національної безпеки є конституційно-правовий статус органу законодавчої влади в Україні. Відповідно до статті 75 Конституції України, єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України [1].

Верховна Рада України формує під час правотворчої діяльності та постійно вдосконалює діючий в Україні механізм правового забезпечення національної безпеки.

Відповідно до статті 85 Конституції України Верховна Рада України з-поміж інших повноважень:

- визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;

- оголошує за поданням Президента України стан війни і укладення миру, схвалює рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

- затверджує загальну структуру, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

- затверджує протягом двох днів з моменту звернення Президента України укази про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

- призначає за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначає за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, ухвалює рішення про звільнення зазначених осіб з посад, вирішує питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

- призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Президента України Голову Служби безпеки України [1].

Відповідно до статті 89 Конституції України [1] Верховна Рада України для виконання контрольних функцій створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України. Парламентський контроль також здійснюється шляхом прийняття законів, що стосуються основ національної безпеки, організації Збройних Сил України, правового режиму воєнного і надзвичайного стану, а також призначення на посади вищих посадових осіб органів виконавчої влади, що здійснюють управління у сфері національної безпеки.

Отже, як слушно зазначає З.Д. Чуйко, на забезпечення національної безпеки України Верховна Рада України впливає насамперед через законодавчу роботу [8, с. 161].

Важливим для механізму правового забезпечення національної безпеки є конституційно-правовий статус вищого органу виконавчої влади – Кабінету Міністрів України. Відповідно до статті 116 Конституції Кабінет Міністрів України:

- забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;
- забезпечує проведення політики у сфері екологічної безпеки;
- забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;
- здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю [1].

Неможливо залишити поза увагою конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України, що визначається у статті 107 Конституції України, відповідно до якої Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України [1], який займає особливе місце у системі національної безпеки України. Рада національної безпеки і оборони України відіграє важливу роль у процесі розробки та імплементації нормативно-правових актів, що стосуються питань національної безпеки і оборони.

Рада національної безпеки і оборони України приймає рішення, що вводяться в дію указами Президента України та є обов'язковими для виконання усіма органами виконавчої влади, і мають ураховуватись при розробці нових нормативно-правових актів.



Як зазначає О.В. Лемак, Конституція, як звід головних норм прямої дії, є безперечною і єдиною в своєму роді гарантією стабільності політичного ладу, основним гарантом реалізації життєво важливих цінностей народу, юридично узаконеним балансом інтересів всіх соціальних груп суспільства, мірою досягнутого в суспільстві і державі балансу між владою і свободою [6, с. 71].

С.А. Дроботов вважає, що «Конституція України, в силу складності процедури її прийняття та внесення змін, виступає потужним інструментом та є стабільним джерелом засадничих принципів побудови та функціонування системи національної безпеки України» [9, с. 26].

В.О. Антонов здійснив комплексне дослідження питань конституційно-правових основ національної безпеки України. Основне питання в дослідженні зосереджено на аналізі національної безпеки як конституційно-правової категорії. На думку науковця «права і свободи людини і громадянина та гарантії їх забезпечення виступають основоположною складовою чинної Конституції. Конституція як основний закон держави має найвищу юридичну силу та пряму дію, повинна реально регулювати суспільні відносини та здійснювати безпосередній вплив на усю систему суспільних відносин, у тому числі й на відносини між людиною та державою. У правовій державі, якою проголосила себе Україна, важливого значення набуває проблема конституційного закріплення основ взаємовідносин особи і держави, визначення та забезпечення прав і свобод людини і громадянина» [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 279].

В.О. Лемак, досліджуючи конституційно-правові основи забезпечення національної безпеки в Угорщині, визначив конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки як передбачену Конституцією та поточним законодавством сукупність державних та недержавних органів, спеціальних установ та організацій, які, на основі конституційно-правових норм здійснюють систематичну діяльність щодо забезпечення національної безпеки в різних напрямках життєдіяльності суспільства [11, с. 163]. Науковець розглядає

Конституцію як юридичну основу правового забезпечення національної безпеки країни, а забезпечення національної безпеки – є основною функцією і призначенням Конституції в державі. З іншого боку, конституційна безпека є складовою частиною національної безпеки, оскільки передбачає передусім безпековий стан конституційного ладу країни та основного акту, який його закріплює – Конституції, у тому числі усунення зловживання ним [11, с. 198].

Механізм правового забезпечення національної безпеки розрахований на дію в умовах воєнного стану, коли існують значні реальні загрози для безпеки держави та її громадян. З цієї причини держава має право на заходи, які обмежують права фізичних та юридичних осіб з метою забезпечення національної безпеки. Проте таке обмеження здійснюється виключно відповідно до Конституції України.

В.О. Антонов наголошує на необхідності збалансованого підходу до цього питання, щоб обмеження прав були виправданими та пропорційними загрозам національній безпеці. Він наводить приклади з міжнародної практики, коли в умовах надзвичайного стану або військової загрози деякі права і свободи можуть бути обмежені відповідно до Конституції та законів [10, с. 296].

Обмеження прав людини справедливо розглядають як звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод [12, с. 5].

Згідно зі статтею 64 Конституції України в інтересах національної безпеки в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. допускається обмеження таких конституційних прав і свобод людини і громадянина: право на недоторканність житла; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на невтручання в особисте і сімейне життя; право на свободу пересування вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;

право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю; право на страйк [1]. Однак, ці обмеження мають бути обґрунтованими та пропорційними до реальної загрози для національної безпеки. Також, обмеження прав і свобод повинні бути тимчасовими та необхідними лише на період, коли існує загроза національній безпеці.

Проблематика обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану включає в себе такі аспекти:

1. Баланс між захистом національної безпеки та забезпеченням прав та свобод громадян – один із головних викликів полягає у забезпеченні ефективного захисту національної безпеки, не допускаючи при цьому необґрунтованого обмеження прав та свобод громадян.

2. Дотримання міжнародних стандартів прав людини, зокрема, щодо права на життя, свободу думки, совісті та віросповідання, свободу слова та інформації, права на справедливий судовий процес, права на недискримінацію тощо.

3. Ризики зловживання владою – умови воєнного стану можуть стати приводом для зловживання владою та порушення прав людини.

4. Прозорість та відповідальність влади – умови воєнного стану можуть призвести до зменшення прозорості та відповідальності влади перед громадянами, що створює загрозу порушення прав людини та розвитку корупції [13, с. 31].

Зазначені проблеми становлять виклики для законодавця та влади в забезпеченні ефективного захисту національної безпеки, при цьому дотримуючись принципів правової держави та міжнародних стандартів прав людини.

Погоджуємося із А.А. Єзеровим, що, «не менш актуальною залишається необхідність захисту самої Конституції на рівні національної безпеки і для сучасного українського конституціоналізму. Підтвердженням тому є реалізовані і нереалізовані спроби нелегітимної модернізації Конституції, факти підміни

конституційних норм політичною доцільністю, принизливий для особистості стан дотримання та захисту її прав і свобод, що мають місце в країнах сучасного світу. Природно, даний список не є вичерпним» [14, с. 61].

Важливою при розгляді конституційних основ механізму правового забезпечення національної безпеки є проблема конституціоналізму, як основи правової держави. Звернемося до визначення цього поняття.

Конституціоналізм – це багатовимірне явище державного та суспільно-політичного життя, яке на різних етапах розвитку конституційної державності набувало різних форм і наповнювалося різним змістом, яке пов'язане з формулюванням конституційних ідей і принципів, становленням конституційних традицій та формуванням конституційних доктрин, створенням конституційних проєктів, прийняттям конституцій і внесенням до них змін [15, с. 51].

М.І. Козюбра відзначає, що: «конституціоналізм – це не просто набір певних, навіть демократичних за своїм змістом ідей, утілених у текстах конституцій, тим паче, коли їхньою метою є створення видимості демократичності держави (ширми, зовнішнього фасаду), а й реальна політична ідеологія держави. Конституціоналізм – це також конституційна практика, яка значною мірою залежить як від справжніх намірів і волі владарюючих, так і від історичних політичних і правових традицій, рівня культури й ментальності народу, розвинутості державних і правових інститутів та інших чинників, про що йтиметься далі» [16, с. 15].

Загалом конституціоналізм як багатоаспектне явище знаходить вияв у конституційній теорії і конституційній практиці. Це особлива система правовідносин, які опосередковують повновладдя народу, його суверенітет. Ним охоплюються верховенство права, правова держава, безпосереднє народовладдя, теорія і практика розподілу влад, здійснення місцевого самоврядування, конституційне закріплення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина тощо [17, с. 20–21].

Отже, Конституція України є основою нормативно-правової складової механізму правового забезпечення національної безпеки України та визначає конституційно-правові основи механізму, правові статуси інститутів держави, діяльність яких спрямована на забезпечення національної безпеки, а саме Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки й оборони України. Конституція України регулює основи правового порядку, що є необхідною ознакою у характеристиці механізму правового забезпечення національної безпеки, дії принципу законності. Конституція України у контексті механізму правового забезпечення національної безпеки передбачає, що право здійснює вплив на вирішення завдань щодо подолання загроз національній безпеці, де першочерговими є заходи стосовно захисту життя, здоров'я людини, забезпечення безпеки людини в умовах соціальної організації суспільства.

## **2.2. Законодавство у механізмі правового забезпечення національної безпеки України**

Важливе значення для механізму правового забезпечення національної безпеки України має законодавче забезпечення у сфері національної безпеки, що утворює нормативно-правову складову механізму, виконуючи важливі завдання щодо правового регулювання суспільних відносин, встановлення відповідних правил поведінки, статусів інститутів держави. Законодавство визначає правила, що утворюють юридичні процедури діяльності інститутів механізму правового забезпечення національної безпеки України.

Термін «законодавство» широко використовується в юридичній літературі, його визначення надається у вузькому, широкому, традиційному та поміркованому підходах [18, с. 51].

За вузького підходу законодавство є сукупністю законів, за широкого – сукупністю всіх чинних нормативно-правових актів у державі [19, с. 179].

На думку представників «традиційного» підходу до поняття «законодавство» входять закони та нормативно-правові акти, які видані вищими органами державної влади. При цьому із обсягу поняття «законодавства» виключаються відомчі акти та акти місцевих органів [20, с. 84].

Щодо «поміркованого» підходу, то під терміном «законодавство» розуміють як закони, так і засновані на них підзаконні нормативно-правові акти [19, с. 181].

Необхідно зазначити, що на сьогодні є законодавче закріплення терміну «законодавство», а саме у статті 9 Закону України «Про правотворчу діяльність» наводиться базова дефініція поняття «законодавство»: «це взаємопов'язана та упорядкована система нормативно-правових актів України і чинних міжнародних договорів» [21]. Вважаємо достатнім законодавче закріплення терміну для його використання, що затвердило широкий підхід до його визначення.

До ознак законодавства відносяться наступні: нормативність; загальнообов'язковість; формальна визначеність; чинність у часі, просторі та щодо певного кола осіб [22].

Як слушно зауважив П.П Богуцький законодавство про національну безпеку утворює самостійну галузь системи законодавства України [7, с. 94].

До законодавства у механізмі правового забезпечення національної безпеки України необхідно віднести нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини, встановлюють певні правила поведінки, статуси, визначають юридичні процедури у сфері національної безпеки та ухвалюються Верховною Радою України; Президентом України; Кабінетом Міністрів України; центральними органами виконавчої влади; правоохоронними, розвідувальними органами та органами військового управління; іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони України відповідно до вимог закону.

Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1].

Механізм правового забезпечення національної безпеки України є залежним від права національної безпеки, тому слід звернутися до джерел права національної безпеки, серед яких виокремлюють нормативно-правові приписи Конституції, законодавство, міжнародно-правові акти [7, с. 78]. Зауважимо, що Конституція є основним законом держави, а тому відноситься до законодавства, а міжнародно-правові акти, як зазначалось, є частиною законодавства України після проходження відповідної ратифікації Верховною Радою України.

За цих обставин законодавство поєднує нормативно-правові акти та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Нормативно-правові акти, своєю чергою поділяються на закони та підзаконні нормативно-правові акти.

Базовим законом про національну безпеку є Закон України «Про національну безпеку України» [23]. Зазначений Закон є конституційним законом, який прийнято на основі та у розвиток положень Конституції України. Під конституційним законом розуміють законодавчий акт, що походить від Конституції, має на меті конкретизацію названих конституційних положень шляхом регулювання найважливіших суспільних відносин [24, с. 14].

Законом України «Про національну безпеку України» [23] визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система управління сектором безпеки і оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, встановлюється демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони.

Механізм правового забезпечення національної безпеки передбачає законодавче регулювання правил поведінки, визначення статусів інститутів держави, юридичних процедур щодо усіх без винятку видів національної безпеки

на основі положень Конституції України та Закону України «Про національну безпеку України» [23].

Так, правове забезпечення воєнної безпеки здійснюється відповідно до положень законодавчих актів, якими, зокрема, є закони України: «Про оборону України» [25], «Про Збройні Сили України» [26], «Про Національну гвардію України» [27], «Про основи національного спротиву» [28], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [29], «Про військовий обов'язок і військову службу» [30], «Про правовий режим воєнного стану» [31], «Про розвідку» [32].

Правове забезпечення державної безпеки здійснюється відповідно до положень законів України: «Про Службу Безпеки України» [33], «Про Державну прикордонну службу України» [34], «Про Національну гвардію України» [27], «Про Національну поліцію» [35], «Про контррозвідувальну діяльність» [36] та ін. Зазначені нормативно-правові акти встановлюють статуси, правила поведінки, процедури інститутів держави, а саме сил безпеки, щодо забезпечення державної безпеки.

Водночас важливість виконання завдань та інституційні особливості діяльності щодо захисту державного кордону вимагають відповідного реагування механізму правового забезпечення державної безпеки. Саме тому правила поведінки, статуси інститутів держави, процедури забезпечення безпеки та охорони державного кордону регулюють закони України: «Про державний кордон України» [37], «Про Державну прикордонну службу України» [34], «Про Національну гвардію України» [27].

Механізм правового забезпечення громадської безпеки засновується на законах України: «Про Національну поліцію» [35], «Про Національну гвардію України» [27].

У механізмі правового забезпечення інформаційної безпеки нормативну складову утворюють закони України «Про Державну службу спеціального зв'язку



та захисту інформації України» [38], «Про інформацію» [39], «Про державну таємницю» [40].

Визначальним у нормативно-правовій складовій механізму правового забезпечення кібербезпеки є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [41].

Механізм правового забезпечення національної безпеки України містить законодавчі акти, якими встановлюються юридичні процедури та визначаються відповідні правові режими: правовий режим воєнного стану, правовий режим надзвичайного стану, адміністративно-правовий режим забезпечення національної безпеки та режим кримінально-правового забезпечення національної безпеки тощо.

Такими законодавчими актами є: закони України «Про правовий режим воєнного стану» [31], «Про правовий режим надзвичайного стану» [42], Кодекс України про адміністративні правопорушення [43], Кримінальний кодекс України [44], Кримінальний процесуальний кодекс України [45].

Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) встановлює адміністративну відповідальність та порядок накладення адміністративних стягнень за адміністративні правопорушення у сфері національної безпеки і оборони (зокрема, відповідні норми Глави 13-Б «Військові адміністративні правопорушення», Глави 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку», Глави 15 «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління») [43].

Кримінальний кодекс України визначає режим кримінально-правового забезпечення національної безпеки та, зокрема, встановлює кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, за корупційні кримінальні правопорушення та військові кримінальні правопорушення [44].

Кримінальний процесуальний кодекс України [45] встановлює необхідні юридичні процедури досудового розслідування, судового розгляду кримінальних

проваджень, прийняття процесуальних рішень.

Законом України «Про санкції» [46] передбачена особлива юридична процедура застосування санкцій для захисту національних інтересів.

Законодавство у механізмі правового забезпечення національної безпеки є результатом певної процедури прийняття законодавчих актів, набрання ними чинності тощо. Процедура прийняття законодавчих актів виявляється у правотворчій діяльності органу законодавчої влади, є доволі складною та має здійснюватися відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність» [21]. Закон України «Про правотворчу діяльність» прийнято з метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України [21].

Механізм правового забезпечення національної безпеки має використовувати положення Закону України «Про правотворчу діяльність» для прийняття якісних, ефективних законодавчих актів, застосування яких відповідає меті – забезпечення національної безпеки.

Значним за обсягом у механізмі правового забезпечення національної безпеки є перелік підзаконних нормативно-правових актів, які можна розподілити відповідно до їхньої юридичної сили.

Законом України «Про правотворчу діяльність» визначено таку властивість нормативно-правових актів як юридична сила. Важливо зазначити, що поняття юридична сила у законодавстві було відсутнє та мало доктринальне визначення. Так, О.Г. Мурашин зазначав, що юридична сила виступає як можливість і необхідність дії акта у результаті чого відповідні положення, що містяться в ньому, стають обов'язковими. Юридична сила є властивістю, що притаманна всякому акту [47, с. 13].

Як вбачається із положень Закону України «Про правотворчу діяльність» юридична сила – це властивість нормативно-правових актів та встановлених ними норм права, що є основою для визначення співвідношення їх взаємної ієрархічної підпорядкованості у системі нормативно-правових актів, зумовленого сукупністю ознак [21].

З урахуванням юридичної сили та положень Закону України «Про правотворчу діяльність» [21] підзаконні нормативно-правові акти у механізмі правового забезпечення національної безпеки України мають таку ієрархію:

- постанови Верховної Ради України;
- укази, розпорядження Президента України;
- постанови, розпорядження Кабінету Міністрів України;
- накази центральних органів виконавчої влади;
- накази, розпорядження правоохоронних та розвідувальних органів;
- підзаконні нормативно-правові акти органів військового управління [48].

Постанови Верховної Ради, попри важливість, не мають вирішального впливу на природу механізму правового забезпечення національної безпеки України. Такі постанови ухвалюються Верховною Радою України за результатами парламентських слухань з питань, що стосуються забезпечення національної безпеки і оборони. Для організаційно-правового забезпечення національної безпеки мають значення постанови Верховної Ради України щодо утворення відповідних парламентських комітетів, зокрема, Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки. У Верховній Раді України минулого скликання, для прикладу, такою є постанова Верховної Ради України від 04 грудня 2014 року № 22-VIII «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» [49].

Президент України відповідно до статті 106 Конституції видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України [1].

Укази Президента України у механізмі правового забезпечення національної безпеки є доволі поширеними нормативно-правовими актами. В одних випадках указами Президента безпосередньо регулюються суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки, захисту національних інтересів. Такими указами Президента, зокрема, є Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [50], Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 66/2022 «Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань» [51].

В інших випадках указами Президента затверджуються рішення Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 11 травня 2022 року № 326/2022: Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 травня 2022 року «Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [52]; Указ Президента України від 17 жовтня 2023 року № 695/2023: Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 жовтня 2023 року «Про організацію захисту та забезпечення безпеки функціонування об'єктів критичної інфраструктури та енергетики України в умовах ведення воєнних дій» [53].

Важливими указами, що стосуються механізму правового забезпечення національної безпеки є укази, якими затверджуються відповідні положення. Зокрема, Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 затверджено «Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» [54], а Указом Президента України від 25 червня 2019 року № 33/2022 затверджено «Положення про проходження громадянами України військової служби за контрактом в Управлінні державної охорони України» [55] тощо.

У механізмі правового забезпечення національної безпеки застосовуються розпорядження Президента України, які приймаються щодо організаційних і кадрових питань, щодо винесення на обговорення громадськості проектів законів,

які передбачаються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України [56].

Серед розпоряджень Президента України є такі, що мають організаційний та індивідуальний характер, а також розпорядження, що мають нормативно-правову природу.

Так, розпорядженнями Президента України, що мають нормативно-правову природу є: розпорядження Президента України від 30 травня 1997 року № 221/97-рп «Про порядок проведення експертизи і підготовки на підпис Президентів України законів України» [57]. Розпорядженнями, що мають організаційний характер є: розпорядження Президента України від 08 січня 2024 року № 2/2024-рп «Про делегацію України для участі в переговорах з напрацювання та підготовки дво- і багатосторонніх міжнародних домовленостей між Україною та іншими державами про гарантії безпеки для України» [58]. Розпорядженням, що має індивідуальний характер є: розпорядження Президента України від 10 травня 2024 року № 53/2024-рп «Про уповноваження С.Андрущенка на підписання Угоди між Україною та Канадою про взаємну охорону інформації з обмеженим доступом» [59] та інш.

Необхідно особливу увагу звернути на практику видання Президентом України наказів і директив з питань оборони, що є важливими нормативно-правовими актами для механізму правового забезпечення воєнної безпеки. Адже згідно зі статтю 6 Закону України «Про оборону України» Президент, як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України, видає накази і директиви з питань оборони, у тому числі з питань оперативного доукомплектування в особливий період Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань [25]. Такі нормативно-правові акти для регулювання відповідних суспільних відносин мали б бути відкритими, а закритими – за умови, якщо містять інформацію з обмеженим доступом. У разі їх прийняття, вони засвідчують реалізацію Президентом України своїх повноважень щодо військового

управління, як Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, сприяють оперативному та ефективному вирішенню питань, що безпосередньо стосуються обороноздатності держави.

Важливими підзаконними нормативно-правовими актами у механізмі правового забезпечення національної безпеки є постанови Кабінету Міністрів України.

Постановами Кабінету Міністрів України регулюються відносини щодо забезпечення національної безпеки, захисту національних інтересів. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456 затверджено «Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану» [60], постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1443 було затверджено «Порядок організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву» [61].

Для вирішення організаційно-правових питань механізму правового забезпечення національної безпеки важливими є постанови Кабінету Міністрів України, якими затверджуються положення, а саме: постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671 затверджено «Положення про Міністерство оборони України» [62], постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878 затверджено «Положення про Міністерство внутрішніх справ України» [63] тощо.

Розпорядженнями Кабінету Міністрів України затверджуються плани заходів і дій Уряду, міністерств, відомств щодо вирішення окремих проблемних питань, які стосуються забезпечення національної безпеки. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 року № 825-р. затверджено «Національний план захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури» [64]; розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 року № 272-р.

затверджено «План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року» [65].

Накази центральних органів виконавчої влади видаються з метою конкретизації реалізації законодавчих норм у механізмі правового забезпечення національної безпеки. Так, наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 червня 2014 року № 567 затверджено «Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України» [66], наказом Міністерства внутрішніх справ України від 05 травня 2016 року № 07 затверджено «Інструкцію про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України» [67].

До підзаконних нормативно-правових актів правоохоронних та розвідувальних органів відносять накази та розпорядження. Розвідувальні органи видають накази, реалізуючи свої повноваження відповідно до визначених законодавством повноважень щодо здійснення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності.

Серед підзаконних нормативно-правових актів військового законодавства науковці цілком обгруновано виділяють: накази, директиви, розпорядження Головнокомандувача Збройних Сил України; накази, директиви, розпорядження начальника Генерального штабу Збройних Сил України; накази, директиви, розпорядження командувачів видів, родів Збройних Сил України; накази, директиви, розпорядження командувача Об'єднаних сил Збройних Сил України; накази, директиви, розпорядження командувачів військ оперативних командувань; накази, директиви, розпорядження начальників територіальних (регіональних) управлінь утворених відповідно до законів України військових формувань, які не входять до складу Збройних Сил України [68, с. 111–112].

Акти органів місцевого самоврядування в механізмі правового забезпечення національної безпеки України, як правило, є локальними нормативними актами, в інших випадках такі акти можливо віднести до актів застосування права. Відповідно

до Закону України «Про національну безпеку України» органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, що входять до складу сектору безпеки і оборони [23].

Відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» цивільною складовою територіальної оборони є державні органи, органи місцевого самоврядування, які залучаються до територіальної оборони [28].

Для виконання завдань територіальної оборони у своїх межах територіальні громади ініціюють утворення добровольчих формувань. Добровольче формування утворюється зборами ініціативної групи жителів територіальної громади у присутності командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил та уповноважених представників органу місцевого самоврядування відповідної територіальної громади [69].

Чинні міжнародні договори, що ратифіковані Верховною Радою України мають важливе значення у механізмі правового забезпечення національної безпеки України. Міжнародно-правові акти у сфері прав людини, якими є Загальна декларація прав людини від 1948 року [70], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року [71], Міжнародний пакт про громадські та політичні права від 1966 року [72], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 1966 року [73] закріплюють концептуальні засади для подальшого формування спеціальних національних стандартів у різних сферах.

Стандарти, визначені у міжнародних договорах про права людини та в інших міжнародних документах, отримали подальший розвиток і в міжнародних безпекових актах, розроблених під егідою Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, ОБСЄ, Європейського Союзу, МАГАТЕ та ін.

Для механізму правового забезпечення національної безпеки мають значення резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй ООН, де надається міжнародно-правова оцінка безпековій ситуації, у тому числі, у зв'язку з порушенням положень права національної безпеки. Такими резолюціями є,



зокрема, резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Про територіальну цілісність України» від 27 березня 2014 року № 68/262 [74], «Стан справ у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 19 грудня 2016 року № 71/205 [75] та «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 19 грудня 2017 року № 72/190 [76].

Водночас, науковцями вірно зауважується, що наразі на міжнародному рівні відсутній єдиний універсальний документ, який би встановлював стандарти забезпечення міжнародної та національної безпеки в умовах різних викликів і загроз. Основною метою більшості міжнародних актів у досліджуваній сфері є сприяння стандартизації законодавства про національну безпеку держав – учасниць міжнародних організацій, утворення мережі глобальної юридичної і фактичної координації. Проте різні за властивостями національні правові системи обумовлюють різницю у практичних результатах виконання одних і тих самих міжнародних вимог [77, с. 48].

Варто погодитися з висловленою науковцями позицією про те, що при взаємодії національного права і міжнародного права дія права набуває ефективності та досягає мети, яка може залишитися недосяжною за інших, протилежних обставин [68, с. 16].

Необхідно звернути особливу увагу на важливість положень статті 51 Статуту ООН Україна щодо права держав на самооборону і заходи колективної безпеки. Вказані положення безпосередньо впливають на формування та реалізацію механізму правового забезпечення національної безпеки щодо захисту національних інтересів від загроз воєнного характеру .

Отже, законодавство у механізмі правового забезпечення національної безпеки України є результатом правотворчої діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки, що утворює певну систему нормативно-правових актів

та виконує незамінну системоутворюючу функцію щодо формування та дії механізму правового забезпечення національної безпеки України.

### **2.3. Документи стратегічного планування у механізмі правового забезпечення національної безпеки України**

У системі законодавства особливе місце займають документи стратегічного планування. Механізм правового забезпечення національної безпеки передбачає прийняття та реалізацію документів стратегічного планування, які мають нормативно-правову природу. Планування заходів щодо забезпечення національної безпеки є важливим процесом, що має ознаки спеціальної юридичної процедури, яка діє виключно стосовно механізму забезпечення національної безпеки.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» планування у сфері національної безпеки є функцією державного управління з визначення пріоритетів, завдань і заходів із забезпечення національної безпеки України, збалансованого розвитку складових сектору безпеки і оборони на основі оцінки безпекової обстановки та з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави. Мета планування полягає у забезпеченні реалізації державної політики у сфері національної безпеки шляхом розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору безпеки і оборони, управління ресурсами та ефективного їх розподілу [23].

Планування у сферах національної безпеки і оборони поділяється на довгострокове, що становить понад п'ять років, середньострокове з терміном до п'яти років та короткострокове – до трьох років.

У Законі України «Про національну безпеку України» визначено, що до документів довгострокового планування належать: Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегія кібербезпеки України, Стратегія інтегрованого

управління державним кордоном України, Національна розвідувальна програма [23].

Науковці зазначають, що першим і головним кроком стратегічного планування є визначення індивідуальності системи забезпечення національної безпеки держави та пов'язують стратегічне планування з «тріадою» – національні цінності, інтереси та цілі, а також надають визначення стратегічному плануванню – докладний опис мети, завдань і комплексу заходів щодо реалізації фундаментальних цілей стратегії національної безпеки [78, с. 15–19].

Стратегічне планування – це правове програмування, що полягає у створенні програм, які мають нормативно-правову форму та зміст, що обумовлює їх загальнообов'язковість та поширення стосовно необмеженого кола осіб, тобто має нормативно-правову природу.

Натомість Закон України «Про правотворчу діяльність» надає визначення програмним документам публічної політики та встановлює їх форми. Відповідно до статті 23 зазначеного закону програмними документами публічної політики є документи програмно-цільового характеру, в яких відображаються пріоритетні напрями розвитку публічної політики, визначаються та обґрунтовуються стратегічні цілі публічної політики. Серед форм програмних документів публічної політики виділяють: доктрини, стратегії – для розроблення документів прогнозування розвитку країни, окремого виду суспільних відносин на довготривалий період та способів досягнення поставленої мети [21].

Слід зазначити, що науковці звертають увагу на низку системних проблем у нормативно-правовому забезпеченні, які полягають у відсутності єдиних підходів та стандартів до розробки й реалізації стратегічних документів, мають певні суперечності та міжвідомчу неузгодженість тощо [68, с. 106]. У зв'язку з цим, на наше переконання, дієвість нормативно-правових актів стратегічного планування можна було б суттєво підвищити у спосіб певного структурування таких документів. Цьому сприяло б дотримання вимог щодо структури нормативно-

правового акта стратегічного планування. Така структура передбачає певні елементи змісту документів стратегічного планування, якими розглядаються: вступ; терміни, що застосовуються; мета; завдання; національні інтереси, що підлягають захисту; виклики національній безпеці; загрози: потенційні, реальні; заходи щодо захисту національних інтересів, подолання загроз; інституційне забезпечення виконання визначених заходів; засоби, що необхідні для реалізації заходів; контроль за виконанням визначених заходів щодо захисту національних інтересів, подолання загроз; відповідальність за невиконання визначених заходів.

Нормативно-правові акти (документи) довгострокового планування, як правило, схвалюються рішенням Ради національної безпеки і оборони України і затверджуються указом Президента України. Контроль за виконанням нормативно-правових актів стратегічного планування здійснює Рада національної безпеки і оборони України.

Головним нормативно-правовим актом стратегічного значення щодо планування у механізмі правового забезпечення національної безпеки є Стратегія національної безпеки України.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» Стратегія національної безпеки України – документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки [23].

В.П. Горбулін і А.Б. Качинський визначають стратегію національної безпеки як правовий документ, у якому викладена генеральна лінія і вироблені напрями діяльності у сфері національної безпеки держави, спрямовані на вирішення завдань цілого історичного періоду задля досягнення фундаментальних цілей [78, с. 15].

Стратегія національної безпеки має системоутворюючий характер, оскільки є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки [68, с. 175].

Необхідно погодитися, що попри все, головною метою державної політики національної безпеки, що визначена в Стратегії національної безпеки України, є реалізація вимог Конституції України про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність, безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні [79]. Проте без вирішення на практиці проблеми захисту національних інтересів від загроз воєнного і невоєнного характеру головної мети неможливо досягнути.

Стратегія схвалюється рішенням Ради національної безпеки і оборони України і затверджується Указом Президента України. У разі необхідності Президент України може вносити зміни до Стратегії національної безпеки України в установленому порядку.

Крім цього, до підготовки проекту Стратегії національної безпеки України відповідно до статті 26 Закону України «Про національну безпеку України» залучаються Апарат Ради національної безпеки і оборони України, Національний інститут стратегічних досліджень, державні органи, інституції громадянського суспільства, а також можуть залучатися іноземні експерти [23].

У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, визначено загрози національній безпеці та національним інтересам. Необхідно зазначити, що у Стратегії має зосереджуватися увага на існуючих загрозах національній безпеці, які і є загрозами національним інтересам, а також визначення воєнних загроз, як найбільш актуальних, а їх подолання, своєю чергою обумовлює необхідність зосередження уваги на протистоянні агресивній політиці російської федерації, спрямованій проти суверенітету України. Стратегія національної безпеки України може змінюватися кожні п'ять років, як правило, з новою каденцією Президента України.

Чинна Стратегія національної безпеки України має назву «Безпека людини – безпека країни», але з урахуванням існуючих загроз необхідно зробити акцент саме на захисті країни від агресії, збереження державності, національної ідентичності, що дозволить своєю чергою забезпечити стан безпеки

життєдіяльності людини, захистити життя та здоров'я. Тому варто, на наше переконання, відредагувати назву Стратегії національної безпеки, що має позначитися на змісті, та вказати: «Безпека країни – безпека людини».

У чинній Стратегії національної безпеки України передбачені заходи щодо захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки, але деякі з них стосувалися припинення агресії російської федерації, яка поширювалася на тимчасово окуповані території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, що наразі набуло іншого змісту в умовах широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну, окупації значної території Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей.

Стратегія національної безпеки України є основою для підготовки всіх інших документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони [23].

Значення Стратегії національної безпеки України, серед іншого, полягає у тому, що вона визначає загрози національній безпеці, і це дозволяє державі своєчасно вживати необхідних заходів для протидії таким загрозам. Стратегія національної безпеки України потребує постійного оновлення та адаптації до мінливих умов. Її ефективна реалізація є запорукою безпеки та сталого розвитку України.

Координацію та контроль за виконанням Стратегії національної безпеки України здійснюють Рада національної безпеки і оборони України та Кабінет Міністрів України у межах, визначених Конституцією України повноважень. Національний інститут стратегічних досліджень готує щорічні доповіді про стан національної безпеки України на основі аналізу виконання Стратегії національної безпеки України. В умовах демократії громадянське суспільство покликане здійснювати контроль за діяльністю органів державної влади щодо реалізації Стратегії національної безпеки України, що узгоджується з положеннями, які стосуються демократичного цивільного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони.

Важливою для механізму забезпечення національної безпеки є Стратегія забезпечення державної безпеки, яка спрямована на захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу від загроз невоєнного характеру, визначає напрями державної політики щодо попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам державній безпеці України.

У Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022 [80] визначено загрози національним інтересам. Положення чинної Стратегії забезпечення державної безпеки у цій частині піддаються критичному аналізу науковців, адже не розкривають ступеня небезпеки і не дають змоги уявити системний характер таких загроз [81].

Наразі у положеннях Закону України «Про національну безпеку України» відсутнє як визначення Стратегії забезпечення державної безпеки, так і її порядок розроблення, опис. Тобто у законі наявна законодавча прогалина. Необхідно зазначити, що і в самій Стратегії забезпечення державної безпеки не надається її визначення, що позначається на змісті документа.

У Стратегії забезпечення державної безпеки визначено заходи щодо її реалізації, які спрямовані на забезпечення державної безпеки України.

Для реалізації Стратегії забезпечення державної безпеки за участю суб'єктів сил безпеки розробляється план заходів, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Планом заходів передбачаються конкретні завдання, заходи, перелік виконавців та індикатори досягнення цілей.

Важливим нормативно-правовим актом стратегічного планування у механізмі правового забезпечення національної безпеки України є Стратегія воєнної безпеки України, яку затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 та визначено як «Воєнна безпека – всеохоплююча

оборона». Всеохоплююча оборона України відповідає закріпленому Статутом ООН суверенному невід'ємному праву кожної держави на самооборону від агресії [82].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» у Стратегії воєнної безпеки України викладається система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєвоважливих національних інтересів [23].

Головною метою Стратегії воєнної безпеки України є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави [82].

Стратегія воєнної безпеки України визначає ймовірні сценарії застосування сил безпеки і оборони для виконання завдань з оборони України та закріплює за Радою національної безпеки і оборони України розподіл відповідальності складових сектору безпеки і оборони за організацію оборони України [82].

Стратегія воєнної безпеки України передбачає здійснення низки заходів, що спрямовані на її реалізацію. Реалізація Стратегії спрямована на інтеграцію України у євроатлантичний безпековий простір і набуття членства в НАТО. Стратегія визначає цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, які спрямовані на захист життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз, надання відсічі й стримування збройної агресії проти України, запобігання або стримування противника від повномасштабного застосування воєнної сили проти України, припинення незаконної окупації російської федерації частини території України, захист її суверенітету і територіальної цілісності в межах державного кордону України, насамперед шляхом здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних та економічних заходів. Проте необхідно зазначити, що



аналіз ризиків і загроз національній безпеці має здійснюватися постійно та, відповідно, має зазнавати своєчасних, якісних змін Стратегія воєнної безпеки, як документ стратегічного планування.

На основі Стратегії воєнної безпеки України розробляються Стратегічний оборонний бюлетень України – документ середньострокового стратегічного планування, а також програмні документи з питань оборони та розвитку сил оборони, розвитку озброєння та військової техніки, оперативні плани і плани застосування сил та засобів оборони.

Належне функціонування механізму правового забезпечення України неможливе без досягнення необхідного стану інформаційної безпеки.

Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 затверджена Стратегія інформаційної безпеки [83].

У положеннях Закону України «Про національну безпеку України» не передбачено прийняття Стратегії інформаційної безпеки, що становить актуальну проблему, яка потребує вирішення у спосіб законодавчих змін.

Стратегія інформаційної безпеки взаємопов'язана зі Стратегією кібербезпеки України.

У Стратегії інформаційної безпеки України визначено актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, передбачено заходи щодо захисту прав осіб на інформації, а також щодо захисту персональних даних [83].

Стратегія інформаційної безпеки України визначає засади забезпечення захисту національних інтересів в інформаційній сфері, серед яких, власне, головним національним інтересом є інформація. Законом України «Про інформацію» інформація визначається як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [39].

Метою Стратегії інформаційної безпеки України визначено забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки

інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина [83]. Відтак положення Стратегії інформаційної безпеки України тієї чи іншою мірою стосуються усіх видів національної безпеки, мають інтегративне значення.

Загрози, які визначені у Стратегії інформаційної безпеки, стосуються наступних сфер інформаційної діяльності: збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній, інформаційний вплив російської федерації як держави-агресора на населення України, інформаційне домінування російської федерації як держави-агресора, спроби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України, недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам [83].

Зауважимо, що Стратегією інформаційної безпеки України не визначено пріоритетності держави щодо реагування на зазначені загрози інформаційній безпеці, що є прогалиною, яку варто усунути.

Координацію діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері здійснює Рада національної безпеки і оборони України. Реалізацію інформаційної політики держави забезпечує Кабінет Міністрів України, який розробляє та затверджує відповідний план заходів. Водночас реалізація заходів покладається на Міністерство оборони України, Службу безпеки України, розвідувальні органи України, Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення у частині, що стосується повноважень цих державних органів.

Кібербезпека виступає одним із засобів боротьби проти загроз інформаційній безпеці.

Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 затверджена Стратегія кібербезпеки України, що визначає загрози кібербезпеці України, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України.

Кіберзагрози створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі. Згідно з положеннями Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кіберпростір – віртуальний простір, що надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [41].

Науковці класифікують загрози, що виникають в кібернетичному просторі за характером спрямованості: на внутрішні (мають джерелом свого зародження – простір Укрнета, або український сегмент глобальної інформаційно-комунікаційної мережі) і зовнішні (виникнення яких, перш за все, обумовлюється транскордонною мережею Інтернет) [84, с. 28].

Національний координаційний центр кібербезпеки координує реалізацію Стратегії кібербезпеки України.

Виконання завдань з реалізації Стратегії кібербезпеки України покладається на Міністерством закордонних справ України, Міністерством цифрової трансформації України, Міністерством освіти і науки України та іншими суб'єктами забезпечення кібербезпеки в межах їх компетенції [85]. Проте важливо звернути увагу на ту обставину, що основний виконавець, відповідальний за реалізацію положень Стратегії кібербезпеки України не визначений, що не може не позначитися негативно на ефективності протидії кіберзагрозам.

Механізм правового забезпечення національної безпеки має передбачати необхідні нормативно-правові та інституційні заходи щодо оборонно-промислового комплексу як складової сектору безпеки і оборони. Зазначена

обставина актуалізує питання розробки та реалізації Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України – документ стратегічного планування, що розробляється за результатами огляду оборонно-промислового комплексу України та визначає пріоритетні напрями державної військово-промислової політики, цілі реформи оборонно-промислового комплексу та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів [86].

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Наразі таким центральним органом виконавчої влади є Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України.

У Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, затвердженій Указом Президента України від 20 серпня 2021 року № 372/2021, визначено головні стратегічні орієнтири розвитку галузі [86].

Зауважимо, що реалізація Стратегії забезпечується органами виконавчої влади, підприємствами, установами і організаціями відповідно до повноважень, визначених законодавством України.

Також на сьогодні залишається чинною ще одна Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року, яка була схвалена розпорядженням Кабінетом Міністрів України № 442-р від 20 червня 2018 року [87]. Існування двох Стратегій розвитку оборонно-промислового комплексу України не може визнаватися такою обставиною, що позитивно позначається на здійсненні системних заходів для забезпечення ефективної діяльності оборонно-промислового комплексу.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України потребує адаптації відповідно до нових реальних загроз національним інтересам України, зумовлених збройною агресією російської федерації.

Не вирішеною проблемою у сучасних умовах є розробка та затвердження Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України. Відповідно Закону України «Про національну безпеку України» визначено правові засади щодо Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України. Утім, наразі Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України залишається на етапі розробки. Проєкт Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України розроблено Міністерством внутрішніх справ України [88], однак Радою національної безпеки і оборони України рішення щодо прийняття цього важливого документу стратегічного планування не прийнято.

Принагідно зазначимо, що Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України визначає напрями державної політики щодо гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних загроз [88].

Збройна агресія російської федерації внесла свої корективи щодо змісту документів стратегічного планування у сфері національної безпеки України. Необхідно змінювати підходи та шукати ту модель розвитку, яка є прийнятнішою з урахуванням існуючих ресурсів та політичної ситуації загалом. Зауважимо, що чинні документи стратегічного планування мають декларативний характер, не передбачається настання відповідальності за їх порушення. Виникнення нових викликів та загроз для забезпечення національної безпеки зумовлює необхідність постійного корегування документів стратегічного планування та встановлення відповідальності за невиконання вимог таких нормативно-правових документів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.08.2024).
2. Хила І. Ю. Конституційно-правові обмеження особистих прав і свобод людини: Україна та зарубіжний досвід: дис. ... доктора філософії : спец. 081. Ужгород, 2021. 180 с.
3. Лежнін К. В. Стандарти забезпечення прав людини в діяльності служби безпеки України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 34. С. 93–101.
4. Хатнюк Ю. А. Аналіз сучасних загроз національній безпеці України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 65–68.
5. Пашинський В. Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 520 с.
6. Лемак О. В. Значення і роль Конституції в забезпеченні національної безпеки: аспекти сутнісних характеристик. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 69–76. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.11> (дата звернення: 30.09.2024).
7. Богуцький П. П. Концептуальні засади права національної безпеки України : монографія. Київ – Одеса : Фенікс, 2020. 376 с.
8. Чуйко З. Д. Верховна Рада України в механізмі забезпечення національної безпеки. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2005. Вип. 10. С. 155–166. URL: [https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2521/1/Chuiko\\_155.pdf](https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2521/1/Chuiko_155.pdf) (дата звернення: 30.09.2024).
9. Дроботов С. А. Конституційно-правове забезпечення національної

безпеки в Україні. *Journal «Science Rise: Juridical Science»*. 2020. №2 (12). С. 24–29.

10. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

11. Лемак В. О. Конституційно-правові основи забезпечення національної безпеки в Угорщині: дис. ... канд. юр. наук : 12.00.02. Ужгород, 2017. 224 с.

12. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 4–8.

13. Лобко В. В. Захист національної безпеки як підстава для обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 29–34. URL: <https://doi.org/10.32782/39221426>

14. Єзеров А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 60–67.

15. Кичун В., Онищук І. Конституціоналізм як зміст механізму застосування Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 50–58.

16. Козюбра М. І. Конституціоналізм, конституція, конституційне право та їхні взаємозв'язки: загальна характеристика. *Конституційне право : підручник* Київ : ВАІТЕ, 2021. С. 14–97.

17. Ковтуняк В. О. Процедура внесення змін до конституції: порівняльно-правовий аналіз : дис. ...доктора філософії : 081. Ужгород, 2023. 194 с.

18. Риндюк В. І. Упорядкування законодавства України: теоретико-методологічний та техніко-юридичний аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 466 с.

19. Попович Н. В. Поняття «законодавство»: традиційні підходи і новації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 177–187.

20. Алиєва А. В., Суходубова І. В. Поміркований підхід до визначення терміну «законодавство». *Національний юридичний університет імені Ярослава*

*Мудрого*. 2018. № 11 (63). С. 83–85.

21. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>. (дата звернення: 30.10.2024).

22. Лобко В. В. Законодавче забезпечення національної безпеки України. *Реформування правової системи країни в умовах світової інтеграції* : матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 10–11 грудня 2021 року). Херсон : Видавництво “Молодий вчений”, 2021. С. 40–42.

23. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 03.11.2024).

24. Овчаренко І. М. Закони у системі джерел (форм) права та їх класифікація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2004. 21 с.

25. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

26. Про Збройні Сили України : Закон України від 06 грудня 1991 року № 1934-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

27. Про національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

28. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

29. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12> (дата звернення: 05.11.2024).



30. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 05.11.2024).

31. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.08.2023).

32. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 року № 912-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення: 15.11.2024).

33. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

34. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 березня 2003 року № 661-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

35. Про національну поліцію : Закон України від 02 липня 2014 року № 580-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/stru#Stru> (дата звернення: 05.11.2024).

36. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 року № 374-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#top> (дата звернення: 15.11.2024).

37. Про державний кордон України : Закон України від 04 листопада 1991 року № 1777-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12> (дата звернення: 15.11.2024).

38. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3475-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text> (дата звернення: 16.11.2024).

39. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
40. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 16.11.2024).
41. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
42. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
43. Кодекс про адміністративні правопорушення України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 20.11.2024).
44. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.1.2024).
45. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#top> (дата звернення: 25.11.2024).
46. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
47. Мурашин О. Г. До проблеми сутності та природи правових (нормативно-правових) актів. *Інформація і право.* 2014. № 2 (11). С. 10–15.
48. Лобко В. В. Механізм правового забезпечення національної безпеки і система військової юстиції. *Право.UA.* 2025. № 2. С. 75–81. URL:

<https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.2.12>

49. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання : Постанова Верховної Ради України від 04 грудня 2014 року № 22–VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-19> (дата звернення: 25.11.2024).

50. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 28.11.2024).

51. Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 66/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66/2022#Text> (дата звернення: 28.11.2024).

52. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 травня 2022 року «Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» : Указ Президента України від 11 травня 2022 року № 326/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-22> (дата звернення: 28.11.2024).

53. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 жовтня 2023 року «Про організацію захисту та забезпечення безпеки функціонування об'єктів критичної інфраструктури та енергетики України в умовах ведення воєнних дій» : Указ Президента України від 17 жовтня 2023 року № 695/2023. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-22> (дата звернення: 28.11.2024).

54. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970/2006#top> (дата звернення: 28.11.2024).

55. Положення про проходження громадянами України військової служби

за контрактом в Управлінні державної охорони України : Указ Президента України від 25 червня 2019 року № 33/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/33/2022> (дата звернення: 28.11.2024).

56. Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України: Указ Президента України від 15 листопада 2006 року № 970/2006. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970/2006#top> (дата звернення: 28.11.2024).

57. Про порядок проведення експертизи і підготовки на підпис Президентів України законів України : Розпорядження Президента України від 30 травня 1997 року № 221/97-рп. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221/97-рп#Text> (дата звернення: 28.11.2024).

58. Про делегацію України для участі в переговорах з напрацювання та підготовки дво- і багатосторонніх міжнародних домовленостей між Україною та іншими державами про гарантії безпеки для України : Розпорядження Президента України від 08 січня 2024 року № 2/2021-рп. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/22024-rp-49473> (дата звернення: 10.12.2024).

59. Про уповноваження С. Андрущенка на підписання Угоди між Україною та Канадою про взаємну охорону інформації з обмеженим доступом : Розпорядження Президента України 10 травня 2024 року № 53/2024-рп. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2024-рп> (дата звернення: 10.12.2024).

60. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п) (дата звернення: 10.12.2024)

61. Порядок організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1443. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-п> (дата звернення: 10.12.2024).

62. Положення про Міністерство оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-п> (дата звернення: 12.12.2024).

63. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п> (дата звернення: 12.12.2024).

64. Національний план захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 року № 825-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2023-р#Text> (дата звернення: 12.12.2024).

65. План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 року № 272-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-р#top> (дата звернення: 15.12.2024).

66. Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 червня 2014 року № 567. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-14> (дата звернення: 15.12.2024).

67. Інструкція про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 05 травня 2016 року № 07. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1114->

20#Text (дата звернення: 15.12.2024).

68. Богуцький П. П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики : навчальний посібник / Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України». Київ – Одеса : Фенікс, 2023. 252 с.

69. Положення про добровольчі формування територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1449. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#top> (дата звернення: 20.12.2024).

70. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015) (дата звернення: 20.12.2024).

71. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): дата набрання чинності для України – 11 вересня 1997 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 20.12.2024).

72. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text) (дата звернення: 20.12.2024).

73. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text) (дата звернення: 20.12.2024).

74. Про територіальну цілісність України : Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 27 березня 2014 року № 68/262. *Ліга:Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU14123> (дата звернення: 20.12.2024).

75. Стан справ у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна) : Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних

Націй від 19 грудня 2016 року № 71/205. *Ліга:Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU16077> (дата звернення: 20.12.2024).

76. Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна) : Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 19 грудня 2017 року № 72/190. *Ліга:Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU17212> (дата звернення: 20.12.2024).

77. Кобко Є. В. Громадський контроль як засіб забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 36(1). С. 48–58.

78. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. 288 с.

79. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 25.12.2024).

80. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (дата звернення: 25.12.2024).

81. Гордієнко С. Г., Доронін І. М., Стратегічне планування у сфері державної безпеки як прикладна проблема. *Інформація і право*. 2023. № 1(44). С. 168-176.

82. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21#Text> (дата

звернення: 25.12.2024).

83. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7> (дата звернення: 25.12.2024).

84. Довгань О. Д., Доронін І. М. Ескалація кіберзагроз національним інтересам України та правові аспекти кіберзахисту : монографія / НАПрН України, НДШП. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2017. 107 с.

85. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 25.12.2024).

86. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України»: Указ Президента України від 20 серпня 2021 року № 372/2021. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#n12> (дата звернення: 25.12.2024).

87. Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2028 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 року № 442-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-p> (дата звернення: 27.12.2024).

88. Про Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України: проєкт. *Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України*. URL: <https://mvs.gov.ua/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021> (дата звернення: 27.12.2024).



## **РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

### **3.1. Інституційно-функціональна характеристика механізму правового забезпечення національної безпеки**

У контексті сучасних геополітичних викликів та загроз національній безпеці України, зумовлених, зокрема, повномасштабною збройною агресією російської федерації, питання ефективного функціонування механізму правового забезпечення національної безпеки України та його інституційної складової набуває першочергового значення. Інституційно-функціональна характеристика механізму правового забезпечення національної безпеки України полягає у визначенні інституційних особливостей державних органів, які утворюють його інституційну складову, у поєднанні з функціональними ознаками.

Інститути механізму правового забезпечення національної безпеки виконують правотворчу діяльність, а також здійснюють правозастосування, де необхідно виокремити правоохоронну функцію та здійснення правосуддя у сфері національної безпеки.

Водночас інституційно-функціональна характеристика механізму правового забезпечення національної безпеки залежить від розкриття проблеми правових режимів, які є необхідними для ефективного вирішення завдань правового забезпечення національної безпеки, та, які поєднують у своєму змісті нормативну, інституційну складові, а також відповідні юридичні процедури.

Відтак інституційно-функціональна характеристика механізму правового забезпечення національної безпеки дозволяє розкрити його зміст та визначити діяльнісні аспекти, що є важливим на практиці для досягнення загальної мети – забезпечення національної безпеки.

Необхідно відразу визначитись у тому, що механізм правового забезпечення національної безпеки у єдності свого змісту має особливості, обумовлені видовими

ознаками національної безпеки, що виявляє його інституційно-функціональна характеристика.

Зрозуміло, що механізм правового забезпечення воєнної безпеки матиме особливості, які відрізняються від ознак механізму правового забезпечення економічної або інформаційної безпеки. Проте відмінності нормативної, інституційної складових, певною мірою юридичних процедур не впливають на загальний зміст механізму правового забезпечення національної безпеки. Така закономірність визначається системними властивостями права національної безпеки, на чому акцентують увагу науковці [1, с. 47].

Правове регулювання, насамперед здійснення правотворчості, а також правозастосування є залежними від юридичних процедур, що полягають у визначеному законодавством порядку діяльності державних інститутів у механізмі правового забезпечення національної безпеки України [2].

Правове регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки здійснюється внаслідок правотворчої діяльності державних інститутів, які мають необхідний для механізму правового забезпечення національної безпеки статус, повноваження.

Повноваження щодо правотворчості належать Верховній Раді України, Президенту України, Кабінету Міністрів України, центральним органам виконавчої влади, а також у межах передбачених законом повноважень іншим державним інститутам, що входять до складу сектора безпеки і оборони, у тому числі органам військового управління.

Необхідно погодитися з висловленою С.М. Мельничуком думкою про те, що правотворчість є основною передумовою ефективності правового регулювання – застосування в усіх його формах [3, с. 7].

Т.І. Тарахонич підкреслює, що правотворчість – це державна діяльність, яка завершує процес формування права, створення правових норм, їх вдосконалення, зміну чи відміну [4 с. 13].

Цей процес включає низку послідовних етапів і залучає різні державні органи. Деякі етапи процедури прийняття нормативно-правових актів різними суб'єктами правотворчості є універсальними, зокрема, це стосується ініціювання, розробки, доопрацювання, проведення експертизи, обговорення, у тому числі публічного, прийняття, оприлюднення та набрання чинності [5, с. 71].

Як вбачається із положень Закону України «Про правотворчу діяльність» правотворча діяльність здійснюється з метою розроблення, прийняття (видання), ведення обліку нормативно-правових актів та здійснення правового моніторингу.

У механізмі правового забезпечення національної безпеки правозастосування здійснюють відповідно до визначеного законодавством статусу та призначення правоохоронні органи, органи прокуратури та органи правосуддя.

Поділяємо думку О.І. Донченко, що правозастосування – це одна із форм реалізації права, має державно-владний організуючий характер компетентних державних органів й уповноважених державою осіб і спрямована на зміну, припинення або виникнення правових відносин шляхом видання індивідуальних актів застосування правових норм в певних формах, а також на конкретизацію правового регулювання і охорону суспільних відносин [6, с. 42].

В.М. Дубінчак зазначає, що правоохоронна діяльність – це активна форма поведінки уповноважених суб'єктів з можливістю застосування встановлених законом засобів, що націлена на охорону та захист (відновлення, профілактику порушень) прав, свобод і законних інтересів осіб, та реалізує правоохоронну функцію держави [7, с. 10–11].

А.М. Кучук вважає, що правоохоронна діяльність – це професійна діяльність спеціально уповноважених державою органів та організацій, що здійснюється на підставі та відповідно до чинного законодавства, а у випадках встановлених законом – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів й спрямована на охорону прав та свобод людини і громадянина, законності та

правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин [8, с. 9].

Отже, з огляду на викладене вище, зазначимо, що правоохоронна діяльність – це діяльність органів державної влади, що спрямована на захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина шляхом виявлення, попередження правопорушень та притягнення правопорушників до визначеної законом відповідальності.

Правоохоронна діяльність у механізмі правового забезпечення національної безпеки спрямована на виявлення, попередження правопорушень у сфері національної безпеки, вирішення питань, щодо притягнення осіб, які вчинили такі правопорушення до визначеної законом відповідальності та здійснюється відповідно до визначених законодавством юридичних процедур.

Відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя в державі здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [9].

Погоджуємося з позицією В.Т. Комзюк стосовно того, що правосуддя – це механізм реалізації судової влади, її основна функція, що полягає у розгляді і вирішенні в судових засіданнях судових справ у формі цивільного, кримінального, адміністративного та господарського судочинства з дотриманням встановленої законом процесуальної форми та принципів [10, с. 91].

Для механізму правового забезпечення національної безпеки важливими є вирішення завдань щодо здійснення правоохоронної діяльності та правосуддя з урахуванням особливостей предметної сфери, якою є сфера національної безпеки. Досягнення встановленої законодавством мети правоохоронної діяльності та здійснення правосуддя у сфері національної безпеки передбачає забезпечення у такий спосіб національної безпеки.

Спеціалізація щодо здійснення правоохоронної діяльності та правосуддя у сфері національної безпеки, зокрема у сфері воєнної безпеки, виявляється в

організаційно-правових особливостях формування та діяльності системи військової юстиції [11, с. 217], що заслуговує на окрему увагу під час дослідження.

Здійснення правосуддя у сфері національної безпеки виконує важливе завдання правового впливу на суспільні відносини не лише як незамінний засіб превенції правопорушень, захисту порушених прав. Науковці зауважують, що рішення Верховного Суду, Конституційного Суду для певних відносин можуть бути вирішальними під час правозастосування. Правові позиції Верховного Суду мають прецедентний характер у певних категоріях правовідносин, з приводу яких винесено судові рішення. Конституційний Суд України ухвалює рішення з приводу неконституційності законодавчого акту, це в свою чергу потребує подальшого правовстановлення органами державної влади, насамперед – прийняття відповідних законодавчих актів [12, с. 107].

У змісті механізму правового забезпечення національної безпеки виокремлюються юридичні процедури, що встановлюють певні алгоритми дій інститутів механізму правового забезпечення національної безпеки відповідно до визначених законодавством про національну безпеку правових режимів [2].

Процедура правозастосування розглядається як система чітко визначених, послідовних, компетентних, юридично значимих дій суб'єктів правозастосування, що має владний, організований, творчий, індивідуальний характер та націлена на конкретизацію положень норм права на певну життєву ситуацію чи коло осіб шляхом прийняття правозастосовного акту [12, с. 13].

Правозастосування у механізмі правового забезпечення національної безпеки полягає у системній діяльності окремих органів державної влади щодо здійснення правоохоронної діяльності та правосуддя щодо забезпечення національної безпеки.

Водночас процедура правотворчості є системою чітко визначених, послідовних, компетентних, юридично значимих дій суб'єктів правотворчості щодо розробки проекту нормативно-правового акту, його обговорення, прийняття та введення в дію [12, с. 11–12].

Правотворчість у механізмі правового забезпечення національної безпеки є складною і багатоступеневою діяльністю органів державної влади, що забезпечує створення, прийняття і впровадження законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення національної безпеки.

Не в усіх випадках процедура прийняття рішень, що мають нормативно-правовий характер, у механізмі правового забезпечення національної безпеки визначена законодавством, що необхідно розглядати проблемою, яка підлягає вирішенню.

Так, відповідно до Закону України «Про Збройні Сили України» в особливий період керівництво Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями Президент України може здійснювати через Ставку Верховного Головнокомандувача. Законодавством передбачається, що Ставка Верховного Головнокомандувача – це вищий колегіальний орган воєнного керівництва обороною держави [13].

Погоджуємося з думкою, що принцип колегіальності у діяльності Ставки Верховного Головнокомандувача при прийнятті рішень щодо стратегічного керівництва Збройними Силами України суперечить принципу єдиноначальності, який визначений Конституцією України [14].

Отже, процедура прийняття рішень Ставкою Верховного Головнокомандувача, які мають нормативно-правовий характер, потребує законодавчого урегулювання.

Важливе значення для механізму правового забезпечення національної безпеки України мають процедури, що визначені Законом України «Про адміністративну процедуру» [15], який регулює відносини щодо розгляду і вирішення адміністративних справ шляхом прийняття і виконання адміністративних актів. Сторонами в адміністративній процедурі виступають з одного боку органи державної влади, їх посадові особи, а з іншого – фізичні та юридичні особи.

Дія механізму правового забезпечення національної безпеки напряду залежить від правових режимів, які застосовуються для досягнення мети щодо забезпечення національної безпеки, захисту національних інтересів від загроз воєнного та невоєнного характеру. Правовий режим при вирішенні конкретних завдань щодо забезпечення національної безпеки формує правову програму діяльності механізму правового забезпечення національної безпеки та безпосередньо впливає на вибір і застосування певних юридичних процедур.

У юриспруденції феномен правового режиму досліджувався у загальнотеоретичному та прикладному значеннях.

Правовий режим як доктринальна категорія, що засвідчує інституціонально--функціональну природу правової матерії, змістовно включає предмет, метод, мету правового регулювання та виконує визначальну роль у побудові системи права, у правовстановленні, правореалізації, характеризуючи право як нормативно-інституційований, ціннісний соціальний регулятор [16, с. 321]. Немає сумнівів стосовно висновку про те, що право утворює певний сутнісний простір національної безпеки, затверджуючи її форму та цивілізаційні ознаки, що містяться у нормах права, у правових спільностях, консолідованих на основі відповідного правового режиму [17, с. 86].

Правовий режим – це особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, який забезпечується шляхом специфічного поєднання та співвідношення його методів, способів і типів [18, с. 103].

Л.В. Вакарюк стверджує, що правовий режим є своєрідним «індикатором» юридичного впливу. Це пояснює ту обставину, що більшість науковців під правовим режимом розуміють саме певний порядок правового регулювання [19, с. 198].

У механізмі правового забезпечення національної безпеки застосовуються особливі правові режими: правовий режим надзвичайного стану, правовий режим воєнного стану, санкційний правовий режим, а також – міжгалузеві правові режими,

якими для механізму правового забезпечення національної безпеки є адміністративно-правовий режим та режим кримінально-правового забезпечення національної безпеки.

Можливо визнати, що механізм правового забезпечення національної безпеки містить правовий режим демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони.

Особливе значення внаслідок вирішення спеціальних завдань у механізмі правового забезпечення національної безпеки мають правовий режим розвідувального та контррозвідувального забезпечення національної безпеки, правовий режим антитерористичної операції, а також відомий з 2018 року в Україні як особливий правовий режим – правовий режим операції Об'єднаних сил в Донецькій та Луганській областях.

Правовий режим антитерористичної операції був введений з ухваленням Радою національної безпеки і оборони України 13 квітня 2014 року рішення «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України», яке було затверджено Указом Президента України 14 квітня 2014 року [20]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України був затверджений перелік населених пунктів, на території яких здійснювалась антитерористична операція [21].

З прийняттям Закону України «Про особливості державної політики із забезпеченням державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [22] встановлено з 2018 року в Україні особливий правовий режим – правовий режим операції Об'єднаних сил в Донецькій та Луганській областях.

У розкритті особливостей та змісту правового режиму національної безпеки, як загального для правового забезпечення національної безпеки, що містить право національної безпеки, справедливо зазначається, що правовий режим національної безпеки може набувати спеціальних ознак надзвичайного режиму або ж режиму



воєнного стану, що, характеризує його виключну публічно-правову природу, зосереджену на охороні загальнозначущих інтересів. Такі режими залишаються неактивними за умови стабільності системи колективної міжнародної безпеки [11, с. 71].

Правові режими надзвичайного та воєнного станів засновуються на положеннях законів України «Про правовий режим надзвичайного стану» [23] та «Про правовий режим воєнного стану» [24]. Законодавчими актами встановлено зміст відповідних правових режимів, порядок їх введення та припинення дії (скасування), особливості (правові засади) діяльності органів державної влади (військового командування, військових адміністрацій) та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [23] у період функціонування надзвичайного стану повноваження глави держави, парламенту, уряду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, судів, органів прокуратури, органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, не можуть припинятися або обмежуватися.

У період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рахункової палати, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [24].

Під час дії правового режиму воєнного стану забороняється проведення всеукраїнських та місцевих референдумів, страйків, масових зібрань, виборів до

Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також виборів Президента України.

Під час дії правових режимів надзвичайного та воєнного станів допускається обмеження прав і свобод людини і громадянина в певних темпоральних та територіальних рамках.

З метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також для запобігання порушенню та для відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів громадян України, суспільства, держави можуть застосовуватися заходи санкційного характеру.

Санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність, а санкції у виді позбавлення державних нагород – проти будь-яких нагороджених осіб згідно з переліком, визначеному у Законі України «Про санкції» [25]. Достатньо дискусійним є питання застосування санкцій у позасудовому порядку щодо громадян України.

Процедура застосування санкцій передбачає, що пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій виносяться на розгляд Ради національної безпеки та оборони України Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Службою безпеки України. Прийняття рішення Радою національної безпеки і оборони України про застосування санкції до порушника, вводиться рішення в дію указом Президента. Рішення щодо застосування санкцій повинно містити строк їх застосування. Такими указами, зокрема, є Указ Президента України від 22 червня 2025 року № 417/2025: Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 22 червня 2025 року «Про застосування персональних спеціальних

економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [26]; Указ Президента України від 08 липня 2025 року № 471/2025: Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 08 липня 2025 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [27].

Застосування санкцій для захисту національних інтересів державою часто не має судового вирішення, оскільки потребує оперативного та безумовного реагування з метою забезпечення національної безпеки [28]. Це своєю чергою є і перевагою, і водночас містить негативний аспект, адже необхідно ураховувати усі обставини, які стосуються упровадження санкцій, захисту національних інтересів за умови реальних загроз національній безпеці. Водночас, у судовому порядку санкції застосовуються для стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Законом України «Про санкції» встановлено порядок та підстави застосування рішенням суду санкцій у зазначеному випадку.

Застосування санкцій не виключає застосування інших заходів захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави [25].

Адміністративно-правовий режим (адміністративний режим) у механізмі правового забезпечення національної безпеки виконує важливу роль щодо визначення особливостей публічного адміністрування у сфері національної безпеки, адміністративної юрисдикційної діяльності.

На думку, Н.Ю. Цибульника адміністративний режим в контексті сектору безпеки, є системою правових механізмів та процедур, які регулюють функціонування органів та структур влади, що забезпечують національну безпеку,

а також їх взаємодію з іншими суб'єктами, включаючи громадян та представників приватного сектору [29, с. 353].

Так, П.О. Яковлєв зазначає, що правова природа адміністративно-правових режимів зумовлюється в основному тим, що забезпечення їх реалізації здійснюється передусім органами виконавчої влади через відповідні процедури і повноваження [30, с. 180].

Механізм адміністративної відповідальності у сфері національної безпеки спрямований на попередження правопорушень, які не досягають рівня суспільної небезпеки, необхідного для визнання їх кримінальними правопорушеннями, але створюють потенційну загрозу національній безпеці. Адміністративна відповідальність та процедура притягнення до адміністративної відповідальності, у тому числі за адміністративні правопорушення у сфері національної безпеки, встановлені Кодексом України про адміністративні правопорушення [31].

До адміністративних правопорушень цієї категорії належать, зокрема, порушення режиму охорони державного кордону, незаконне проникнення у охоронювані зони, недотримання правил використання стратегічних об'єктів або державної інфраструктури тощо. Наприклад, стаття 202 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення прикордонного режиму, включаючи недотримання правил перетину державного кордону чи перебування у прикордонній зоні, що належить до сфери безпеки державного кордону, державної безпеки. Адміністративна відповідальність також охоплює випадки поширення неправдивої інформації, здатної викликати паніку або дестабілізувати суспільний порядок, що передбачено у статті 173-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення та стосується сфери інформаційної безпеки. Відповідальність за військові адміністративні правопорушення передбачені Главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення та є необхідним елементом правового забезпечення воєнної безпеки. Механізм правового забезпечення громадської безпеки передбачає адміністративну

відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері громадського порядку та громадської безпеки, що визначені Главою 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Важливим для механізму правового забезпечення національної безпеки є кримінально-правовий режим забезпечення національної безпеки.

Науковцями наголошується, що кримінальний закон використовується для охорони національної безпеки від найбільш небезпечних посягань, якими є злочини. Водночас, кримінальний закон відображає важливість національних цінностей, що трансформуються у національні інтереси та стають об'єктом захисту від злочинної діяльності [32, с. 172].

Криміналізація та пеналізація є складовими кримінально-правової політики та засвідчують про реалізацію кримінально-правового режиму у механізмі правового забезпечення національної безпеки.

П.В. Мельник визначає криміналізацію саме як процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність як злочинів [33, с. 134].

Пеналізація злочинів – це складова частина кримінально-правової політики держави, яка становить собою процес і результат діяльності законодавця із визначення у кримінальному законі видів і розмірів покарань за злочини з метою нормативного забезпечення засобів для протидії злочинності [34, с. 41].

У Кримінальному кодексі України [35] встановлено кримінальну відповідальність за протиправні діяння проти основ національної безпеки України. До найбільш небезпечних для національної безпеки кримінально-протиправних діянь належать дії, спрямовані на підрив державного суверенітету, зміну конституційного ладу, сепаратистську діяльність, шпигунство, диверсії, перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України.

Зауважимо, що кримінальні правопорушення проти основ національної

безпеки держави через високий ступінь суспільної небезпечності завжди становили та становлять найсерйознішу загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності, недоторканності й обороноздатності України.

Відповідно до Кримінального кодексу України до таких діянь віднесено: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110<sup>2</sup>); державна зрада (ст. 111); колабораційна діяльність (ст. 111<sup>1</sup>); пособництво державі-агресору (ст. 111<sup>2</sup>); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК); диверсія (ст. 113); шпигунство (ст. 114); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114<sup>1</sup>); несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114<sup>2</sup>) [35].

Варто звернути увагу, що в період після широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну з березня по травень 2022 року до Кримінального кодексу України внесно зміни та передбачено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору.

Відповідно до статті 49 Кримінального кодексу України давність не застосовується у разі вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Суворість санкцій за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки підкреслює пріоритетність захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та безпеки громадян. У цьому контексті покарання виконує не лише каральну, але й превентивну та виховну функції, сприяючи недопущенню повторних злочинів і формуванню поваги до державного

суверенітету, конституційного ладу. Деякі санкції передбачають довічне позбавлення волі, також додаткові покарання у вигляді конфіскації майна, заборона обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Необхідно звернути увагу, що кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки у кримінальному законі вирішується у спосіб встановлення кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення у розділі 19 Кримінального кодексу України [36].

Важко уявити досягнення мети забезпечення національної безпеки без якісного правового режиму розвідувального забезпечення у механізмі правового забезпечення національної безпеки, без визначення у нормативно-правових актах та реалізації правових вимог щодо ефективної системи отримання, обробки, аналізу та упровадження у практику діяльності сектору безпеки і оборони достовірної, своєчасної інформації про стан, динаміку воєнних загроз на усіх етапах їх розвитку.

Правовий режим розвідувального забезпечення національної безпеки засновується на положеннях Закону України «Про розвідку», де зокрема визначено, що розвідувальна діяльність – система розвідувальних заходів, що проводяться розвідувальними органами України для виконання покладених на ці органи завдань та здійснення визначених цим Законом функцій [37].

З метою ефективного виконання завдань розвідки в Україні відповідно до закону функціонує розвідувальне співтовариство, суб'єктами якого є координаційний орган з питань розвідки розвідувальні, органи, Служба безпеки України, визначені Радою національної безпеки і оборони України інші складові сектору безпеки і оборони, що залучаються розвідувальними органами до виконання розвідувальних завдань та посилення розвідувальних спроможностей держави.

У секторі безпеки і оборони важливе значення для забезпечення національної безпеки має контррозвідувальна діяльність.

Контррозвідувальна діяльність – це спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України [38].

У правовому режимі контррозвідувального забезпечення національної безпеки відповідно до закону виокремлюють контррозвідувальний режим, що важливо для здійснення на основі вимог законодавства контррозвідувальних та інших заходів.

Зміст поняття контррозвідувального режиму має інтегративний характер. Контррозвідувальний режим – система передбачених законодавством сукупних контррозвідувальних, розвідувальних, режимних та адміністративно-правових заходів, що спрямовані на забезпечення державної безпеки та захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз, сприяють протидії розвідувальній, підривній, диверсійній, терористичній та іншій діяльності суб'єктів розвідувально-підривної діяльності, а також усуненню передумов для її здійснення та локалізації можливих негативних наслідків [39].

Як зазначає В.А. Яков'юк, контррозвідувальний режим є превентивною складовою контррозвідувальної діяльності, результати якого можуть слугувати підставами для її здійснення [40, с. 960].

Контррозвідувальний режим безпосередньо не регулюється окремими законами, постановами Кабінету Міністрів, указами Президента України чи іншими актами – відомчими чи міжвідомчими, його основу становлять окремі положення нормативно-правових актів.

Науковці звертають увагу у контексті забезпечення воєнної безпеки на діяльність військової контррозвідки. Військова контррозвідка має важливе



значення для вирішення завдань щодо забезпечення оборони держави та безпосередньо пов'язується з ефективною організацією, діяльністю сил оборони [11, с. 195].

Особливе значення для інституційно-функціональної характеристики механізму правового забезпечення національної безпеки має демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони.

На ґрунтовну думку науковців демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони – це комплекс наглядово-перевірочних та моніторингових заходів, спрямованих на формування і розвиток суспільних відносин у сфері національної безпеки, які втілюють інтереси людини, суспільства і держави, забезпечують ефективне функціонування та відкритість діяльності суб'єктів сектора безпеки і оборони відповідно до вимог законодавства [41, с. 43].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» система цивільного контролю складається з контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду.

Функція контролю щодо правозастосування у механізмі правового забезпечення національної безпеки є важливою та утворює певну систему демократичного цивільного контролю, де провідне місце належить президентському і парламентському контролю за сектором безпеки і оборони.

Президент України здійснює контроль за сектором безпеки і оборони як безпосередньо, так і через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України [42]. Керівництво сектором безпеки і оборони, що є конституційним повноваженням Президента України, передбачає у тому числі здійснення контролю за діяльністю сил безпеки і сил оборони.

Парламентський контроль за сектором безпеки і оборони не пов'язаний з управлінням сферами національної безпеки і оборони, а становить собою систему перевірки діяльності сектору безпеки і оборони вимогам Конституції України, законодавству щодо захисту національних інтересів, аналіз, вивчення стану діяльності сил безпеки, сил оборони і оборонно-промислового комплексу. Функції контролю за діяльністю сектора безпеки і оборони здійснює відповідний комітет Верховної Ради України, у разі вчинення порушень законодавства про національну безпеку, відповідних звернень Верховна Рада України може створювати тимчасові слідчі комісії [11, с. 90-92].

Верховна Рада проводить парламентські слухання з питань, що стосуються забезпечення національної безпеки, та аналізує результати імплементації приписів законодавства, ухвалених під час парламентських слухань рішень. За підсумками таких слухань депутати можуть ініціювати внесення змін до законів або розробку нових нормативних актів, що дозволяє оперативно реагувати на зміни у сфері національної безпеки.

Отже, правові режими визначають порядок інституційної діяльності органів державної влади у механізмі правового забезпечення національної безпеки України, забезпечують його ефективне функціонування. Інституційно-функціональна характеристика механізму правового забезпечення національної безпеки України демонструє його комплексний характер та свідчить про системну діяльність суб'єктів, відповідальних за різні аспекти забезпечення національної безпеки. Ключовим викликом залишається ефективна координація та взаємодія державних органів, які утворюють інституційну складову механізму правового забезпечення національної безпеки України, що має особливе значення в умовах подолання реальних загроз національній безпеці України, відсічі повномасштабної збройної агресії російської федерації.

### **3.2. Сектор безпеки і оборони та система військової юстиції у механізмі правового забезпечення національної безпеки України**

Інституційну складову механізму правового забезпечення національної безпеки України утворюють суб'єкти забезпечення національної безпеки, які належать до сектору безпеки і оборони, де законом виділяються сили безпеки і сили оборони. Сили безпеки і сили оборони становлять собою систему органів, які покликані забезпечувати захист національних інтересів від потенційних і реальних загроз, сили безпеки – від загроз невоєнного характеру, сили оборони – від воєнних загроз.

Діяльність складових сил безпеки і сил оборони є ключовою складовою механізму правового забезпечення національної безпеки та полягає у реалізації призначення такого механізму.

Необхідно акцентувати увагу на тій обставині, що відповідно до вимог законодавства державні інститути, які становлять сили безпеки, в умовах реальних загроз національній безпеці України воєнного характеру залучаються до виконання завдань оборони та на цей період входять до складу сил оборони. У цьому виявляється системна дія механізму правового забезпечення національної безпеки щодо подолання загроз національній безпеці, захисту національних інтересів.

У Законі України «Про національну безпеку України» [42] сектор безпеки і оборони визначається як система органів державної влади, Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Таке визначення підкреслює комплексний характер діяльності сектору безпеки і оборони, що охоплює широкий спектр державних інститутів, залучених до забезпечення національної безпеки у різних сферах. Важливо відзначити, що у змісті сектору безпеки і оборони акцентується увага на демократичному цивільному контролі, як невід'ємному елементі сектору безпеки і оборони, що відповідає принципам демократичного урядування та євроатлантичним стандартам [2].

Інституційна структура сектору безпеки і оборони України являє собою складну, багаторівневу систему взаємопов'язаних елементів, функціонування яких спрямоване на забезпечення національної безпеки держави.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» до складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [42].

Науковці справедливо зауважують, що інституційність і функціональні ознаки визначають правову суб'єктність складових сектору безпеки і оборони, інститутів, які діють від імені держави [1, с. 74].

Система управління сектором безпеки і оборони України базується на централізованому керівництві та чіткій ієрархії. Відповідно до Конституції України, загальне керівництво у сферах національної безпеки і оборони здійснює Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України.

Ключову роль у формуванні та реалізації державної політики у сфері національної безпеки відіграє Рада національної безпеки і оборони України як координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Ефективність функціонування складових сектору безпеки і оборони значною мірою залежить від їх взаємодії та координації. Це особливо важливо в умовах сучасних викликів національній безпеці України, які вимагають комплексного підходу та швидкого реагування, на чому наголошувалося [9].

Державні органи сектору безпеки і оборони мають важливе значення для механізму правового забезпечення національної безпеки, здійснюючи формування та упровадження нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення безпеки України та захист її національних інтересів. Зокрема, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Рада національної безпеки і оборони України та інші державні органи сектору безпеки і оборони наділені законодавством повноваженнями у сфері правотворчості та правозастосування, працюють у тісній взаємодії для забезпечення ефективності функціонування механізму правового забезпечення національної безпеки України.

У кожного із зазначених інститутів є свої функції та завдання у механізмі правового забезпечення національної безпеки, що дозволяє їм долучатися до розробки та впровадження законодавчих актів, а також до контролю за їх виконанням [2].

Іншою функціональною ознакою певних інститутів сектору безпеки і оборони відповідно до визначеного законом призначення є здійснення ними правоохоронної діяльності у складному процесі правозастосування, що стосується, зокрема, Служби безпеки України, Національної поліції, Державної прикордонної служби України.

Діяльність щодо підготовки законодавчих актів, ухвалення нормативно-правових актів у складному процесі правотворчості, правозастосовна (правоохоронна) діяльність інститутів сектору безпеки і оборони є надзвичайно

важливою у світлі сучасних загроз національній безпеці України, збройної агресії проти України та вимагає особливої координації, правової підтримки, що властиво механізму правового забезпечення національної безпеки.

Звернемося до інституційно-функціональної характеристики окремих державних органів, що належать до сектору безпеки і оборони України.

Міністерство оборони України реалізує свою діяльність відповідно до Положення про Міністерство оборони України, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України [43]. Міністерство оборони України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період. Міністерство оборони України розробляє та пропонує законодавчі ініціативи, спрямовані на забезпечення обороноздатності країни, регулювання діяльності Збройних Сил України та організацію мобілізаційних заходів, організовує здійснення розвідувальної діяльності в інтересах національної безпеки та оборони держави, розробляє в установленому порядку Стратегію воєнної безпеки України і зміни до неї та бере участь у підготовці і періодичному уточненні Стратегії національної безпеки України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері національної безпеки.

У процесі підготовки нормативно-правових актів Міністерство оборони України співпрацює з іншими державними органами, зокрема з Радою національної безпеки і оборони України та Верховною Радою України, щоб забезпечити єдність та узгодженість правових норм.

Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що відповідає за підтримання правопорядку, громадської безпеки та захист громадян від злочинності [44].

Міністерство внутрішніх справ України розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції, бере участь

у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики з питань, що належать до його компетенції, розробляє проекти державних програм з питань забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, безпеки дорожнього руху, охорони державного кордону [44].

Міністерство внутрішніх справ України активно співпрацює з іншими органами сектору безпеки і оборони у розробці законів, що спрямовані на боротьбу з організованою злочинністю, корупцією та іншими загрозами. Також цей державний орган здійснює підготовку нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Національної поліції та Державної служби України з надзвичайних ситуацій, забезпечуючи їхню ефективність, а також інші нормативно правові акти відповідно до завдань та визначених законодавством повноважень.

Важливою складовою правового регулювання, що здійснюють Міністерство оборони України та Міністерство внутрішніх справ України є видання наказів, які мають нормативно-правову природу, регулюють суспільні відносини у певній сфері національної безпеки – у сферах воєнної безпеки та громадської безпеки відповідно.

У механізмі правового забезпечення національної безпеки виокремлюються органи військового управління.

Генеральний штаб Збройних Сил України має особливе призначення у секторі безпеки і оборони як головний орган військового управління з планування оборони держави, стратегічного планування застосування Збройних Сил України та визначених сил і засобів інших складових сил оборони, координації і контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами оборони. Генеральний штаб у межах повноважень видає накази та директиви, організовує і контролює їх виконання [45].

Так, в умовах правового режиму воєнного стану Генеральний штаб Збройних Сил України:

- бере участь у підготовці проекту типового плану запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях;

- організовує підготовку та здійснює загальне керівництво Збройними Силами, з'єднаннями, частинами та органами інших складових сил оборони під час виконання ними заходів правового режиму воєнного стану;

- розробляє та вносить на розгляд Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо залучення інших складових сил оборони до здійснення заходів правового режиму воєнного стану;

- спрямовує, координує та контролює діяльність обласних та районних військових адміністрацій з питань забезпечення оборони, громадського порядку і безпеки, здійснення заходів правового режиму воєнного стану [45].

У механізмі правового забезпечення національної безпеки правоохорона функція реалізується державними органами, які наділені відповідними повноваженнями. У законодавстві відсутнє визначення правоохоронних органів, правоохоронної функції держави, а в статті 131-1 Конституції України йдеться про органи правопорядку.

О.Ф. Кобзар визначає правоохоронну функцію держави як нормативно врегульований пріоритетний напрям державної політики, що ґрунтується на загальних принципах права, реалізується за допомогою державно-владних методів переконання та примусу вповноваженими органами державної влади, забезпечує охорону конституційних прав і свобод людини і громадянина та правопорядку в цілому [46, с. 11].

Водночас О.Л. Соколенко вважає, що правоохоронна функція держави – це комплексний цілісний пріоритетний напрямок державної політики, спрямований на забезпечення відповідно до засад верховенства права та пріоритету прав людини охорони права і правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому



числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку [47, с. 851].

Безпосередньо з правоохоронною функцією держави пов'язана діяльність правоохоронних органів, на чому наголошувалося. Перелік правоохоронних органів закріплений лише в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», де зазначено, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [48].

Інститути механізму правового забезпечення національної безпеки виконують правоохоронну функцію у сфері національної безпеки, яка реалізується через діяльність відповідних державних органів сектору безпеки і оборони.

Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України.

До завдань Служби безпеки України входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [49].

Правоохоронна функція Служби безпеки України реалізується шляхом здійснення окремими підрозділами Служби безпеки України оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування.

Національна поліція – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України та правоохоронна функція якого полягає в забезпеченні

публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності [50].

Національна поліція вживає заходи з метою виявлення та припинення кримінальних, адміністративних правопорушен, спрямовані на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб та публічній безпеці, що виникли внаслідок вчинення кримінальних, адміністративних правопорушень; здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень тощо.

Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [51].

Військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України призначені для забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки [52].

До забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку залучаються у взаємодії Національна гвардія України та Національна поліція, шляхом:

- спільного патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць;
- забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та

спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона;

- проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць [53].

Національна гвардія належить до складу сил безпеки, виконує завдання із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської, державної безпеки та безпеки державного кордону.

Національна гвардія діє також у складі сил оборони, взаємодіючи зі Збройними Силами України у відсічі збройної агресії проти України, у припиненні збройних конфліктів.

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, на який покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону, ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України [54].

Правоохоронною спрямованістю характеризуються наступні повноваження Державної прикордонної служби України:

- охорона громадської безпеки і порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян;

- участь у відновленні правопорядку у разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у разі захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

- участь у підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру, що створюють загрозу життю та здоров'ю населення;

- участь у припиненні групових протиправних дій осіб, узятих під варту, засуджених, а також ліквідації наслідків таких дій в установах попереднього ув'язнення, виконання покарань [54].

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України є державним органом, який призначений для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, активної протидії агресії у кіберпросторі [55].

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України виконує окремі повноваження щодо реалізації правоохоронної функції. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України здійснює інформування правоохоронних органів для вжиття заходів із запобігання та припинення кримінальних правопорушень щодо державних інформаційних ресурсів в інформаційно-комунікаційних системах [55].

Так, при вчиненні громадянами України, іноземцями, особами без громадянства адміністративних правопорушень, передбачених статтю 188-31 (невиконання законних вимог посадових осіб органів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України щодо усунення порушень законодавства про криптографічний та технічний захист державних інформаційних ресурсів, або інформації з обмеженим доступом) та п. 9 статті 212-2 КУпАП (невиконання норм і вимог криптографічного та технічного захисту секретної інформації, внаслідок чого виникає реальна загроза порушення її конфіденційності,

цілісності і доступності), уповноваженими посадовими особами Держспецзв'язку відповідно складається протокол про адміністративне правопорушення [56].

Розвідувальні та контррозвідувальні органи України як інститути сектору безпеки і оборони, діючи у механізмі правового забезпечення національної безпеки, у разі виявлення правопорушень, зокрема кримінальних правопорушень, зобов'язані інформувати відповідний орган досудового розслідування [37]. У такий спосіб розвідувальні та контррозвідувальні органи сприяють правоохоронній діяльності.

Центральним державним інститутом у складі сил оборони сектору безпеки і оборони є Збройні Сили України.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» Збройні Сили України належать до сил оборони [42].

Збройні Сили України відповідно до Закону України «Про Збройні Сили України» – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності [13]. Збройні Сили України забезпечують стримування та відсіч збройної агресії проти України, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України, у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, посилення охорони державного кордону України та суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні [42].

У складі Збройних Сил України відповідно до Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» діє Військова служба правопорядку – спеціальне правоохоронне формування, призначене, насамперед, для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, а також для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах [57].

Водночас серед інститутів сектору безпеки і оборони Військова служба правопорядку у Збройних Силах України як самостійний інститут не зазначається. Багато у чому це пояснюється фактичною відсутністю у цього органу повноважень щодо здійснення правоохоронної діяльності. Вказана проблема має законодавче вирішення, яким є зміна правового статусу Військової служби правопорядку у спосіб законодавчого рішення щодо перетворення у військову поліцію, що заслуговує на окрему увагу під час дослідження.

До державних органів, що здійснюють правоохоронну діяльність належать Бюро економічної безпеки, Національне антикорупційне бюро України та Державне бюро розслідування.

Завданням Національного антикорупційного бюро України є попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень [58].

Державне бюро розслідування – це державний правоохоронний орган, завданням якого є запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, які віднесені до його компетенції [59].

Необхідно зазначити, що слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень вчинених суддею, особою, посада якої належить до категорії «А», працівниками правоохоронних органів, військові кримінальні правопорушення [60].

Щодо Бюро економічної безпеки України, то відповідно до положень Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» це – центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави є основним завданням Бюро економічної безпеки України [61].

Законом України «Про національну безпеку України» не віднесено Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки, Державне бюро розслідувань до складу сектору безпеки і оборони, що суперечить їх правовому статусу, призначенню та потребує, на наше переконання відповідного законодавчого вирішення.

Важливе функціональне значення у механізмі правового забезпечення національної безпеки України має прокуратура, що здійснює свої функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [62].

Необхідно погодитися, що прокуратура є системоутворюючим елементом кримінальної юстиції та в умовах порушення національних інтересів спрямовує діяльність системи кримінальної юстиції на забезпечення національної безпеки [1, с. 269].

Правотворча і правозастосовна діяльність держави суттєво впливає на утворення правової форми національної безпеки, її нормативного та інституційного вираження [1, с. 128], а тому правотворча та правозастосовна діяльність інститутів сектору безпеки і оборони має важливе значення для механізму правового забезпечення національної безпеки.

Отже, основою інституційної складової механізму забезпечення національної безпеки України є сектор безпеки і оборони. Проте здійснення правового забезпечення національної безпеки стосується окремих суб'єктів сектору безпеки і оборони – якщо йдеться про правове регулювання та правозастосування як призначення таких державних інститутів, або ж усіх суб'єктів сектору безпеки і оборони – якщо розглядати лише окремі повноваження у їхньому статусі, які стосуватимуться правового регулювання статусної діяльності (внутрішній аспект правового регулювання) або ж – встановлення певних правил поведінки у сфері національної безпеки (зовнішній аспект правового регулювання). Для подальшого дослідження проблеми сектору безпеки і оборони держави та механізму правового

забезпечення національної безпеки важливим є вирішення питання щодо законодавчого визначення інститутів сил безпеки, сил оборони та віднесення до складу сектору безпеки і оборони правоохоронних органів, які по суті є інституційними складовими механізму правового забезпечення національної безпеки.

Інституційні та функціональні особливості змісту і дії механізму правового забезпечення національної безпеки демонструє система військової юстиції. Система військової юстиції як окрема правова система у національній правовій системі невіддільна від механізму правового забезпечення національної безпеки у воєнній сфері, тобто – від механізму правового забезпечення воєнної безпеки [2].

Право у воєнній сфері суспільства утворює механізм правового забезпечення воєнної безпеки. Механізм правового забезпечення воєнної безпеки, відображає дію права щодо встановлення та реалізації нормативів, процедур, які стосуються інститутів держави, що належать до сектору безпеки і оборони (сили оборони) та діють з метою забезпечення воєнної безпеки. Воєнна безпека є складовою національної безпеки та визначається як стан і діяльність щодо захисту національних інтересів України від загроз воєнного характеру.

Система військової юстиції, як і механізм правового забезпечення національної безпеки України, має власні статичні та динамічні характеристики, та відображає дію права у воєнній сфері. Система військової юстиції спрямована на практичну реалізацію і утвердження нормативно-правової компоненти правового забезпечення національної безпеки у військових і військово-цивільних відносинах, реалізує правоохоронну функцію та функцію правосуддя у воєнній сфері [63, с. 98]. Таким чином, система військової юстиції має своїм призначенням правове забезпечення воєнної безпеки, для неї характерним є правовий режим військової служби [2].

Науковці визначають систему військової юстиції як правову систему, що формується з урахуванням особливостей національної правової системи та воєнної



політики держави та містить нормативну (законодавство), інституційну (інститути правозастосування та правосуддя) та організаційну складові (компетентну професійну і правову культуру) [63, с. 106].

У механізмі правового забезпечення національної безпеки України на відміну від системи військової юстиції відсутня організаційна складова, адже для дії права організаційна складова має вторинне значення. Важливою для механізму правового забезпечення національної безпеки окрім нормативно-правової складової є, безумовно, інституційна складова [2].

На думку П.П. Богуцького інституційну складову майбутньої системи військової юстиції мають становити самостійні, взаємозалежні інститути, що діятимуть у воєнній сфері:

- 1) військова поліція;
- 2) військова прокуратура;
- 3) військові суди;
- 4) спеціалізований інститут з надання правової допомоги (військова адвокатура) [64, с. 218].

На розгляд Верховної Ради України неодноразово виносилося питання про надання Військовій службі правопорядку повноваження щодо проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування у всіх справах про військові злочини та службові злочини, вчинені військовослужбовцями, яке було відхилене [65].

Суттєва увага приділялася перетворенню Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у військову поліцію. Підготовлені проєкти законів «Про Військову поліцію» № 1805 від 21 січня 2015 року [66] та № 6569-1 від 15 лютого 2022 року [67], які були відхилені Верховною Радою України за результатами розгляду.

У чинному Стратегічному оборонному бюлетені України одним із завдань щодо розвитку сил оборони визначено реформування Військової служби

правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію та визначені заходи щодо реалізації завдання до кінця 2025 року [68].

Наразі у Верховній Раді перебувають на розгляді два законопроекти № 6569-д від 31 травня 2024 року та № 11306 від 29 травня 2024 року, які мають значні недоліки та потребують суттєвого доопорядкування, урахування певних зауважень, на чому наголошують науковці [64]. Статус Військової поліції має забезпечити ефективне вирішення завдань щодо реалізації державної політики з питань правоохоронної діяльності та підтримання правопорядку у сфері оборони держави, здійснення охорони прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, резервістів, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів та членів їхніх сімей. Статус Військової поліції вбачається необхідним визначити як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику щодо забезпечення військового правопорядку та, який є незалежним у реалізації правоохоронної функції у воєнній сфері. У законодавчому акті важливо визначити підпорядкування Військової поліції, повноваження начальника Військової поліції. Військова поліція має спрямовуватися і координуватися Кабінетом Міністрів України через Міністра оборони України.

Обов'язковим є надання повноважень Військовій поліції щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями у розташуванні військових частин, підрозділів чи на військових об'єктах, в інших випадках.

Законодавче визнання за Військовою поліцією повноважень щодо здійснення досудового розслідування наразі є проблемою, що не вирішується. Повноваження щодо здійснення досудового розслідування військових кримінальних правопорушень віднесена до підслідності слідчих Державного бюро розслідувань [56]. Важливим є питання щодо особливостей здійснення повноважень Військової поліції під час дії правового режиму воєнного стану, в умовах збройного конфлікту.

Центральне місце у системі військової юстиції займає спеціалізована військова прокуратура.

Закон України «Про прокуратуру» [62] потребує внесення відповідних змін щодо створення і функціонування в системі прокуратури Спеціалізованої військової прокуратури. На нашу думку, вірною є позиція [64] стосовно того, що Спеціалізована прокуратура в сфері оборони має бути перетворена у Спеціалізовану військову прокуратуру, правовий режим регулювання діяльності має бути визначений окремими нормами у Законі України «Про прокуратуру». Визначення повноважень Спеціалізованої військової прокуратури, діяльність якої буде спрямована на виконання функцій прокуратури у сфері оборони держави, у тому числі здійснення нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, а також іншими особами під час виконання ними обов'язків щодо забезпечення обороноздатності держави, про кримінальні правопорушення, які вчинені на військових об'єктах та в оборонно-промисловому комплексі держави.

Погоджуємося з думкою О.Ю. Амеліна про те, що прокуратура координує діяльність сил безпеки, а також бере активну участь у забезпеченні національної безпеки України, вносить свій вклад у розбудову національної безпеки України [69, с. 22].

Законопроект № 7058 від 16 лютого 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення діяльності органів прокуратури в умовах збройної агресії проти України» був прийнятий як закон, але Президент України ветоував ухвалений закон та повернув до Верховної Ради України з пропозицією щодо його відхилення [70]. Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України у своєму висновку підтримало пропозицію Президента щодо відхилення закону Верховною Радою України.

З таким висновком погодитися складно, адже існує нагальна необхідність у забезпеченні виконання функцій прокуратури у воєнній сфері.

Зауваження щодо того, що існування у системі прокуратури прокурорів-військовослужбовців не відповідає конституційним засадам функціонування прокуратури та не узгоджується зі статусом прокурора, що визначений Законом України «Про прокуратуру», не зовсім коректне, адже статус військовослужбовця лише визначає спеціалізацію військової прокуратури. Посади військових прокурорів не є військовими посадами, відповідно до статті 6 Закону України «Про військову службу і військовий обов'язок» [71] військовими посадовими особами є військовослужбовці, що обіймають штатні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків. Дія військового законодавства поширюється стосовно прокурорів військових прокуратур не повною мірою, а лише в частині, що не суперечить Закону України «Про прокуратуру» [62].

Водночас призначення на посаду прокурорів військових прокуратур має визначатися Законом України «Про прокуратуру» [62] з урахуванням особливостей, що стосуються проходження військової служби, а тому обов'язково має бути розроблене та затверджене окреме Положення про проходження військової служби у військових прокуратурах.

Слушним є зауваження про те, що утворення Спеціалізованої військової прокуратури в рамках побудови системи органів військової юстиції України, в умовах правового режиму воєнного стану, військової агресії російської федерації проти України буде спрямовуватися на досягнення мети щодо зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття Україною повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору, в частині взаємосумісності складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу [72, с. 247].

Під час проходження військової служби, мобілізації, а також здійснення військового правосуддя обов'язково має забезпечуватися право на захист. Це

передбачає створення спеціалізованого інституту надання безоплатної правової допомоги військовослужбовцям, резервістам, військовозобов'язаним і членам їх сімей. Такий інститут має передбачати спеціалізацію у наданні первинної та вторинної правової допомоги. Адвокатура виступає інститутом громадянського суспільства, що є невід'ємним елементом механізму здійснення правосуддя в державі. Вказані питання має урегулювати Положення про надання військовослужбовцям безоплатної правової допомоги [64].

Систему військових судів Україна успадкувала від Радянського Союзу, які до 1993 року функціонували як військові трибунали, а потім були перейменовані у військові суди. Військові суди були віднесені до загальних судів, а сфера їх компетенції була визначена як здійснення правосуддя у збройних Силах України та інших військових формуваннях [73, с. 92].

Ліквідація військових судів у 2010 році викликала труднощі в розгляді справ, де суб'єктами є військовослужбовці, оскільки судді, які не пройшли військової підготовки, часто не мають необхідних знань щодо специфіки військового права.

Відповідно до Конституції України делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації [9].

Військове правосуддя має важливе значення для забезпечення національної безпеки загалом і воєнної безпеки зокрема.

Відновлення системи військової юстиції України в умовах війни має відбуватися передусім шляхом перетворення вже діючих структур, збереження наявного кадрового потенціалу, матеріальних та інших ресурсів, а також належного організаційно-правового забезпечення [63, с. 103].

У Верховній Раді зареєстровано два законопроекти щодо відновлення системи військових судів: проекти Закону про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо функціонування військових судів № 13048 від 27 лютого 2025 року [74] та № 13048-1 від 11 березня 2025 року [75].

Зазначені законопроекти мають певні недоліки, про що свідчать зокрема Висновки Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України.

Водночас аналіз законопроектів дозволяє зробити висновок, що законопроект № 13048-1 системно вирішує проблему формування та організації діяльності військових судів, а тому існують усі підстави для його розгляду Верховною Радою України, прийняття за основу, доопрацювання з урахуванням пропозицій та зауважень і прийняття в цілому.

Необхідність створення та вдосконалення інститутів системи військової юстиції України стала нагальною вимогою, яка є важливою у контексті збройної агресії російської федерації та потреб забезпечення воєнної безпеки. Це дозволить суттєво підвищити ефективність механізму правового забезпечення національної безпеки України. Система військової юстиції має бути готовою до функціонування в умовах збройного конфлікту [2].

Науковці також наголошують на важливості інституційного забезпечення всіх аспектів формування та реалізації воєнної політики держави в частині правоохоронної діяльності, здійснення правосуддя у сфері оборони та на відсутності єдності в системі державної влади взаємозв'язку воєнної політики держави і системи військової юстиції впродовж усього періоду незалежності України [76, с. 12–13].

Відновлення військових судів та прокуратури, упровадження інституту Військової поліції, запровадження військової адвокатури – це ключові кроки для створення системи військової юстиції в Україні, для удосконалення механізму правового забезпечення національної безпеки України.

Відтак особливими ознаками системи військової юстиції є здійснення правоохоронної, правозахисної діяльності, а також правосуддя у воєнній сфері. Призначенням системи військової юстиції є забезпечення правосуддя у сфері оборони та правове забезпечення воєнної безпеки.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України суттєво актуалізує вирішення проблеми формування та організації діяльності системи військової юстиції, що на сьогодні є проблемою, яка має виключне законодавче вирішення. У цьому аспекті створення системи військової юстиції буде сприяти ефективному функціонуванню механізму правового забезпечення національної безпеки України.

### **3.3. Інституційне удосконалення механізму правового забезпечення національної безпеки України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції**

Механізм правового забезпечення національної безпеки є важливим правовим феноменом у функціонуванні кожної держави щодо вирішення завдань забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та безпеки громадян. Заслуговує на увагу досвід держав-членів НАТО щодо правового забезпечення національної безпеки. Необхідно зауважити про важливу обставину, що стосується основоположного принципу діяльності НАТО, яким є принцип колективної оборони від будь-якої агресії проти членів Альянсу [77].

Національне законодавство держав-членів НАТО щодо національної безпеки є ключовою складовою механізму правового забезпечення національної безпеки. Закони встановлюють відповідні статуси суб'єктів забезпечення національної безпеки.

Правові засади національної безпеки у Сполучених Штатах Америки закріплено насамперед у Конституції США, яка створює систему розподілу владних повноважень між Конгресом (законодавча влада), Президентом (виконавча влада)

та Верховним судом (судова влада). Відповідно до Конституції США Президент є главою держави та Головнокомандувачем Збройних Сил, Конгресу надається повноваження оголошувати війну, набирати та утримувати збройні сили, регулювати військову службу [78].

Закон про національну безпеку 1947 року (National Security Act of 1947) є важливим нормативно-правовим актом, який конкретизує й деталізує питання у сфері безпеки, визначає повноваження, склад Ради національної безпеки, правовий статус керівника Центрального розвідувального управління, Міністра оборони, повноваження Ради ресурсів національної безпеки [79].

Важливим нормативно-правовим актом стратегічного планування є Стратегія національної безпеки США, яку розробляє Рада національної безпеки США та затверджує Президент США, який щорічно звітує перед Конгресом щодо її виконання [80].

Як зазначають науковці, законодавством США визначено підстави запровадження особливих правових режимів без визначення видів режимів, а тому умовно їх можна поділити на правові режими надзвичайного та воєнного станів [81].

Таким чином, механізм правового забезпечення національної безпеки США спирається на повноваження інститутів держави та законодавство, що визначає такі повноваження та порядок їх діяльності.

У Республіці Польща механізм правового забезпечення національної безпеки сформовано на основі Конституції 1997 року (зі змінами) та законодавства, яке регулює діяльність органів влади у сфері оборони, розвідки й внутрішньої безпеки.

Конституційні норми щодо забезпечення національної безпеки проголошують, що Республіка Польща охороняє незалежність і недоторканність своєї території, гарантує свободи та права людини і громадянина, забезпечує безпеку громадян; визначають, що Збройні сили Польщі служать захисту незалежності держави й недоторканності її кордонів; закріплюють роль Президента



Польщі як Головнокомандувача Збройних сил, який здійснює свої повноваження за посередництвом Міністра національної оборони; визначають порядок оголошення воєнного та надзвичайного стану, а також повноваження Президента й парламенту в цих питаннях, функціонування військових судів [82].

До нормативної складової механізму правового забезпечення національної безпеки насамперед належать: Закон про захист Вітчизни (Ustawa obronie Ojczyzny), Закон про Агентство внутрішньої безпеки та Агентство розвідки (Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu), Закон про військову поліцію та військові правоохоронні органи (Ustawa o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych), Закон про організацію військових судів (Ustawa Prawo o ustroju sądów wojskowych), Закон про прокуратуру (Ustawa Prawo o prokuraturze).

Закон про захист Вітчизни (Ustawa obronie Ojczyzny) регулює призов на військову службу, її проходження та правила звільнення, види військової служби, мобілізаційні заходи, види та склад Збройних Сил Республіки Польща, їх завдання, органи, компетентні в питаннях оборони держави, та їхні завдання [83].

Закон про Агентство внутрішньої безпеки та Агентство розвідки (Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu) визначає функції й повноваження двох ключових спецслужб: Агентства внутрішньої безпеки (ABW) та Агентства розвідки (AW). Перший орган відповідає за контррозвідку й боротьбу з тероризмом усередині держави, другий – за зовнішню розвідку [84].

Закон про військову поліцію та військові правоохоронні органи (Ustawa o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych) встановлює сферу діяльності та організацію Військової поліції, а також повноваження та обов'язки військовослужбовців Військової поліції; види та завдання військових правоохоронних органів, а також повноваження та обов'язки військовослужбовців цих органів [85].

Закон про організацію військових судів (Ustawa Prawo o ustroju sądów wojskowych) виділяє серед військових судів окружні військові суди та гарнізонні військові суди, встановлює підсудність таких судів, визначено повноваження Міністра Національної оборони щодо створення та ліквідації військових судів [86].

Закон про прокуратуру (Ustawa Prawo o prokuraturze) визначає структуру прокуратури, повноваження прокурорів, виокремлюється місце та роль прокурорів із військових справ [87].

В особливо загрозливих ситуаціях якщо звичайні конституційні засоби є недостатніми може бути введений відповідний правовий режим: воєнний стан (stan wojenny), надзвичайний стан (stan wyjątkowy) [88].

Отже, у Республіці Польща нормативна складова механізму правового забезпечення визначає інститути державної влади та порядок їх діяльності щодо правового регулювання та правозастосування у сфері національної безпеки.

У Франції правові основи національної безпеки закріплені передусім у Конституції П'ятої республіки (1958) та спеціальних законодавчих актах. Конституція визначає загальні принципи розподілу владних повноважень, а також повноваження Президента, уряду й парламенту у сфері безпеки та оборони.

Зазначимо, що конституційні положення закріплюють роль Президента як гаранта національної незалежності, територіальної цілісності і додержання міжнародних договорів; визначають, що Президент є Головнокомандувачем Збройних Сил і головою вищих рад та комітетів національної оборони; регламентують оголошення війни: відповідне рішення ухвалюється парламентом за поданням уряду [89].

У Франції ухвалені та діють законодавчі акти щодо забезпечення національної безпеки: Кодекс оборони (Code de la Défense), Кодекс внутрішньої безпеки (Code de la sécurité intérieure).

Кодекс оборони (Code de la Défense) – систематизований збір законодавчих норм, які регулюють організацію та функціонування національної оборони, діяльність збройних сил, а також порядок мобілізації [90].

Окремі нормативно-правові акти регулюють питання внутрішньої безпеки, зокрема Кодекс внутрішньої безпеки (Code de la sécurité intérieure), де визначено повноваження поліції, жандармерії та спецслужб у сфері контртероризму, охорони громадського порядку та захисту державних інтересів [91].

Важливим документом, що визначає стратегію національної безпеки Франції є «Національний стратегічний огляд», що має визначальне значення для формування оборонної політики країни на період до 2030 року: основні пріоритети й стратегії, що будуть реалізовуватися у відповідь на нові виклики й загрози, важливість ефективного міжнародного співробітництва для забезпечення безпеки [92].

У Франції законодавством передбачено три особливі правові режими: наділення президента надзвичайними повноваженнями за виняткових обставин; воєнний стан; надзвичайний стан [91].

Таким чином, механізм правового забезпечення національної безпеки у Франції побудований на поєднанні широкої законодавчої бази та інститутів державної влади. Президент як гарант державного суверенітету та Головнокомандувач Збройних Сил має провідну роль, а парламент здійснює контроль і визначає стратегічні напрями оборонної політики. Крім того, законодавчі акти Франції охоплюють питання кібербезпеки, боротьби з тероризмом та контролю за ядерною зброєю.

Механізм правового забезпечення національної безпеки у Турецькій Республіці базується на Конституції 1982 року та ряді законів, що визначають повноваження державних органів і порядок реалізації політики безпеки.

Конституція визначає основні цілі й завдання держави, до яких належить забезпечення добробуту громадян, а також підтримання безпеки й громадського

порядку; закріплює, що Президент є Головнокомандувачем Збройних сил Туреччини (за посадою) та очолює Раду національної безпеки (Millî Güvenlik Kurulu); регламентує склад і функції Ради національної безпеки, яка надає урядові та Президенту рекомендації щодо формування й реалізації національної політики безпеки [93]. Законодавство у сфері національної безпеки:

Закон № 2945 про РНБО та Генеральний секретаріат РНБО (Law No. 2945 on the National Security Council and the Secretariat General of the National Security Council), Закон № 2937 про державну розвідувальну службу та національну розвідувальну організацію (1983) (Law No. 2937 on State Intelligence Services and the National Intelligence Organization (1983).

Закон № 2945 про РНБО та Генеральний секретаріат РНБО (Law No. 2945 on the National Security Council and the Secretariat General of the National Security Council (1983) визначає правовий статус, структуру та функції Ради національної безпеки, а також компетенцію її Генерального секретаріату. Документ детально розписує процедури ухвалення рішень і координацію між цивільними та військовими органами [94].

Закон № 2937 про державну розвідувальну службу та національну розвідувальну організацію (1983) (Law No. 2937 on State Intelligence Services and the National Intelligence Organization (1983) регулює діяльність Національної розвідувальної організації (MIT), визначає її завдання у сфері контррозвідки й зовнішньої розвідки, а також встановлює порядок взаємодії з іншими структурами безпеки [95].

Окремі положення про надзвичайний стан і боротьбу з тероризмом містяться в інших нормативно-правових актах, що дають змогу урядові тимчасово запроваджувати додаткові обмеження задля охорони громадської безпеки та державного ладу.

Відтак, механізм правового забезпечення національної безпеки Туреччини базується на конституційному визначенні повноважень Президента, Ради

національної безпеки та спеціальних органів (насамперед, розвідувальних і військових), які діють у тісній координації задля забезпечення стабільності й суверенітету держави.

Правове забезпечення національної безпеки у Федеративній Республіці Німеччина ґрунтується на Основному законі (Grundgesetz, 1949) та законах, що регулюють діяльність збройних сил, розвідувальних органів і правоохоронних структур.

Конституція Німеччини визначає, що законодавство у сфері оборони, збройних сил та їх організації належить до виключної компетенції федеральної влади; проголошує, що використання збройних сил можливе тільки у відповідності з Конституцією та федеральними законами; регламентує процедуру оголошення стану оборони (Verteidigungsfall) та визначає, які органи влади отримують додаткові повноваження в умовах загрози державному суверенітету. Також визначає порядок запровадження надзвичайного внутрішнього стану та стану оборони [96].

Законодавчі акти про національну безпеку ФРН утворюють певну систему.

Закон про Федеральну розвідувальну службу (Закон BND) (Gesetz über den Bundesnachrichtendienst (BND-Gesetz) визначає повноваження та завдання Федеральної розвідувальної служби (BND), яка відповідає за зовнішню розвідку та оцінку загроз з-за кордону [97].

Федеральний закон із захисту конституції (BfV Act) (Bundesamt für Verfassungsschutz-Gesetz (BfV-Gesetz) регулює діяльність Федерального відомства з охорони конституції (BfV), що займається контррозвідувальною діяльністю, а також протидією екстремізму й тероризму всередині країни [98];

Окрім того, у Німеччині діє система парламентського контролю за діяльністю збройних сил і спецслужб. Бундестаг (федеральний парламент) має повноваження затверджувати військові операції за межами країни та здійснювати нагляд за розвідорганами через відповідні комітети. Така модель забезпечує баланс між

потребами національної безпеки та дотриманням демократичних принципів правової держави.

Нормативно-правовим актом Німеччини, що регулює питання забезпечення національної безпеки, крім Конституції, є Основні напрями національної безпеки Німеччини. Зазначений нормативно-правовий акт має програмне значення, передбачає загальні та спеціальні завдання, сили та засоби Бундесверу, які послідовно визначаються з урахуванням прогнозованої обстановки у сфері безпеки та зобов'язань Німеччини як партнера з питань безпеки в рамках НАТО та ЄС. Інакше кажучи, оборона не обмежується національними кордонами, а передбачає внесення вкладу в безпеку в усіх випадках, коли вона наражається на загрозу [99, с. 17–18].

У країнах-членах НАТО функціонує система військової юстиції, що є досить ефективною правовою системою. Як наголошує М.В. Беланюк, країни-члени НАТО не мають єдиного підходу до побудови системи військової юстиції, вони підлаштовані під власну правову систему у країні і відрізняються надзвичайною різноманітністю, неоднорідністю та особливостями. В залежності від побудови правової системи до неї можуть входити військова адвокатура, військові комісії тощо [100].

НАТО та інші міжнародні організації часто підписують договори та угоди для проведення миротворчих операцій і стабілізаційних місій у зонах конфліктів. такі договори можуть бути дво- або багатосторонніми та передбачають чітке регулювання правових аспектів, обов'язків і повноважень держав-учасниць. НАТО укладає договори про співробітництво з країнами, які не є членами Альянсу, але бажають співпрацювати в питаннях безпеки. Така співпраця часто закріплюється в рамках двосторонніх або багатосторонніх угод.

Стандарти НАТО у сфері оборони та безпеки є основою для координації дій між країнами-членами Альянсу. Основна мета цих стандартів – забезпечити сумісність, ефективність і зручність спільних операцій для колективної оборони та

безпеки. НАТО використовує стандартизацію в широкому спектрі діяльності, від озброєння і технічного оснащення до підготовки персоналу та військових процедур. Ці стандарти забезпечують спільну мову і взаєморозуміння між державами-членами, що дозволяє їм діяти як єдина військова структура.

Необхідно зазначити, що у державах-членах НАТО є досить дієвим та ефективним антикорупційне законодавство [101].

Огляд інститутів механізму правового забезпечення національної безпеки держав-членів НАТО демонструє, як різні країни створюють та забезпечують функціонування механізмів правового захисту державного суверенітету, громадян та інфраструктури від внутрішніх і зовнішніх загроз. Їх діяльність регулюється законодавством, що визначає структуру, функції, повноваження та обмеження у сфері національної безпеки. Це означає, що інституційні заходи щодо правового забезпечення національної безпеки країн-членів НАТО залишаються в рамках міжнародних правових норм і не порушують основоположних прав громадян.

Міжнародна та національна безпека еволюціонують під впливом багатьох чинників, що особливо помітно в епоху глобалізаційних процесів. Навіть ефективна правова та інституційна основа забезпечення національної безпеки держави не видається дієвою в умовах зовнішніх воєнних викликів, реальних воєнних загроз і агресії. Міжнародна спільнота стає на захист і підтримку тих держав світу, які визнають і беззаперечно дотримуються міжнародних правових стандартів у сфері міжнародної та державної безпеки, прав людини, шанує цілісність і недоторканість суверенних держав світу [102, с. 49].

Як зазначає П.П. Богуцький, гарантії безпеки України засновуються на дієвому механізмі правового забезпечення, де вирішальне значення мають ефективний сектор безпеки і оборони, входження держави до колективної системи безпеки, наявність дієвих двосторонніх міждержавних угод про гарантії безпеки, правове забезпечення або ж правовий режим відповідних дій та рішень передбачає укладення Україною угод з державами-партнерами про гарантії безпеки світу [103].

Сучасні виклики національній безпеці держав-членів НАТО вимагають широкого й глибокого підходу до механізму правового забезпечення національної безпеки та адаптації існуючих механізмів безпеки. Адже на сьогодні забезпечення національної безпеки все більше залежить від успішної протидії воєнним загрозам, хоча й охоплює широкий спектр діяльності щодо подолання кіберзагроз, боротьбу з тероризмом, з дезінформацією, зосередження зусиль щодо захисту критичної інфраструктури тощо.

Кожна держава має унікальний механізм правового забезпечення національної безпеки, що формувався історично з урахуванням специфічних внутрішніх і зовнішніх викликів, загроз. Україна має можливість аналізувати досвід інших держав і адаптувати його, у разі прийнятності, до власних потреб та реалій.

Україна, закріпивши у Конституції стратегічний курс на повноправне членство в НАТО, стала на шлях інтеграції до цієї багатонаціональної оборонної євроатлантичної структури. Стратегічний курс набув конкретних обрисів у Стратегії національної безпеки України і Стратегії воєнної безпеки України, де визначені цілі, пріоритети та завдання щодо реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва. Відповідно це вимагає врахування у сфері національної безпеки і оборони міжнародно-правових механізмів та угод, якими керується НАТО для забезпечення належного рівня співробітництва в Альянсі [104, с. 25].

В умовах кардинальних змін у безпековому середовищі на європейському континенті політичне керівництво багатьох держав стрімко переосмислює підходи до забезпечення воєнної безпеки. Водночас, проблеми воєнної безпеки постійно перебувають у центрі уваги науковців, політиків та громадськості.

Аналіз досвіду держав-членів НАТО показує, що ефективний механізм правового забезпечення національної безпеки неможливий без відповідної нормативно-правової складової, де визначаються повноваження органів державної влади у сфері національної безпеки, стратегічне планування та співпраця на



міжнародному рівні. Україна може запозичити чимало аспектів з цього досвіду, зокрема механізму правового забезпечення національної безпеки, який має відповідати сучасним викликам і загрозам.

Необхідно відразу зауважити, що Україна має значний – більше одинадцяти років досвід протидії збройній агресії Російської Федерації, практичний досвід діяльності механізму забезпечення національної безпеки загалом та механізму правового забезпечення національної безпеки зокрема.

Практика виявила чимало проблемних аспектів, які стосуються правового забезпечення національної безпеки, деякі з проблем набули нового змісту. На жаль, необхідно констатувати факт, який свідчить, що вирішення проблемних аспектів організації та діяльності механізму правового забезпечення національної безпеки України в умовах війни має несистемний характер, інституційні зміни часто не відповідають потребам захисту національних інтересів від воєнних загроз, а нормативно-правова складова механізму правового забезпечення національної безпеки, як правило, потерпає від хаотичних законодавчих змін, які не завжди підкріплюються відповідним інституційно-функціональним призначенням [105].

Натомість Україна має орієнтуватися на досвід держав-членів НАТО у таких сферах як: верховенство права; протидія корупції у секторі безпеки і оборони, створення ефективної системи військової юстиції; розробка ефективних стратегій та тактик; ефективне міжнародне співробітництво; упровадження ефективного демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони; кодифікація військового законодавства (законодавства про оборону); забезпечення якісного рівня соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей. Зрозуміло, що упровадження нових підходів вимагає фахового та об'єктивного аналізу правової бази та відповідних ресурсів, серед яких питання бюджетування не є другорядним.

Гармонізація законодавства зі стандартами НАТО сприяє інтеграції до євроатлантичної системи безпеки та адаптації механізму правового забезпечення національної безпеки до боротьби з сучасними загрозами [106].

У США стратегічні документи регулярно переглядаються для відповідності сучасним викликам. Франція забезпечує високий рівень прозорості та підзвітності через механізми громадського нагляду. Це сприяє підвищенню довіри до органів влади та дотриманню прав громадян. Туреччина надає приклад централізованого управління національною безпекою через Національну раду безпеки, що дозволяє ефективніше координувати дії всіх структур. Україні варто вивчити ці моделі для удосконалення механізму правового забезпечення національної безпеки.

Так, відповідно до Закону України «Про оборону України» стандарт НАТО – стандарт, розроблений, прийнятий та опублікований Організацією Північноатлантичного договору [107]. Науковці визначають стандарт НАТО як загальне нормативне правило, яке розроблене і оприлюднене у рамках процесу стандартизації НАТО як міжнародної міждержавної організації [104, с. 26].

Стратегія воєнної безпеки України визначає у довгостроовій перспективі завершення впровадження у силах оборони військових (адміністративних, оперативних і технічних) стандартів, прийнятих у збройних силах держав – членів НАТО [108].

У Стратегії національної безпеки України наголошується, що для зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору Україна планує: досягти у максимально стислі строки достатньої взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу [109].

Необхідно зазначити про Візію розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років, розроблену Генеральним штабом Збройних Сил України. Мета Візії ЗС України – сформулювати загальне бачення та наміри, визначити орієнтири розвитку ЗС України в цілому та видів (родів) військ (сил) у тому числі, а також їх діяльності на найближчі 10 років та в подальшому [110].

Основоположним принципом механізму правового забезпечення національної безпеки є принцип верховенства права. Науковці вірно наголошують,

що принцип верховенства права реалізується шляхом підпорядкування діяльності органів державної влади вимогам права, верховенство права передбачає, що норми права не можуть бути спрямованими проти людини, її прав та основоположних свобод [11, с. 103–104].

Необхідно погодитися, що потенціал принципу верховенства права в міжнародній правовій діяльності необхідно розглядати з наступних трьох взаємопов'язаних між собою позицій:

- як загальна цінність зовнішньої та внутрішньої політики міжнародної організації;
- як норматив, який служить однією із необхідних умов членства країни в міжнародній організації;
- як правовий інструмент, що застосовується з метою імплементації універсальних міжнародних стандартів у внутрішньодержавні правові системи Альянсі [111, с. 112–113].

Принцип верховенства права визначається як один із основних у сфері ефективного міжнародного співробітництва. Водночас принцип верховенства права загалом та у механізмі правового забезпечення національної безпеки зокрема є постійно діючим, що формує ціль правотворчої діяльності органів державної влади, а механізм правового забезпечення національної безпеки виступає способом досягнення зазначеної мети.

Однією з основних проблем у сфері національної безпеки є корупційні чинники. Адже, як зазначають науковці, принцип верховенство права в умовах поширення корупційних відносин втрачає свою якість правового запобіжника для діяльності держави щодо подолання потенційних і реальних загроз національній безпеці, це призводить до ігнорування національних інтересів, що стає перешкодою на шляху до забезпечення національної безпеки [11].

Корупція в інституційно-функціональній діяльності щодо здійснення публічних закупівель у сфері оборони, будівництва фортифікаційних споруд, тощо,

а також – у діяльності правоохоронних органів, це – системна проблема, яка підриває ефективність та незалежність системи забезпечення національної безпеки. Брак відповідальності за порушення закону сприяє безкарності та відсутності довіри до державних інститутів. Однією з вимог щодо членства в НАТО є підвищення ефективності діяльності наявних антикорупційних органів, що безпосередньо стосується ефективності механізму правового забезпечення національної безпеки.

Антикорупційні заходи в сфері національної безпеки стали необхідним елементом у забезпеченні стабільності, розвитку та збереженні національної безпеки в державах-членах НАТО. Ось чому важливо для України зосереджуватися на розвитку юридичного каркасу, механізму правового забезпечення щодо протидії корупції у секторі безпеки і оборони. Прийняття якісних антикорупційних законодавчих актів, створення та організація діяльності спеціальних антикорупційних органів, тобто посилення нормативно-правової та інституційної складових механізму правового забезпечення національної безпеки у контексті протидії корупції, є необхідними для вирішення завдань запобігання корупції. Водночас ефективність такої діяльності, контроль та звітність постають першочерговими серед завдань протидії корупції у секторі безпеки і оборони України.

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації набуває більшого значення демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони. Однією з вимог щодо членства в НАТО є встановлення відповідного демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони. Демократичний цивільний контроль спрямований на забезпечення принципу верховенства права. Демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони, як зазначалось, здійснюється відповідно до Закону України «Про національну безпеку України». Такий контроль здійснюється у двох напрямках або ж має два різновиди: громадський та владний, що зумовлено специфікою

державного управління у секторі безпеки і оборони демократичної держави [41, с. 8].

У механізмі правового забезпечення національної безпеки України необхідно суттєво посилювати за прикладом держав-членів НАТО наглядово-перевірочну функцію демократичного цивільного контролю та здійснення моніторингу безпекової ситуації як постійного, цільового відстеження стану захисту національних інтересів насамперед від загроз воєнного характеру.

Науковці послідовно наголошують на адаптації військового законодавства України до законодавства держав-членів НАТО, а саме на необхідності розробки та прийняття єдиного кодифікованого акту – Кодексу про оборону. Такі кодифіковані акти існують у Польщі, Франції тощо. У США це Кодекс законів США, десятий розділ якого присвячений Збройним Силам. Закон про захист Вітчизни прийнятий у 2022 році, у тому числі як законодавче реагування, на повномасштабну збройну агресію російської федерації в Україні. У Франції, як зазначалось, діє Кодекс оборони – законодавчий кодифікований акт, що стосується національної оборони [112]. Законодавчі акти про оборону кожної держави мають низку спільних питань щодо правового регулювання (забезпечення законності, правопорядку, військової дисципліни у сфері оборони, формування системи міністерств оборони та збройних сил держав, визначення статусу військовослужбовців, порядку проходження військової служби, соціального захисту військовослужбовців тощо) та специфічних особливостей (проходження служби курсантами, охорона воєнних об'єктів, порядок поводження із ядерною зброєю). Науковці докладно розглядають змістовне наповнення Кодексу про оборону нормами, що визначають статус та діяльність відповідних інститутів держави, орієнтуючись на практику держав-членів НАТО [113].

Важливим питанням інституційної складової механізму правового забезпечення національної безпеки постає реформа Служби безпеки України як одна з вимог підготовки держави до членства в НАТО [113].

Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України за реєстраційним номером 3196-д від 26 жовтня 2020 року [114] передбачає відмову державного органу від невластивих спеціальній службі функцій: Служба безпеки України не буде залучатися до проведення слідчих та оперативно-розшукових заходів у межах кримінальних проваджень, що не віднесені до її підслідності, не буде розслідувати економічні та корупційні кримінальні правопорушення. Проте, на наше переконання, не з усіма пропозиціями щодо функціонального послаблення Служби безпеки України можна погодитися з огляду на реальні загрози державній та воєнній безпеці України.

Аналіз механізму правового забезпечення національної безпеки держав-членів НАТО вказує про існування та ефективність функціонування системи військової юстиції. Наразі в Україні, як ніколи гостро постає необхідність щодо створення та функціонування системи військової юстиції.

У державах-членах НАТО існує підхід щодо унеможливлення якісної діяльності у системі військової юстиції цивільних інституційних утворень, а також щодо обов'язковості забезпечення належного рівня військової підготовки слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів [111, с. 222–223].

Правовою основою системи військової юстиції США є Єдиний кодекс військової юстиції, система військових прокуратур побудована за принципом побудови армії США: військова прокуратура окремого роду військ в США є самостійним органом розслідування, що входить до складу видів Збройних Сил і не відноситься до федеральних органів прокуратури. Військова судова система США це окрема гілка судової влади, що складається з Військових судів, Військових апеляційних судів, Вищого військового апеляційного суду, Верховного суду [115, с. 229].

Загальною ознакою військової поліції у державах-членах НАТО є виконання правоохоронної функції та виконання допоміжних функцій щодо забезпечення воєнної діяльності [11, с. 229].

Необхідно зазначити, що у системі військової юстиції успішно діють військові адвокати у таких державах-членах НАТО як: США, Канада, Польща, Греція, Італія та інших. Військова адвокатура ефективно функціонує в країнах альянсу НАТО, шлях до якого закріплений у Конституції України, а також в Ізраїлі, який не є членом НАТО, проте володіє унікальним досвідом з огляду на перманентний стан війни [116, с. 99].

В Україні, незважаючи на соціальний запит щодо діяльності «військових адвокатів», такий інститут у системі безоплатної правової допомоги відсутній, відсутні нормативно-правові та інституційні засади спеціалізації адвокатів з надання правничої допомоги військовослужбовцям.

Необхідно наголосити, що система військової юстиції – це правова система, що включає в себе нормативні, інституційні, складові та діє з використанням юридичних процедур для забезпечення правосуддя та воєнної безпеки [11].

Успішні моделі військової юстиції, такі як у США або Великій Британії, можуть бути корисними для України. Однак для ефективного запозичення міжнародного досвіду необхідно враховувати специфіку українського контексту, зокрема історичні, культурні та правові особливості, що визначаються національною правовою системою.

Значна увага у державах-членах НАТО приділяється соціальному захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Науковці виділяють право соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей, нормативно-правовою основою якого є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [117], а інституційна складова забезпечує правове регулювання речового, продовольчого, медичного, пенсійного забезпечення, соціального страхування, гарантій та пільг військовослужбовців і членів їх сімей.

Як зазначають науковці, соціальні виплати військовослужбовцям у державах-членах НАТО мають однакову структуру та регулярно підвищуються у зв'язку з інфляцією, соціальні гарантії перебувають на рівні, який здатний забезпечити належний рівень життя військовослужбовців [118]. Проблема соціального захисту військовослужбовців розглядається у контексті національної безпеки, адже соціальна вразливість та незахищеність правом військовослужбовців, не дозволяють здійснювати функцію захисту Вітчизни від воєнних загроз. Соціальний захист військовослужбовців має важливе значення особливо в умовах відсічі повномасштабної збройної агресії російської федерації та має відповідати міжнародним стандартам.

Отже, адаптація механізму правового забезпечення національної безпеки України до стандартів держав-членів НАТО передбачає:

- орієнтування на досвід держав-членів НАТО у сфері верховенства права;
- здійснення ефективної антикорупційної політики у сфері національної безпеки;
- запровадження дієвого демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони. механізмів парламентського контролю;
- необхідність створення та організації діяльності ефективної системи військової юстиції, що є важливим елементом забезпечення національної безпеки;
- кодифікація військового законодавства (законодавства про оборону);
- забезпечення якісного рівня соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей відповідно до стандартів держав-членів НАТО.

Системне вирішення вказаних проблемних для України питань сприятиме формуванню ефективного механізму правового забезпечення національної безпеки України, дозволить забезпечити успішне подолання сучасних загроз та збереження демократичних цінностей відповідно до вимог верховенства права.



### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3:

1. Богуцький П. П. Концептуальні засади права національної безпеки України : монографія. Київ – Одеса : Фенікс. 2020. 376 с.
2. Лобко В. В. Механізм правового забезпечення національної безпеки і система військової юстиції. *Право.UA*. 2025. № 2. С. 75–81. URL: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.2.12>
3. Мельничук С. М. Правотворча діяльність – провідна правова форма здійснення функцій держави: теоретико-прикладний аспект. *Інформація і право*. 2016. № 1. С. 5–11.
4. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правотворчість: співвідношення понять. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 9–16.
5. Романчук В. І. Етапи правотворчої процесу в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 69–72.
6. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 11(1). С. 40–42.
7. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
8. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 22 с.
9. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.08.2024).
10. Комзюк В. Т. Щодо нормативного визначення поняття і сутності правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 88–92. URL:

<https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.14> (дата звернення: 05.11.2024).

11. Богуцький П. П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики : навчальний посібник / Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України». Київ – Одеса: Фенікс, 2023. 252 с.

12. Николина К. В. Юридична процедура: поняття, ознаки, види, місце в системі правових категорій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 24 с.

13. Про Збройні Сили України : Закон України від 06 грудня 1991 року № 1934-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

14. Богуцький П. П., Муженко В. М. Теоретико-прикладні аспекти організаційно-правового забезпечення керівництва Збройними Силами України. *Проблеми правового забезпечення оборони України* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції / упоряд.: П. П. Богуцький, Ю. В. Гаруст, Л. В. Заславська, В. Г. Пилипчук. Київ ; Одеса : Фенікс, 2024. 328 с. С. 244–247.

15. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

16. Богуцький П. П. Правовий режим: методологічні рівні дослідження. *Право України*. 2013. № 1–2. С. 317–322.

17. Богуцький П. П. Поняття та ознаки права національної безпеки України *Інформація і право*. 2018. № 3(26). С. 84–93.

18. Загальна теорія права : підручник /за заг.ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

19. Вакарюк Л. В. Основні підходи до розуміння поняття «правовий режим». *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 196–201.

20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня

2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

21. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2015 року № 1275-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-p#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

22. Про особливості державної політики із забезпеченням державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 20.11.2024). Втратив чинність.

23. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

24. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

25. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

26. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 22 червня 2025 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 22 червня 2025 року № 417/2025. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL:

<https://www.president.gov.ua/documents/4172025-55417> (дата звернення: 20.11.2024).

27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 08 липня 2025 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України від 08 липня 2025 року № 471/2025. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://president.gov.ua/documents/4712025-55645> (дата звернення: 20.11.2024).

28. Богуцький П. Про санкції: санкційний механізм і національна безпека. *Українське право*. 01.03.2021. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/pro-sanktsiyi-sanktsiynyy-mekhanizm-i-natsionalna-bezpeka/> (дата звернення: 20.11.2024).

29. Цибульник Н. Ю. Класифікація та правова характеристика адміністративних режимів у секторі безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 352–354. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/82> (дата звернення: 20.11.2024).

30. Яковлев П. О. Адміністративно-правові режими як засіб державного регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки. *Держава та регіони*. 2020. С. 176–181.

31. Кодекс про адміністративні правопорушення України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 25.11.2024).

32. Богуцький П. П. Кримінальний закон у системі правового забезпечення національної безпеки України. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 травня 2021 року) / за заг. ред. С. В. Ківалова*. Одеса, 2021. Т. 2. С. 172–175.

33. Мельник П. В. Криміналізація діянь у сфері охорони та раціонального використання земель. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського*

*університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 12. С. 133–140.

34. Гуторова Н., Пономаренко Ю. Пеналізація злочинів як напрямок кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 32–49.

35. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.11.2024).

36. Карпенко М. І. Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики : монографія / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : ЗВО «Національна академія управління», 2019. 458 с.

37. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 року № 912-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення: 25.11.2024).

38. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 року № 374-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#top> (дата звернення: 25.11.2024).

39. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 20 серпня 2021 року № 56/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022> (дата звернення: 25.11.2024).

40. Яков'юк В. А. Контррозвідувальний режим у системі забезпечення національної безпеки України. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 8(8). С. 953–965.

41. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навчальний посібник / за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.

42. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 25.11.2024).

43. Положення про Міністерство оборони України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-п> (дата звернення: 25.11.2024).

44. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

45. Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 30 січня 2019 року № 23/2019. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

46. Кобзар О. Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. *Юридична наука*. 2015. № 9(51). С. 7–13.

47. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 847–852.

48. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 05.12.2024).

49. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

50. Про національну поліцію : Закон України від 02 липня 2014 року № 580-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/stru#Stru> (дата звернення: 05.12.2024).

51. Про національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

52. Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 червня 2014 року № 567. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-14#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

53. Порядкок організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 серпня 2016 року № 773. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

54. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03 березня 2003 року № 661-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

55. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3475-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

56. Про затвердження Інструкції про порядок оформлення та складання Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України матеріалів про адміністративні правопорушення : Наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України матеріалів про адміністративні правопорушення від 29 травня 2007 року № 100. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0618-07#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

57. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07 березня 2002 року № 3099-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#top> (дата звернення: 10.12.2024).

58. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18) (дата звернення: 10.12.2024).

59. Про Державне бюро розслідування : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#top> (дата звернення: 10.12.2024).

60. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.12.2024).

61. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20> (дата звернення: 15.12.2024).

62. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#top> (дата звернення: 15.12.2024).

63. Пилипчук В. Г., Богуцький П. П., Беланюк М. В. Проблеми становлення системи військової юстиції України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 2. С. 95–113.

64. Богуцький П. П. Система військової юстиції України: теоретико-прикладний аспект. *Інформація і право*. 2023. № 3(46). С. 215–223.

65. Полянський Ю. Військова юстиція: проблемні питання. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 5–11.

66. Проект Закону Військову поліцію № 1805 від 21 січня 2015 року. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511%20=53648](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511%20=53648) (дата звернення:



15.12.2024).

67. Проєкт Закону Військову поліцію № 6569-1 від 15 лютого 2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39001> (дата звернення: 20.12.2024).

68. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0063525-21#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

69. Амелін О. Ю. Реалізація функцій прокуратури як елемент механізму забезпечення національної безпеки України. *Правова держава*. 2024. Вип. 55. С. 20–28.

70. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення діяльності органів прокуратури в умовах збройної агресії проти України : Закон України від 01 квітня 2022 року № 7058 (повернуто з пропозиціями Президента України). *Ліга:Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/BI06982O> (дата звернення: 20.12.2024).

71. Про військову службу і військовий обов'язок : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#top> (дата звернення: 25.12.2024).

72. Шамара О. В. Відновлення військової прокуратури, як елементу системи органів військової юстиції України. *Інформація і право*. 2024 № 1(48). С. 241–250.

73. Лапкін А. В. Створення військових судів як фактор забезпечення доступу особи до правосуддя в умовах проведення Операції об'єднаних сил. *Доступ до правосуддя у контексті судової реформи* : матеріали загальнонаціонального юридичного форуму (м. Сєвєродонецьк, 25 травня 2018 року). Сєвєродонецьк, 2018. С. 92–96.

74. Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і

статус суддів» № 13048 від 27 лютого 2025 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55903> (дата звернення: 10.03.2025).

75. Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 13048-1 від 11 березня 2025 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55948> (дата звернення: 10.04.2025).

76. Богуцький П. П. Воєнна політика і система військової юстиції України: синергія воєнної безпеки. *Наука і оборона*. 2022. № 1. С. 10–15.

77. Human Security and Changing Threats: NATO's Policies 2022 and Beyond. *Lawfare Media*. 2022. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/human-security-and-changing-threats-natos-policies-2022-and-beyond> (дата звернення: 11.11.2024).

78. Конституція США 1787 року. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція\\_США](https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція_США) (дата звернення: 11.04.2025).

79. Ref book – 1947 national security act. *Office of the Director of National Intelligence*. URL: <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947> (дата звернення: 11.04.2025).

80. Стрюк М. П. Досвід США в системі управління сектором безпеки і оборони. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 87. С. 172–178.

81. Ступак Д. Б., Пашинський В. Й. Особливі адміністративно-правові режими в зарубіжних країнах: досвід Сполучених Штатів Америки та Франції. *Академічні візії*. 2023. № 25. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/800/720> (дата звернення: 13.04.2025).

82. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (дата звернення: 13.04.2025).

83. O obronie Ojczyzny : Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000655/T/D20220655L.pdf> (дата звернення: 13.04.2025).

84. O Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu : Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. URL: <https://bip.abw.gov.pl/ftp/upload/ustawa.pdf> (дата

звернення: 13.04.2025).

85. O Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych : Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20011231353/T/D20011353L.pdf> (дата звернення: 15.04.2025).

86. Prawo o ustroju sądów wojskowych : Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-ustroju-sadow-wojskowych-16798883> (дата звернення: 15.04.2025).

87. Prawo o prokuraturze : Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-prokuraturze-18281417> (дата звернення: 15.04.2025).

88. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Москаленко О.М., 2018. 84 с.

89. Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur> (дата звернення: 15.04.2025).

90. Code de la defense. *Légifrance*. URL: [https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte\\_lc/LEGITEXT000006071307/](https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071307/) (дата звернення: 15.04.2025).

91. Code de la sécurité intérieure. *Légifrance*. URL: [https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte\\_lc/LEGITEXT000025503132/](https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000025503132/) (дата звернення: 15.04.2025).

92. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня ; Ін-т інформації, безпеки і права Нац. акад. прав. наук України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид., перероб. й допов. Харків : Право, 2025. 856 с.

93. Turkey 1982 (rev. 2017). *Constitute*. URL: [https://www.constituteproject.org/constitution/Turkey\\_2017](https://www.constituteproject.org/constitution/Turkey_2017) (дата звернення: 15.04.2025).

94. T.C. Resmi Gazete. URL: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/01/20250112.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).
95. Devlet istihbarat hizmetleri ve milli istihbarat teşkilati kanunu. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2937.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).
96. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/> (дата звернення: 27.04.2025).
97. Gesetz über den Bundesnachrichtendienst (BND-Gesetz – BNDG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bndg/BJNR029790990.html> (дата звернення: 27.04.2025).
98. Gesetz über die Zusammenarbeit des Bundes und der Länder in Angelegenheiten des Verfassungsschutzes und über das Bundesamt für Verfassungsschutz. URL: [https://www.gesetze-im-internet.de/bverfschg/BJNR029700990.html#:~:text=\(1\)%20Der%20Verfassungsschutz%20dient%20dem,in%20Angelegenheiten%20des%20Verfassungsschutzes%20zusammenzuarbeiten](https://www.gesetze-im-internet.de/bverfschg/BJNR029700990.html#:~:text=(1)%20Der%20Verfassungsschutz%20dient%20dem,in%20Angelegenheiten%20des%20Verfassungsschutzes%20zusammenzuarbeiten) (дата звернення: 27.04.2025).
99. Лобко В. В. Удосконалення та підвищення ефективності правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 13–19. URL: <https://doi.org/10.32782/39221348>
100. Беланюк М. В. Особливості еволюції військової юстиції у країнах-членах НАТО. *Інформація і право*. 2024. № (48). С. 219–240.
101. Лобко В. В. Поняття національних інтересів. *Наука, освіта і суспільство: актуальні наукові дослідження*: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 25-26 лютого 2022р.). Херсон : Видавництво “Молодий вчений”, 2022. С. 87–89.
102. Кобко Є. В. Міжнародно-правові засади забезпечення національної безпеки України. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7. Ч. 2. С. 47–54.
103. Богуцький П. П. Правовий режим гарантій безпеки України: досвід міждисциплінарного дослідження. *Український часопис міжнародного права*. 2022.

№ 2. С. 16–26.

104. Певцов Г. В., Наumenко М. В., Давиденко Л. М. Стандарти НАТО у сфері оборони: правова природа та імплементація у національне законодавство. *Випробування та сертифікація*. 2023. № 1(1). С. 25–30.

105. Лобко В. В. Шляхи удосконалення правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Науковий простір в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали науково-практичної конференції (м. Львів, 29–30 червня 2023 року). Одеса : Видавництво “Молодий вчений”, 2023. С. 30–32.

106. Лобко В. В. Забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. *Наука сьогодення: процеси глобалізації та трансформації* : матеріали науково-практичної конференції (м. Рига, Латвійська Республіка, 21–23 квітня 2023 року). Рига : Baltija Publishing, 2023. С. 61–63.

107. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 27.04.2025).

108. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21#Text> (дата звернення: 27.04.2025).

109. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 27.04.2025).

110. Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років. *Офіційний сайт Збройних Сил України*. URL: <https://www.zsu.gov.ua/pro-nas/hto-my/viziya/> (дата звернення: 28.04.2025).

111. Ремінська Ю. Ю. Принцип верховенства права в міжнародній правотворчості (теоретико-правові аспекти) : дис. ... д-ра філософії : 081 ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2020. 230 с.

112. Руснак Ю. І., Топольницький В. В., Остапенко А. І. Структурно-змістовні особливості кодифікованих актів у сфері оборони зарубіжних країн. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. С. 41–46. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.6> (дата звернення: 28.04.2025).

113. Коломієць В. М., Зайцев М. М., Чунаков Р. В. Перспективи кодифікації військового законодавства України у реаліях сьогодення. *Європейські перспективи*. 2021. № 4. С. 34–42.

114. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» від 26 жовтня 2020 року № 3196-д. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=70243](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70243) (дата звернення: 28.04.2025).

115. Беланюк М.В. Система військової юстиції США: досвід для України. *Інформація і право*. 2022. № 3 (42). С. 110–118.

116. Хотинська-Нор О. С., Денисюк Р. Спеціалізація адвокатів України в умовах війни: стан і перспективи розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2022. № 5(125). С. 97–100. URL: <https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/541>

117. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

118. Норчук Ю., Доронін О. Актуальні питання розвитку соціального захисту військовослужбовців: з досвіду країн НАТО. *Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення* : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 23 квіт. 2021 р.) /

упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. Київ, 2021. С. 225–229.

## ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дисертаційного дослідження вирішено актуальну наукову задачу, що полягає у визначенні правової природи, встановленні ознак і змісту механізму правового забезпечення національної безпеки України, здійсненні аналізу його нормативно-правової, інституційної складових, а також юридичних процедур, які стосуються реалізації інститутами державної влади визначених законодавством повноважень щодо правового забезпечення національної безпеки України. Отримані результати дають можливість дійти таких висновків.

1. Визначено, що механізм правового забезпечення національної безпеки України – це єдність встановлених правом нормативів, а також інституційної діяльності держави та відповідних юридичних процедур щодо здійснення в умовах демократичного цивільного контролю правового впливу на суспільні відносини, стратегічні комунікації у сфері національної безпеки з метою захисту національних інтересів від потенційних і реальних загроз. Правова природа механізму правового забезпечення національної безпеки відтворює дію права щодо забезпечення національної безпеки. У структурі механізму правового забезпечення національної безпеки необхідно виокремити нормативно-правову, інституційну складові та юридичні процедури.

Нормативно-правову складову механізму правового забезпечення національної безпеки утворюють норми права, що регулюють відносини у сфері забезпечення національної безпеки. Нормативно-правовою основою механізму правового забезпечення національної безпеки є Конституція України. Важливими серед нормативно-правової складової національної безпеки необхідно розглядати конституційні законодавчі акти «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони», «Про оборону України» тощо, а також документи стратегічного планування. Нормативно-правова складова механізму правового забезпечення національної безпеки також охоплює положення й інших нормативно-



правових актів, норми яких визначають порядок реалізації повноважень органів державної влади щодо забезпечення національної безпеки, здійснення демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони.

Інституційну складову механізму правового забезпечення національної безпеки України утворюють державні інститути, призначенням яких є правове забезпечення національної безпеки, тобто діяльність щодо правового регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки та застосування норм права у сфері національної безпеки відповідно до повноважень, визначених законодавством. Основу інституційної складової механізму правового забезпечення національної безпеки утворює сектор безпеки і оборони, де виділяються сили безпеки і сили оборони.

Юридичними процедурами у механізмі правового забезпечення національної безпеки України є встановлений законодавством порядок діяльності державних інститутів щодо правового забезпечення національної безпеки – здійснення правового регулювання та правозастосування. Юридичні процедури у механізмі правового забезпечення національної безпеки України містять необхідні для забезпечення національної безпеки правові режими, метою яких є захист національних інтересів від потенційних і реальних загроз.

2. Обґрунтовано, що механізм правового регулювання у сфері національної безпеки та механізм правового забезпечення національної безпеки між собою взаємопов'язані. Їхні відмінні ознаки полягають у функціональному призначенні. Поняття «механізм правового забезпечення» має ширший зміст, оскільки окрім правового регулювання включає діяльність щодо забезпечення правореалізації, правозастосування.

Суб'єкти механізму правового регулювання та механізму правового забезпечення мають однакові ознаки в частині, що стосується правотворчої діяльності. Однак значна група суб'єктів механізму правового забезпечення на відміну від механізму правового регулювання мають повноваження щодо

застосування норм права. Зміст механізму правового забезпечення полягає не лише у правотворчості, а й в правозастосуванні, що є особливою формою реалізації права.

3. Встановлено, що механізм правового забезпечення національної безпеки України виконує низку важливих функцій, а саме: регулятивну, охоронну, інформаційну, прогностичну, превентивну, відновлювальну. Кожна з них має свою специфіку, але разом вони забезпечують комплексне регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки.

4. Визначено принципи механізму правового забезпечення національної безпеки України, якими розглядаються: принцип верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, доцільності, раціональності. Досліджено теоретичні засади принципів механізму правового забезпечення національної безпеки України.

5. Обґрунтовано, що дослідження механізму правового забезпечення національної безпеки України засновується на міждисциплінарному, системному, інституціонально-функціональному, праксеологічному, аксіологічному, діяльнісному наукових підходах та для досягнення мети і завдань у дослідженні використовуються загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, методи аналізу і синтезу, описовий метод, порівняльний метод, формально-логічний методи.

6. Встановлено, що Конституція України містить найбільш важливі нормативні та інституційні положення, які стосуються формування й діяльності механізму правового забезпечення національної безпеки. Аналіз відповідних статей Конституції України дозволяє глибше зрозуміти правові основи, на яких базується механізм правового забезпечення національної безпеки держави, оскільки Конституція є по суті основою нормативної складової механізму правового забезпечення національної безпеки.

7. Визначено, що законодавство у механізмі правового забезпечення національної безпеки України є результатом правотворчої діяльності органів

державної влади у сфері національної безпеки, утворює певну систему нормативно-правових актів. Водночас законодавство про національну безпеку виконує незамінну системоутворюючу функцію щодо формування та дії механізму правового забезпечення національної безпеки.

Законодавство визначає правила, що утворюють юридичні процедури діяльності інститутів механізму правового забезпечення національної безпеки щодо здійснення правотворчості та правозастосування.

8. Встановлено, що механізм правового забезпечення національної безпеки передбачає прийняття та реалізацію нормативно-правових документів стратегічного планування. Планування заходів щодо забезпечення національної безпеки є важливим процесом, що має ознаки спеціальної юридичної процедури, яка діє виключно стосовно механізму забезпечення національної безпеки.

Дієвість нормативно-правових актів стратегічного планування можливо підвищити у спосіб певного структурування таких документів. Запропоновано для практичного упровадження структуру нормативно-правового акту стратегічного планування.

9. Обґрунтовано, що інституційно-функціональна характеристика механізму правового забезпечення національної безпеки України полягає у визначенні інституційних особливостей державних органів, які утворюють його інституційну складову, у поєднанні з функціональними ознаками.

Водночас інституційно-функціональні ознаки механізму правового забезпечення національної безпеки залежать від правових режимів, які є необхідними для ефективного вирішення завдань правового забезпечення національної безпеки. У механізмі правового забезпечення національної безпеки застосовуються особливі правові режими: правовий режим надзвичайного стану, правовий режим воєнного стану, санкційний правовий режим, правовий режим антитерористичної операції, міжгалузеві правові режими, якими для механізму правового забезпечення національної безпеки є адміністративно-правовий режим

та режим кримінально-правового забезпечення національної безпеки, а також правовий режим демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони.

10. Головне місце у механізмі правового забезпечення національної безпеки України належить сектору безпеки і оборони, який утворює основу інституційної складової механізму правового забезпечення національної безпеки України.

Здійснення правового забезпечення національної безпеки стосується окремих суб'єктів сектору безпеки і оборони – якщо йдеться про правове регулювання, яким розглядається правотворчість, та правозастосування як призначення таких державних інститутів, або ж усіх суб'єктів сектору безпеки і оборони – якщо розглядати лише окремі повноваження у їхньому статусі, які стосуватимуться правового регулювання (здійснення правотворчості) статусної діяльності (внутрішній аспект правового регулювання) або ж – встановлення певних правил поведінки у сфері національної безпеки (зовнішній аспект правового регулювання). Діяльність складових сил безпеки і сил оборони є ключовою складовою механізму правового забезпечення національної безпеки та полягає у реалізації призначення такого механізму.

Обґрунтовано, що правотворчість у механізмі правового забезпечення національної безпеки є складною і багатоступеневою діяльністю органів державної влади, що забезпечує створення, прийняття і впровадження законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення національної безпеки.

Правозастосування у механізмі правового забезпечення національної безпеки полягає у системній діяльності окремих органів державної влади щодо здійснення правоохоронної діяльності та правосуддя щодо забезпечення національної безпеки.

Правоохоронна діяльність у механізмі правового забезпечення національної безпеки спрямована на виявлення, попередження правопорушень у сфері національної безпеки, вирішення питань, щодо притягнення осіб, які вчинили такі

правопорушення до визначеної законом відповідальності та здійснюється відповідно до визначених законодавством юридичних процедур.

Для механізму правового забезпечення національної безпеки важливими є вирішення завдань щодо здійснення правоохоронної діяльності та правосуддя з урахуванням особливостей предметної сфери, якою є сфера національної безпеки. Досягнення встановленої законодавством мети правоохоронної діяльності та здійснення правосуддя у сфері національної безпеки передбачає забезпечення у такий спосіб національної безпеки.

11. Важливою для механізму правового забезпечення національної безпеки є система військової юстиції, яка виконує завдання щодо правоохоронної діяльності та здійснення правосуддя у воєнній сфері, охорони прав військовослужбовців, членів їхніх сімей.

Механізм правового забезпечення національної безпеки України зазнає впливу реальних загроз національній безпеці, найбільш небезпечною з яких у сучасних умовах є збройна агресія російської федерації проти України, що суттєво актуалізує вирішення проблеми формування та організації діяльності системи військової юстиції. Система військової юстиції як окрема правова система у національній правовій системі невіддільна від механізму правового забезпечення національної безпеки у воєнній сфері, тобто – від механізму правового забезпечення воєнної безпеки. У зв'язку з чим вбачається необхідним прийняття законодавчих актів, що будуть стосуватися організації діяльності інститутів системи військової юстиції.

12. Обґрунтовано, що механізм правового забезпечення національної безпеки України перебуває у стані трансформації з урахуванням визначеного Конституцією України європейського та євроатлантичного вектору розвитку. Кожна держава має унікальний механізм правового забезпечення національної безпеки, що формувався історично з урахуванням специфічних внутрішніх і зовнішніх викликів, загроз.

Україна має можливість аналізувати досвід інших держав і адаптувати його, у разі прийнятності, до власних потреб та реалій.

Встановлено, що Україна має орієнтуватися на досвід держав-членів НАТО щодо вирішення проблеми формування, діяльності механізму правового забезпечення національної безпеки з таких напрямків: упровадження, дотримання принципу верховенства права; ефективна протидія корупції у секторі безпеки і оборони; створення та організація діяльності системи військової юстиції; розробка ефективних стратегій та тактик; ефективне міжнародне співробітництво; упровадження ефективного демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони; кодифікація військового законодавства (законодавства про оборону); забезпечення якісного рівня соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей. Упровадження існуючих у державах-членах НАТО підходів щодо побудови механізму правового забезпечення національної безпеки України вимагає фахового та об'єктивного аналізу правових основ та відповідних ресурсів, серед яких важливим є питання належного рівня бюджетування.

## ДОДАТКИ

## ДОДАТОК 1

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:*

1. Лобко В. В. Удосконалення та підвищення ефективності правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 13–19. URL: <https://doi.org/10.32782/39221348>
2. Лобко В. В. Сучасний стан та проблеми правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 30–36. URL: <https://doi.org/10.32782/39221384>
3. Лобко В. В. Захист національної безпеки як підстава для обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 29–34. URL: <https://doi.org/10.32782/39221426>
4. Лобко В. В. Механізм правового забезпечення національної безпеки і система військової юстиції. *Право.UA*. 2025. № 2. С. 75–81. URL: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.2.12>

*які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:*

5. Лобко В. В. Система забезпечення національної безпеки та її структура. *Інноваційні досягнення сучасних наукових досліджень* : матеріали науково-практичної конференції (м. Полтава, 27-28 серпня 2021 року). Херсон : Видавництво “Молодий вчений”, 2021. С. 56–58.
6. Лобко В. В. Законодавче забезпечення національної безпеки України. *Реформування правової системи країни в умовах світової інтеграції* : матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 10–11 грудня 2021 року). Херсон : Видавництво “Молодий вчений”, 2021. С. 40–42.

7. Лобко В. В. Поняття національних інтересів. *Наука, освіта і суспільство: актуальні наукові дослідження* : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 25–26 лютого 2022 року). Херсон : Видавництво “Молодий вчений”, 2022. С. 87–89.
8. Лобко В. В. Поняття та ступінь правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Міждисциплінарні наукові дослідження в реаліях сьогодення* : матеріали науково-практичної конференції (м. Вінниця, 25–26 листопада 2022 року). Одеса : Видавництво “Молодий вчений”, 2022. С. 39–41.
9. Лобко В. В. Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки в Україні. *Проблеми законодавства в умовах світової кризи* : матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 09–10 грудня 2022 року). Одеса : Видавництво “Молодий вчений”, 2022. С. 11–13.
10. Лобко В. В. Забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. *Наука сьогодення: процеси глобалізації та трансформації* : матеріали науково-практичної конференції (м. Рига, Латвійська Республіка, 21–23 квітня 2023 року). Рига : Baltija Publishing, 2023. С. 61–63.
11. Лобко В. В. Шляхи удосконалення правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Науковий простір в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали науково-практичної конференції (м. Львів, 29–30 червня 2023 року). Одеса : Видавництво “Молодий вчений”, 2023. С. 30–32.
12. Лобко В. В. Механізм правового забезпечення національної безпеки у сфері оборони України. *Проблеми правового забезпечення оборони України* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 травня 2024 року) / упоряд.: П. П. Богуцький, Ю. В. Гаруст, Л. В. Заславська, В. Г. Пилипчук. Київ; Одеса: Фенікс, 2024. 328 с. С. 298–301.



## ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник директора з наукової роботи  
Державної наукової установи «Інститут інформації,  
безпеки і права Національної академії правових  
наук України»,  
к.т.н., доцент

Володимир ФУРАШЕВ

« 5 » 2025 року

### АКТ

*впровадження результатів дисертаційного дослідження  
Лобко Валентини Вікторівни на здобуття ступеня доктора філософії  
із спеціальності 081 «Право» на тему: «Механізм правового забезпечення національної  
безпеки України»*

*Комісія у складі: завідувача наукової лабораторії, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Золотар О.О.; ученого секретаря, кандидата юридичних наук, старшого дослідника Беланюк М.В.; завідувача наукової лабораторії, кандидата юридичних наук, старшого дослідника Радзієвської О.Г. склала цей акт про те, що результати дослідження на здобуття ступеня доктора філософії із спеціальності 081 «Право» Лобко В.В. на тему «Механізм правового забезпечення національної безпеки України» відповідають пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки, визначених п.1 ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (національна безпека і оборона) та п. 1.11. Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженій постановою загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21 (Правове забезпечення у сфері національної безпеки та оборони).*

Дисертаційне дослідження виконувалося в рамках науково-дослідної роботи Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України «Теоретичні та організаційно-правові засади становлення системи військової юстиції та розвитку законодавства у сфері оборони України» (2023–2027 рр., № 0123U100417), спрямованої на розробку та упровадження ефективної моделі правового забезпечення воєнної безпеки України з використанням інституційних спроможностей системи військової юстиції, законодавства у сферах національної безпеки і оборони, необхідних для захисту національних інтересів України правових режимів, насамперед правового режиму воєнного стану. Дисертаційне дослідження, використовуючи сучасну методологію правничої науки, містить розробку важливих для забезпечення національної безпеки і оборони України в умовах відсічі збройної агресії рф проблем правотворчості та правозастосування, а також обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення нормативної, інституційної складових, юридичних процедур механізму правового забезпечення національної безпеки відповідно до умов європейської та євроатлантичної інтеграції України

*Члени комісії:*

Д.ю.н., с.н.с

К.ю.н., ст. дослідник

К.ю.н., ст. дослідник

Ольга ЗОЛОТАР

Марина БЕЛАНЮК

Оксана РАДЗІЄВСЬКА